

CIHANNÜMA

SAYI 21
MAYIS 2026
4 AYDA BİR
YAYIMLANIR

Selim Cerrah

Dijital
Kölelik

Erol Erdoğan

Dijital Dönüşüm
Sürecinde
**Tanımlama ve
Kavramlaştırma
Sorunu**

İsmihan Şimşek

Sanal Din:
Dijital Çağda
İnancın Dönüşümü
ve Yeni Maneviyat
Arayışları

Said Ercan

Dijitalizm
Çağında
Dezenformasyon ve
Manipülasyon

” Eğer dikkatli
olmazsanız
medya,
mazlumlardan
nefret etmenizi,
zalimleri ise
çok sevmenizi
sağlar.*

* Malcom X

Sunuş

Hüseyin
CERRAHOęLU

Genel Yayın
Yönetmeni

Yeni sayımızda, çağımızın en güçlü mecralarından biri haline gelen “sosyal medya”yı ele aldık.

Dijital dünyanın gündelik hayatımızı kuşattığı, düşünme biçimlerimizi dönüştürdüğü ve hakikatle kurduğumuz ilişkiyi yeniden şekillendirdiği bir çağda yaşıyoruz. Bu nedenle Cihannüma Dergisi olarak sosyal medyayı sadece teknik bir araç ya da iletişim zemini olarak görmeden insanın inşa süreciyle, ahlâkıyla, sorumluluğuyla ve toplumsal hafızayla birlikte ele almaya çalıştık.

Bu sayıda sosyal medyanın etkin ve bilinçli kullanımı, dijital mecralarda karşılaşılan yaygın hatalar, görünürlük arzusunun insan psikolojisine etkileri, hakikat ile algı arasındaki gerilim, dijital linç kültürü ve mahremiyet meselesi farklı kalemler tarafından ele alındı. Alanında yetkin isimler, meseleyi eleştirel bir dikkatle incelerken aynı zamanda imkân ve sorumluluk boyutuna da temas etti.

Sosyal medya ne bütünüyle bir tehdit ne de başlı başına bir kurtuluş vaadidir. O, insanın elinde anlam kazanan bir zemindir. İnsanın niyeti, ahlâkı ve idraki hangi istikamete yönelirse, araç da o istikamete hizmet eder. İşte tam da bu bilinçle meseleyi keskin yargılarla değerlendirmekten se bilinçli kullanım, dijital okuryazarlık ve değer temelli bir duruş çerçevesinde tartışmayı tercih ettik.

Bugün özellikle genç kuşakların kimlik inşasında sosyal medyanın belirleyici rol oynadığı bir gerçek. Beğeni kültürü, hız ve görünür olma arzusu; insanın sabır, derinlik ve tefekkür imkânlarını zorlayabiliyor.

Bununla birlikte aynı mecralar, doğru kullanıldığında bilgiye erişim, dayanışma ve hakikatin yaygınlaşması için güçlü imkânlar barındırıyor. Bu çift yönlü yapıyı görmeden sağlıklı bir değerlendirme yapmak elbette ki mümkün olmayacaktır.

Bu sayıyı hazırlarken odağımıza aldığımız temel sorular şunlardı:

Dijital çağda değerlerimizle nasıl barınılır? Hakikat, hız çağında nasıl korunur? Söz, kalabalıklar içinde değerini nasıl muhafaza eder?

Tüm bu sorular çerçevesinde okuyucularımızın bu dosyayı sosyal medya üzerine bir değerlendirme olarak değil, insanın çağla imtihanına dair bir muhasebe metni olarak okumasını temenni ediyoruz.

Dosya konusunun yanı sıra, Hz. Mevlana'nın pergel metaforundaki anlayışla içerde yaşananlara dikkat kesilirken diğer ayağımızla dünyaya bakış perspektifimizi de ortaya koymaya çalıştık. Bu sayıda özellikle her daim gündemimizde olması gereken, Suriye ve Gazze başta olmak üzere farklı coğrafyalara dair hazırlanan raporlara, analizlere ve Afganistan-Pakistan krizine de yer verdik. Ayrıca farklı türleri bir araya getiren yapısını bu sayıda da sürdürerek; düşünce yazıları, değerlendirmeler, gezi notları, şiir ve karikatür gibi içeriklerle çok yönlü bir okuma imkânını sunmayı amaçladık.

Katkı sunan tüm yazarlarımıza ve her sayımızda olduğu gibi bizi dikkatle takip eden kıymetli okuyucularımıza teşekkür ediyorum. Kalın sağlıcakla...

İçindekiler

42

Sosyal Medya,
Mahremiyet ve
Teshircilik

Salih Eğridere

74

Afganistan -
Pakistan
Krizi

Abdullah Zerrar Cengiz

80

Ayakta Öldü
Gazze

Cahit Bağcı

Dosya

"Sosyal Medya"

Bu sayı, dijital dünyanın kuşattığı çağımızda insanın kendisiyle, hakikatle ve toplumla kurduğu ilişkiyi yeniden düşünmeye davet ediyor. Sosyal medya ekseninde şekillenen bu dosyada, görünürlük ile mahremiyet, hız ile derinlik, algı ile hakikat arasındaki gerilim farklı kalemlerin dikkatli değerlendirmeleri ile ele alınıyor.

Cihannüma, sorular sormaya, anlamı aramaya ve insanın yönünü yeniden tayin etmeye devam ediyor.

86

Edirne
Üzerine

Dr. Orhan Büyük

104

Allah'ın İpini
Tutunmak:
Davetin Üç Halkası

Miraç Çölgezer

114

Suriye Raporu:
Öngörüler, Teklifler
ve Çözümler

Doç. Dr. Yaşar Kahraman

Künye

Yıl: 2026 | Sayı: 21

Cihannüma Derneği
Adına İmtiyaz Sahibi
Selim CERRAHGenel Yayın Yönetmeni
Hüseyin CERRAHOĞLUYazı İşleri Müdürü
Mustafa KARAHANCIEditörler
Halil İbrahim AYGÜL
Miraç ÇÖLGEZERYayın Kurulu
Abdullah Zerrar CENGİZ
Abdulkadir MACİT (Prof. Dr.)
Adnan ÇELİK
Ahmet KESGİN (Prof. Dr.)Ahmet Tayyip SERDAR
Hasan SAYILAN
Mahmut BİLEN (Prof. Dr.)
Mehmet Ali YÜKSEL (Dr.)
Mustafa ÇUHADARDanışma Kurulu
Ahmet AKÇA
Bayram Ali ERSOY (Prof. Dr.)
Bırol AKGÜN (Prof. Dr.)
Ebubekir CEYLAN (Prof. Dr.)
Erol ERDOĞAN
Fatih SAVAŞAN (Prof. Dr.)
Hasan TAŞÇI (Dr.)
Kemal ŞAMLIOĞLU (Prof. Dr.)
Ömer Faruk YELKENCI (Dr.)
Rıza YORULMAZ
Salih KESGİN (Prof. Dr.)
Şenel KIZILCAVatan KARAKAYA (Prof. Dr.)
Yusuf TEKİN (Prof. Dr.)Lojistik ve Dağıtım
Ali YAZ
Mehmet Emin ERTAŞTasarım
Sait ÇOBANBaskı
1001 Matbaa
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
1. Kat C Blok No: ZC14 Topkapı - Zeytinburnu/
İstanbul Sertifika No: 46250Yayın Türü
4 ayda bir yayımlanır.
ISSN: 2687-6647
Yerel Süreli Yayın

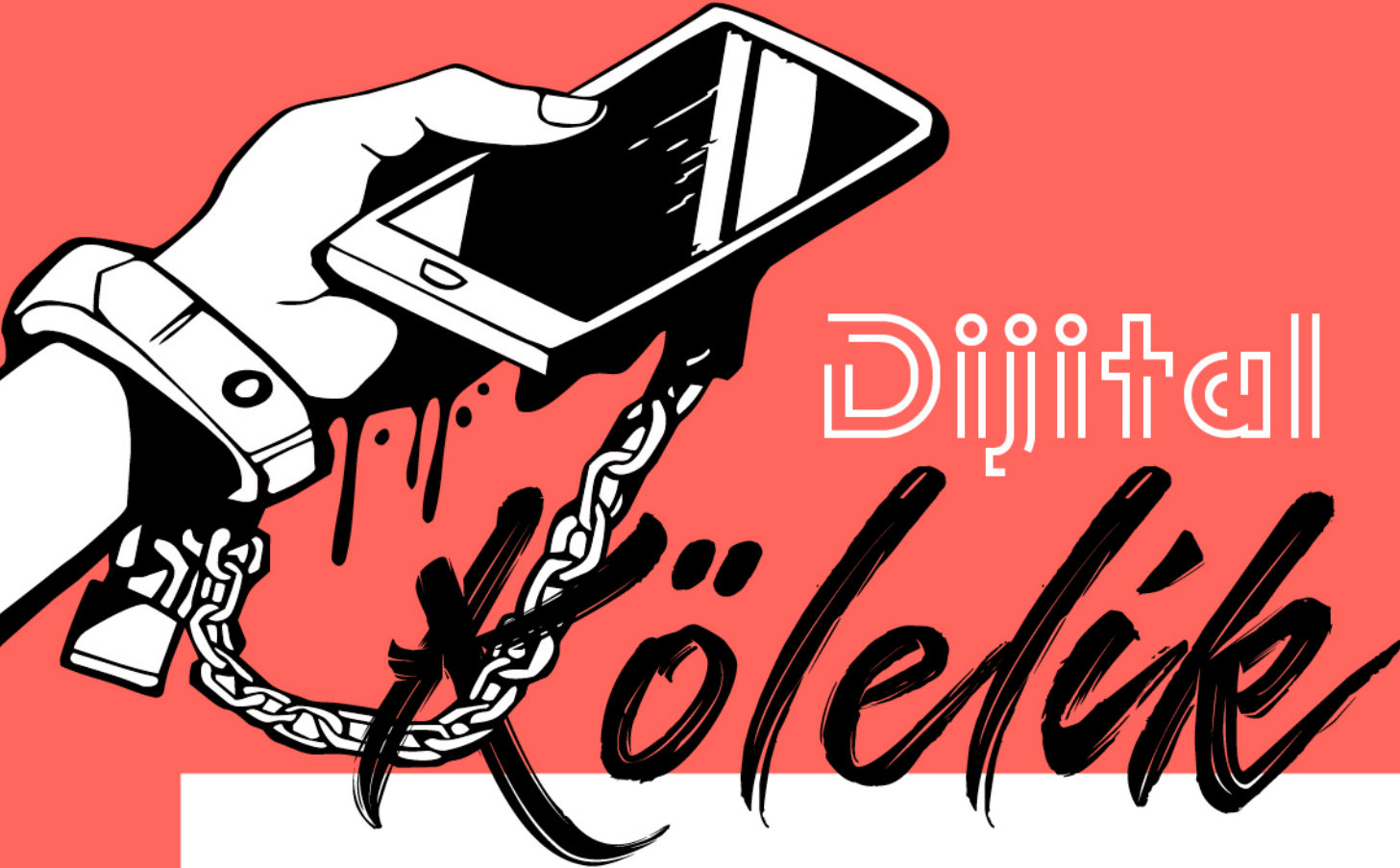
Ücretsizdir.

Dijital Kölelik Selim Cerrah	4	Görünürlük Çağında Bireyselleşme: Sosyal Medya Zeynep Karzaoğlu Şimşek	56
Dijital Dönüşüm Sürecinde Tanımlama ve Kavramlaştırma Sorunu Erol Erdoğan	10	Sosyal Medya ve Ahlaki Etkiler Abdulaziz Kıranşal	58
Ailenin Karşılaştığı Yeni Nesil Sorunlar Dijitalleşme ve Aile ile İlgili Politika Önerileri	16	Kaşgarlı Mahmud Müsrif Yapay Zekânın Kurucusu Değil Kurtarıcısı Yüksel Yeni - Ayperi Kaya	62
Gençliğe Yönelik Tehditler Teknoloji Bağımlılığına Karşı Politika Önerileri Prof. Dr. Orhan Koçak Prof. Dr. Hasan Hüseyin Taylan Prof. Dr. Tuncaç Dilci Doç. Dr. Fedai Kabadayı	20	Bu Dünyadan Bir Ömer Abi Geçti Rıza Yorulmaz	82
Yapay Zeka Çağında Akademik Varoluş Prof. Dr. Veyysel Bozkurt	24	Sudan: Osmanlı'nın Afrika'daki Son Kalesi Mehmet Nedim Aslan	92
Sanal Din: Dijital Çağda İnancın Dönüşümü ve Yeni Maneviyat Arayışları İsmihan Şimşek	32	Daha Ne Olsun Nurettin Durman	102
Dijitalizm Çağında Dezenformasyon ve Manipülasyon Said Ercan	38	Gazze Raporu: Öngörüler, Teklifler ve Çözümler Prof. Dr. Abdulvahap Özsoy	110
Sosyal Medya Çağında Aile: İletişim, Yabancılaşma ve Dönüşüm Dr. Hasan Sayılan	48	Afrikanın Yeniden Keşfi Şeyh Hamidu Kan Burak Çetik	124
		Karikatür Yakup Güler	128

SELİM
CERRAH

DOSYA

Bir toplumda yıkımın da insanın da kilit taşı gençlerdir. Genç; yiğit, er, cömert, kerem sahibi, define, hazine, civan, körpe, taze, ace-mi, gelişme safhasında olan gibi anlamlara gelir. Türkçe metinlerde "kız" kelimesi kıymetli nâdir ve pahalı gibi anlamlara gelir. Karşılaştıkları zor işleri usulüne uygun yapan ve Hakk'a yönelen gençlere ise "fetâ" denir. Fütüvvetin özü, özellikle fakirleri, muhtaçları, çaresizleri düşünüp onlara yumuşak huyla güzelce yardım etmektir.

Dünyanın nereye gideceğinin belli olmadığı bu ahir zamanda döneminde neye mal olursa olsun kazanmayı değil, kötülük yapmamayı, zulmetmemeyi, zulme karşı direnmeyi ve erdemli mücadele etmeyi esas alan bir gençliğe ihtiyacımız var. Çünkü kulluk için yaratılan insan, asla temel gayeyi yitirmemelidir. Toplumsal yapılar yerini sanal cemaatlara bırakırken ortalık toz duman vaziyette. Sapkın hareketler, bozuk ideolojiler sanal ortamlarda etkilerini artırarak nesilleri ifsat etmeye devam ediyorlar. Aslında zayıflayarak ve güçsüzlüğe maruz kalarak nereye atıldığı belli olmayan zindanlara mahkûm oluyoruz.

Burada bağımlılık ne demek ona bakalım. Bağımlılık; esaret, bağımlı olma hâli, iptila, bir şeye aşırı düşkün olmak, bir şeyin tutkunu olmak gibi anlamlara gelir. Dünyayı teknolojik hakimiyetle yönetmeye çalışanlar, insanı ve toplumu özgürleştiriyor diyerek köle hâline getiriyor, masumiyetini kaybettiriyorlar. Sosyal medya gibi ortamlar sosyalleşme vasıtası gibi görünse de orta ve uzun vadede sahibi ilişki ve iletişimi olumsuz etkiliyor.

Teknolojiyi özgürlük alanı olarak görüyoruz. Oysa bu daha çok bağımlılıktır.

”

Bağımlılıktan anlamlı bağlar kurarak uzak durabilir, iyi insanlarla nitelikli bağlar kurarak kendimizi koruyabiliriz.

Mahalle, muhit, çevre gibi ortamlarda kurulan bağlar insanı kötülükten ve kötülerin şerrinden korumak için önemli fonksiyonlar icra ediyordu. Şehirlerin büyümesiyle etkisi azalan bu yapıların kaybı insanı kalabalıklar içinde yalnız kalmaya itti. Gerçek dostluklar azalıp yerini sanal arkadaşlıklara bırakınca mağlubiyet ve mağ-

duriyet arttı. Aile, dostluk, cemiyet ve cemaat gibi insanı yalnızlıktan koruyan, güzel işleri teşvik eden yapılar vasıtasıyla kurulan nitelikli ilişkiler insanı kötülüğe taşıyan bağımlılıkların panzehiri olabilir.

İnsan çaresiz kaldığı zaman daha fazla anlaşılacak ister. Sanal âlemde kendisini izleyici değil kullanıcı olarak gören gücü azalan bir kitleyle karşı karşıyayız. Sanal dünyada sahici ilişki azaldı, iletişim kayboldu. İçer çekilen, susan ve sanal tarafından kolayca ele geçirilen kuşaklar ortaya çıktı, gençler konuşma cesaretini yitirdiler, aralarındaki diyaloglar "evet-hayır" seviyesine indi.

İmajlara sığındığımız bir dünyadayız. Sözün değeri düştü, imaj yükseldi. Kelime düştü, emoji yükseldi. Sözü yüceltmek gerekiyor. Yeni bir dünya kurmak için; sözünün eri, namuslu, dürüst, delikanlı insana muhtacız. Hz. Ömer (r.a.) "Delikanlı olmayan toplumların sonu hüsrana olur." demişti. Peygamberimiz sözünün eri, delikanlı bir nesil yetiştirmek için 19 yaşındaki Erkam bin Eb'il Erkam'ın evini "ibadet mekanı, eğitim merkezi, tebliğ ve davet üssü" olarak kullanmıştı. Dine özel olarak davet edeceği kişileri evde ağırladı; çağrısını titiz, hassas şekilde orada gerçekleştirdi, öncü şahsiyetleri

orada yetiştirdi. Oraya gelenler; dinledikleri hakikatin ışığında önce kendilerini tanımayı, Rabbini bilmeyi, güzel ahlâka, sahipsiz inanca, doğru düşünceye ve gönül eğitimine önem vermeyi öğrendiler, üzerlerindeki örtülerden sıyrıldılar, iradeleri orada eğitildi. "Kalk ve uyar!" emriyle ayağa kalktılar, emrin gereğini yerine getirdiler. Fatihâ suresiyle teslimiyet, hamd, dua ve istikamet şuurunu öğrendiler. Böylece gönüllerdeki kilitler rahmet ve merhamet nuruyla açılmış oldu.

Şimdi başka bir iklimde yaşıyoruz, farklı meseleler öne çıktı. Dijital dünyada kendimiz olarak var değiliz, orada daha çok olduğumuzdan daha iyi gösteren sahne kimliklerle ispat-ı vücut ediyoruz. Gençlik bizden güzel örneklik göremiyor, ne yaptığını, ne yapacağını bilemiyor, yakın gelecekte bizi yıkım beklemekte diyenler haklı gibi. Sanal dünya farklı yönlendirmelerle insanı kendisinden uzaklaştırıyor. İnsanları teröre kurban veya hazır hâle getiren sanal gerçekliğin tetiklediği tehlikelere karşı dikkatli ve duyarlı olmalıyız. Geleceğin terörizmi olarak görülen, Siber terör, Nükleer terör, Narko terör ve Biyolojik terörlere karşı tedbirli olmalıyız. İnsanları daha fazla bağımlı kılmak için; "online olama-ma" korkusu yayılıyor, in-

ternet olmazsa yaşayamam” duygusu pazarlanıyor. “Dijital Yerlilerin” doğal zannettiği bu durumu değiştirmek için tespiti doğru yaparak mücadele etmek gerekir.

Dijital dünyada acılar yok sayılır, acımasızlık prim yapar. Teknik ilerleme sonucu oluşan rekabet ve koşuşturma içinde insanın sebep olduğu, ayrıca mağduru olduğu psikolojik ve biyolojik krizler ortaya çıkıyor, bu durumun dört büyük hastalığa sebep olduğu söylenir; “Ailenin tahrib edilmesi, suçlarda çoğalma, çevre kirliliği, doğum oranlarında düşüş.” Hastalıklara yenileri eklenebilir, dünya bu sorunlarla ve problemlerle yaşanılmaz hâle gelebilir.

Aracın amaca dönüştüğü yerde her şey reklama, propagandayla büyüyor. İnsan teknolojiyi hayatı kolaylaştıran araç olarak görüyor, onunla tabiata hâkim olmayı düşünüyor, asıl o zaman insan eşyaya bağımlı kalıyor.

Teknoloji insanı mânevîyattan koparıp nesilleri hastalıklı hâle getiriyor. Toplumu alklaştırıyor, balık hafızalı hâle getiriyor.

Neticede sadece ciddi meseleleri değil, günlük hayatta karşılaşılan can yakıcı olayları hatta günlük, sıradan meseleleri bile anlamak zorlaşıyor.

Bu gidişle zamanla duyguları azalan, hırsırları artan, iletişim becerileri azalan, sinir sistemleri iş göremez hâle gelen, köleliği seven, robotlaşma eğilimi artan nesiller çoğalacak gibi. 15 Temmuz gecesi kendi milletine ölüm yağdıran ruhsuz kitle insanın robotlaştığı zaman ne hâle geldiğini gösterir. Bu durum bizi arzu etmediğimiz sonuçlara taşıyabilir. İnsanlık kötü akıbetine doğru yürürken dikkatli olmamız gerekiyor. “Zannedildiği gibi insanlığın sonu nükleer silahlar, doğal felaketlerle olmayacak; aksine ortak, evrensel hiçbir ahlâki değer kalmamasıyla olacak.” (Hans Küng)

Başkalarının kölesi veya tutkularımızın esiri olarak takipçi arttırma yarışına girmeyelim. Eskiden köleşmekten korkardık, yerini robotlaşma aldı. Köle, bir gün özgür olma imkanına sahiptir; robotlar sahiplerinin iradesine bağlı yaşamak zorundaydı. Yapay zekâ ile durum değişti, günümüzde düşünen makineler kendi tercihleriyle hareket etmeye başlayacak. Bunun neticesini birlikte göreceğiz. Erich Fromm, robotlaşan insan için; “Köle özgürlüğünü kaybeder. Robot ise insanlığını...” demişti. Şimdi düşünen, iş yapan robotlar var, meseleyi nasıl izah edeceğiz bilemiyorum.

Gerçek olanı ihmâl edince ortalığı yapay olan istila ediyor. Oyun konsollarına bağlanan, buralarda hisleri kaybolan, duyguları kirlenen nesiller ölümü ve kötülüğü

oyun gibi görmeye başlıyorlar. Bu ise yaşanan cinayetleri ve katliamları umursamayan bir kitleye işaret ediyor. Yapay zekâ için harcadığımız para, emek veya zaman kadar insânî gelişime önem vermeli, ahlâkî yapımızı güzelleştirmek için gayret etmeliyiz. Eğer buna önem vermezsek bilgi teknolojisi ve yapay zekâ algoritması gelişir, veri tabanı büyür, özünü yitirmiş, kimlik ve kişilik kaybı yaşayan, değerler bilinci olmayan insan türü artar. Böylece insan fonksiyon kaybına uğrar, robotların emrine âmâde olmuş, işlevsiz varlığa dönüşebilir. Yapay zekâ ile çalışan yeni nesil araba aldınız, ayarlar menüsüne olası kaza anında ne pahasına olursa olsun sizi tehlikeden koruma seçeneğini işaretlediniz. Seçenek diğer arabadaki ailenin ölümüne yol açabilir. Bu durumda siz suç işlemiş veya ölüme sebebiyet vermiş olursunuz? Vicdan terazisi nasıl işleyecek?..

İnsanların sadece rasyonel tarafına değil, daha derin duygularına, bilinçaltına hatta fizyolojisine müdahale edilmek isteniyor. Bu tür müdahalelere karşı hazır ve hazırlıklı olalım. Ahlâkî zafiyet inanan insanlarda da görülebilir, asıl tehlikeli olan şey «neye, niçin ve nasıl» inanması gerektiğini unutmaktır. Mümin ve muvahhit olalım, merhametli, âdil, ve

vicdanlı olalım, iyiliği yüceltelim, kul hakkına riayet edelim, yaptıklarımızın hesabını vereceğimizi bilerek yaşayalım.

Kendi kuşağımızın önünde yürüelim, iyiliğin öncüsü, hakikatin taşıyıcısı olalım. İdealist olalım, ideallerimizi koruyalım, sorumluluklarımızı ihmâl etmeyelim.

Sanal âlem hakikatten kopuşu daha derinden yaşamayı tetikliyor. Sanal olan hiçbir zaman gerçek hayatın önüne geçemez, geçmemeli. Gerçek hayat, ilâhî iradenin eseridir; sanal olan ise şeytanın kurgusudur. Bazı ömürler sanal hayatla tükeniyor, bazıları da sanal olanı fark ediyor, ilâhî iradenin takdir ettiği dünyaya dönmek istiyor ama zorlanıyor. Sanal hayatta beğenilmek, veya gerçek hayatta saygınlık, hangisi değerlidir, buna karar verelim.

Aklı başında batılı düşüncüler aşırılıkları tasvip etmezler. Bunları kendi halkları için tehdit ve tehlike sayarlar. İletişim alanında yaşanan gelişmeler sonucu batının marjinal, ekstrem hayat tarzı alabildiğine teşvik ediliyor. Görüntü aklımızı kirletti, kalbimizi çürüttü,

sosyal medya algoritmaları zihnimizi çöplüğe çevirdi, “beyin çürütmesi” yaşıyoruz.

Heidegger “teknoloji başıboş canavardır” diyor. Sosyal medyada sürekli çirkinliğe muhatap oluyoruz ve bunu neredeyse yadırgamaz durumdayız.

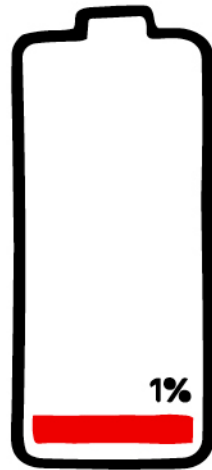

Sanal olanın aklımızı kirlüten, kalbimizi çürüten zararlarını engelleyecek çalışmalar yapalım.

Sosyal medyada "gizlilik ayarlarına" mutlaka ihtimam gösterelim ama ondan çok "mahremiyete, ahlâka ve namusa" önem verelim. Duyduğun her şeyi sormadan, araştırmadan paylaşmak yalanı yaymaktır. "Bilmediğin şeyin ardına düşme! Çünkü göz, kulak ve kalb, bunların hepsi sorumludur." (İsra 36)

Sürekli internette olmanın insanlarda bazı olumsuz etkileri vardır, denir; Duyarlılıkta azalma oluşturur, insanı hissizleştirir. Kişilik aşınmasına sebep olur, özgüven kaybı yaşatır. Uykuda düzensizlik sonucu sürekli yorgunluk oluşturur. Çevreyle irtibatı zayıflatır, ilişki ve

Dijital iklim insanlarda üç büyük hastalık ortaya çıkarmıştır:

1. Teferrüc: Bakma, izleme ve seyretme, imajlara mahkûm olma, her şeyi surete indirme hastalığı. Helâl haram ayırımı yapmadan her şeyi seyretmek.

2. Tecessüs: Başkasının mahrem olan, gizli kalması gereken hâl ve durumlarını gizlice izlemek, kusur aramak, sırların peşine takılmak, özel olanı alenî hâle getirmek... Gizli bilgiden güç devşirmek, insanlar hakkında dosya tutarak onlara tahakküm etmek.

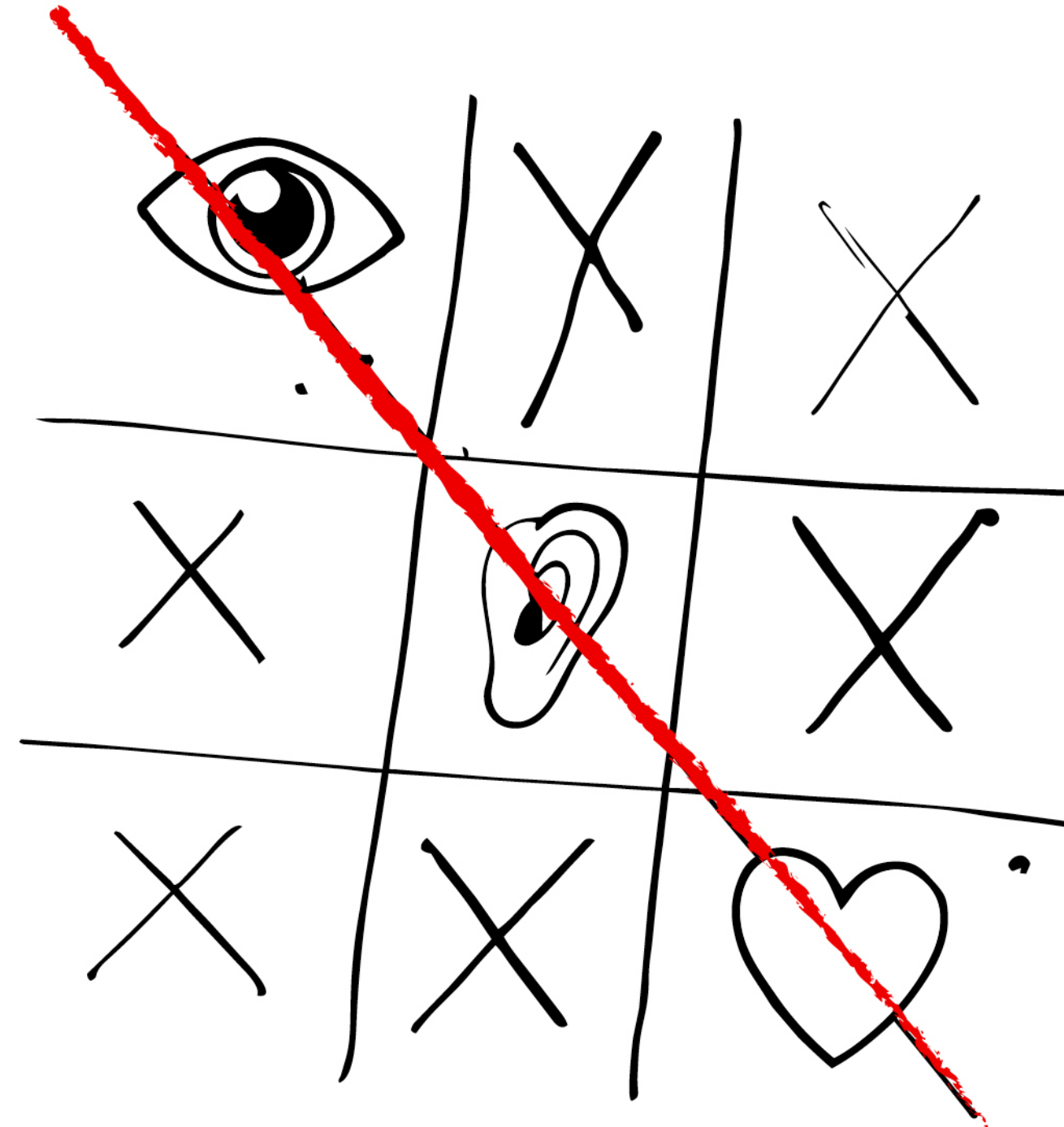
3. Tekeşşüf: Görülmeyi sevmek, her şeyi seyredilme arzusu ile ortaya sererek ifşa etmek, mahremini sergilemek, kendi gizli hallerini ekranda teşhir etme hastalığı. Bu şekilde kötü, çirkin, uygunsuz hâl ve durumlar sıradanlaştırılıyor.

İnsan ilişki kuran, ünsiyet geliştiren bir varlık olarak yaratıldı. İlişki ve iletişimi sanal olana mahkûm etmek gerçek hayatı iskalamak olur. Dünyaya bir kere gel-

iletişimi koparır. Gerçek arkadaşlıkları azaltır. Ramazan yaklaşıyor, yeme içmeyi kestiğimiz gibi sosyal medyada vakit öldürmeyi de azaltalım.

Dijital iklimin tesiriyle iletişim arttı, fakat fikir çoraklaştı, idrak kaybı arttı. Faslı düşünür, Taha Abdurrahman "en büyük tehlike, en ağır ölüm idrak ölümüdür, idrak ölünce, insan konuşur fakat sözünde hikmet olmaz, düşünür fakat fikrinde ibret olmaz, işitir ama hakikate kulak kesilmez, bakar fakat bakışı basiretli olmaz" der. Ondan ilham ile aşağıdaki hastalıklara bakalım.

dik, başka bir şansımız olmayacak, dikkatli olalım ama acele etmeyelim. Gideceğimiz yerin gidilmesi gereken yer olmasına dikkat edelim. Yol ayrımında gibiyiz, yola önem verelim, yol arkadaşlarımıza değer verelim. Yolu daraldığı yerden açmaya gayret edelim.

EROL
ERDOĞAN

DOSYA

Dijital Dönüşüm Sürecinde Tanımlama ve Kavramlaştırma Sorunu

Dijital dönüşüm süreciyle birlikte hayatımıza çok sayıda yeni kelime ve kavram girdi. Her kelime ve kavram, kendine özgü bir anlam evreni taşır; bu anlam evreni ise belirli bir düşünme biçimine, bir felsefeye ve nihayetinde bir değerler dizinine ve hayat tercihine yaslanır. Kavramlara kaynaklık eden değerler bulunduğu gibi bir kavramın yaygın biçimde kullanılması, yeni anlam süreçlerinin inşa edilmesinde de rol oynar.

“Dijital ortamlarda kullanılan her sembol, tercih edilen her renk, paylaşılan her emoji ve benimsenen her kısaltma, belirli bir duyguyu, tutumu ya da **dünya tasavvurunu ima eder.**”

Dijital süreçte yalnızca kelimeler ve kavramlar değil; semboller, emoji, renkler, kısaltmalar ve görsel işaretler de anlam üretiminin asli unsurları hâline gelmiştir.

Kimi zaman bir emoji, uzun bir cümlenin yerine geçmekte; kimi zaman bir renk tercihi, aidiyet, onay, tepki ya da mesafe gibi duyguları ifade

etmektedir. Kısaltmalar ve kodlanmış ifadeler ise iletişimi hızlandırırken aynı zamanda yeni bir dil rejimi kurmakta; anlamı yoğunlaştırmakta ya da yüzeyselleştirmektedir.

Dolayısıyla dijital iletişim evreninde anlam, artık yalnızca sözcüklerle değil görsel, simgesel ve işitsel unsurların birlikte oluşturduğu çok katmanlı bir yapı içinde üretilmektedir. Bu unsurların her biri, toplumun düşünme biçimini, iletişim tarzını ve değer dünyasını biçimlendirmekte; yeni normların ve davranış kalıplarının taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Bir insana isim vermek ne anlama geliyorsa, bir işe, keşfe, icada, araca, vakeya ya da olguya kavram belirlemek

(kavramsallaştırmak) de neredeyse aynı öneme sahiptir. Nitekim bütün toplumlarda insana isim vermek, dinî, sosyal ve kültürel bakımdan daima mühim kabul edilmiştir. Çünkü seçilen ismin aileye, kültüre ve değerlere uygun olmasına özen gösterildiği gibi, o ismin kişide oluşturacağı motivasyon, karakter etkisi, yönlendirici gücü ve bilinçaltı çağrışımları da dikkate alınır.

Benzer biçimde, dijital dönüşüm sürecinde üretilen ve dolaşıma giren kavramlar da yalnızca teknolojik gelişmeleri adlandırmakla kalmaz aynı zamanda insanın teknolojiyi, dijitali ve dünyayı algılama biçimini, kurduğu ilişkileri ve değer yargılarını tanımlar, etkiler ve dönüştürür.

“Dijital süreçlere dair kullandığımız kavramlar, bu sürece nasıl baktığımızı ve ona hangi anlamlar ile işlemler yüklediğimizi de gösterir.”

Farkında olalım ya da olmayalım, bu kavramlar yeni bir düşünme ve yaşama tarzını beraberinde getirir.

Dijital dönüşüm sürecinde sıkça karşılaştığımız kavramlardan bazılarını, meselenin kapsamını ve derinliğini daha iyi kavrayabilmek için hatırlayalım: Online, çevrim içi, çevrim dışı, yapay zekâ, makine öğrenmesi, derin öğrenme, algoritma, otomasyon, robotik, Z kuşağı, dijital yerli, dijital göçmen, sanal medya, sosyal medya, yeni medya, dijital kültür, dijital kimlik, dijital

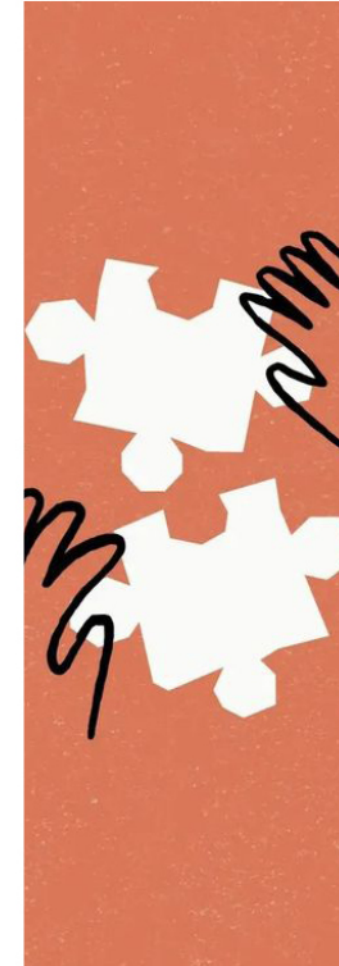
vatandaşlık, dijital etik, siber zorbalık, siber güvenlik, veri güvenliği, mahremiyet, kişisel veriler, büyük veri, veri analitiği, bulut bilişim, nesnelerin interneti, blokzincir, kripto para, fintek, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, karma gerçeklik, metaverse, dijital ikiz, gig ekonomisi, uzaktan çalışma, hibrit çalışma, platform ekonomisi, e-devlet, dijital imza, e-posta, e-kitap, e-öğrenme, uzaktan eğitim, dijital içerik, içerik üreticisi, influencer, akışkan medya, önbellek, arayüz, kullanıcı deneyimi, mobil teknoloji, akıllı cihazlar, akıllı şehirler, akıllı evler ve yapay zekâ etiği...

Yenilik, Sanallık, Sosyallik

Dijital dönüşümü konuşurken, kavramların ardındaki anlam dünyasını, değer setlerini ve bu değerlerin hayatımızda kurduğu dengeyi de göz önünde bulundurmak gerekir.

Dijital dönüşüm sürecinde oluşan onlarca, yüzlerce belki de daha çok kavramdan birkaçına bu yazımda mercek tutmak istiyorum. Bunlar: Yeni medya, sosyal medya, sanal medya ifadeleridir.

Üç kavramsallaştırmanın hangi anlamlarda kullanıldığına bakalım önce. “Yeni medya”, internet aracılığıyla dijital zeminde üretilen ve kullanıcılara karşılıklı et-

kileşim imkânı sunan web siteleri, online platformlar, mobil uygulamalar gibi dijital ortamların tümünü ifade eden bir kavramdır. “Sosyal medya” ise internet üzerindeki sosyal ağlar aracılığıyla kullanıcılar arasında görsel ve işitsel içerik paylaşımını, bilgi aktarımını ve haberleşmeyi mümkün kılan bir iletişim ortamıdır. “Sanal medya” kavramı da büyük ölçüde sosyal medya ile benzer anlamda kullanılmakta; bu kullanımda esas olarak mecranın fiziki bir gerçekliğe sahip olmadığı vurgulanmaktadır.

Yeni medya, sosyal medya ve sanal medya kavramlarının genel çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra, konuyu biraz daha derinleştirmek mümkündür.

Görüleceği üzere “yeni”, “sosyal” ve “sanal” nitelendirmelerinin her biri, kendisinden sonra gelen “medya” kelimesine değer yüklü izafî bir anlam kazandırmaktadır.

Bu nitelendirmeler, yalnızca belirtleyici olmaktan ziyade, belirli algıları, beklentileri, yönlendirmeleri hatta şaşkınlıkları da beraberinde getirmektedir.

“**Dijitalleşme karşısında gözlerimiz kamaşmış, ne diyeceğimizi ve nasıl tanımlayacağımızı şaşırılmışız, o şaşkınlık ya da hayranlıkla bir kavramlaştırma yapmış gibiyiz.**”

“Yeni medya” ifadesinde yenilik vurgusu belirgin biçimde ön plana çıkmaktadır. Bir şeye “yeni” demek, kaçınılmaz olarak bir karşılaştırmayı da içerir; böylece başka bir şey “eski” olarak konumlandırılmış olur. Nitekim bu durum, geleneksel (konvansiyonel) medya ve yeni medya ikilemesinde de açıkça görülmektedir. Bu bağlam-

da “yeni medya” kavram-sallaştırmasının, akademi, bilim ya da dil hassasiyetinden ziyade popülerlik, rastlantısallık veya pazarlama kaygılarıyla şekillenmiş bir adlandırma olduğu ileri sürülebilir. Günlük dilde kullanılan bu ifadenin zamanla üniversitelerde bölüm adı olacak ölçüde meşruiyet ve beğeni kazanması ise ayrıca üzerinde durulması gereken bir bilinç ve kavramsallaştırma sorununa işaret etmektedir.

“**Dijital öncesi tüm medya türlerinin, henüz geçiş sürecinin başlarında “eski” veya “geleneksel” etiketiyle ve çoğu zaman olumsuz çağrışımlarla tanımlanması, bu kavramın problemli yönlerinden biri olarak tartışmaya açıktır.**”

Bu tanımlamalar, medyanın dünü ve bugünü dolayısıyla yarını arasında bir kopuşa da aracılık edeceğini de düşünmeliyiz. Bu kopuş aynı zamanda ilke, değer, kültür aktarımı da olumsuz etkileyecektir. Öte yandan, “yeni medya”nın ne zamana kadar “yeni” olarak kalacağı sorusu da göz ardı edilmemelidir. Üniversiteler bölüm adlarında değişikliğe gitmelidir.

“Sosyal medya” kavramlaştırması ise adlandırdığı medya türüne açık biçimde bir “sosyallık” atfetmektedir. Ancak böylesi bir nitelendirme, bir tanım veya adlandırmadan çok, reklam ya da pazarlama söylemini andırmaktadır. İnsanın temel ihtiyaçlarından ve var olma özelliklerinden biri olan “sosyal olma” hâlinin bir medya türünün adı hâline getirilmesi, kullanıcıları bu mecralara yönlendiren örtük bir teşvik mekanizması da üretmektedir. Bu durumda “bağımlılık” gibi sorunlarla mücadele etmek daha da güçleşmektedir. Bir yandan bu mecraları “sosyal” olarak övücü bir şekilde adlandırıp, diğer yandan filtreleme, sınırlama ve bağımlılıktan kaçınma çağrılarını yapmak, insan ve toplum nezdinde ne ölçüde tutarlı ve karşılık bulan bir söylem üretmektedir? Dahası, “sosyal medya” olarak adlandırılan platformlar gerçekten sosyalleşme imkânı mı sunmaktadır, yoksa bireyi yalnızlaştıran, yüz yüze ilişkilere-

ri zayıflatan, farklı kişilikleri teşvik eden sonuçlar mı doğurmaktadır? Bir mecra, uygulama ya da platforma “sosyal” nitelendirmesini atfetmek, örtük ya da açık biçimde, diğer iletişim biçimlerini değersizleştiren bir anlam hiyerarşisi de üretmektedir.

“Sanal medya” ifadesi ise tanımladığı medya mecralarına “sanallık” atfederek, kullanıcıya örtük biçimde gerçeklikten azade olma ve gerçek dışı davranma serbestisi telkin etmektedir. “Sanal” nitelendirmesi; bu mecralarda kurulan ilişkilerin, paylaşılan sözlerin ve sergilenen tutumların gündelik hayattaki karşılıklarından kopuk, sorumluluktan ya da değerlerden muaf olduğu yönünde bir algı üretmektedir.

Bu algı, bireyin söz ve eylemleriyle kurduğu ahlaki, dini, kültürel ve toplumsal bağın gevşemesine yol açmakta; yüz yüze ilişkilerde kolaylıkla dile getirilemeyecek

ifadelerin “sanal” ortamda normalleşmesini hatta buralarda farklı (yalan, taklit, fake) kimliklerle var olmayı mümkün kılmaktadır. Böylece “sanal medya”, yalnızca teknik bir iletişim mecrasını değil; aynı zamanda davranışların, kimliklerin ve sınırların askıya alındığı bir alanı da çağırıştırır hâle gelmektedir. Oysa bu mecralarda kurulan etkileşimler, gerçek insanlar üzerinde gerçek duygusal, psikolojik ve toplumsal etkiler üretmektedir. Bu nedenle “sanal” vurgusu, kullanıcıyı sorumluluktan uzaklaştıran yanıltıcı bir güvenlik hissi oluşturmakta; sözün ve davranışın ağırlığını hafifleten problemli bir dil inşa etmektedir.

Bu bağlamda “sanal medya” kavramı, masum bir adlandırmanın ötesinde, dijital ortamlarda sergilenen tutum ve davranışların gerçek hayattaki sonuçlarını görünmez kılan ideolojik bir perde işlevi de görebilmektedir.

“**Kısaca, “sanal medya” olarak adlandırılan evren ne hukukun ne de kirâmen kâtibinin ilgi alanı dışındadır.**”

Dolayısıyla kullanılan tanımlar ve kavramlar da bu gerçekliği unutturan ya da hafife alan bir psikoloji üretmemelidir.

Ne Diyeceğiz, Nasıl Tanımlayacağız?

Bu yazının amacı, dijital dönüşüm süreçlerine ilişkin alternatif tanımlar, kelimeler ya da kavramlar önermekten ziyade, tanımlamanın ve kavramlaştırmanın taşıdığı hayati önemi vurgulamaktır. Zira tanımlamak; inanç, kültür, değerler ve hatta coğrafya bakımından bir konum belirlemekle kalmaz, aynı zamanda zamana ve geleceğe dair bir perspektif sunar ve geleceğin inşa sürecine katkı sağlar.

Elbette kelime düzeyinde tanımlama ve kavramsallaştırmadan önce tanımlamanın özünü belirleyen temel unsur üretimdir. Üreten, aynı zamanda tanımlayandır. Tanımlama; düşünme, tasarlama ve üretme süreçleriyle başlar. Bununla birlikte,

üreticisi olmadığımız ürün ve olgular söz konusu olduğunda dahi, bunların tanımlanmasına, kavramsallaştırılmasına ve dil düzeyinde yeniden belirlenmesine ya da tercüme edilmesine dair süreçlerde pasif kalmamak gerekir. Aksine, bu alanlarda etkin ve bilinçli biçimde söz sahibi olmak kültürel sorumluluğumuzun bir parçasıdır.

Bu yazı çerçevesinde, örnek bir çözümleme olarak ele aldığımız “yeni”, “sanal” ve “sosyal” nitelemeleri yerine; daha betimleyici, daha nötr ve teknik karşılığı güçlü olan “dijital”, “online” ya da “çevrim içi” ifadelerini tercih edebiliriz. Bu bağlamda “yeni medya”, “sanal medya” ve “sosyal medya” yerine “dijital medya” kullanımının hem kavramsal belirsizliği azalttığı hem de değer yüklü

ve olumsuz yönlendirici psikolojik çağrışımları sınırladığı söylenebilir.

Kullanım örnekleri çoğaltılabilir. “Geleneksel medya – yeni medya” ya da “konvansiyonel medya – yeni medya” gibi ikili karşıtlıklar yerine “matbu medya – dijital medya” ayrımı daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Benzer biçimde, “eski oyunlar” ya da “geleneksel oyunlar” ifadeleri yerine “yüz yüze oyunlar – dijital oyunlar” ayrımı, hem tanımlayıcı hem de karşılaştırmayı daha sağlıklı kuran bir dil imkânı sağlamaktadır.

Kullanım örnekleri çoğaltılabilir.

“

“Geleneksel medya – yeni medya” ya da “konvansiyonel medya – yeni medya” gibi ikili karşıtlıklar yerine “matbu medya – dijital medya” ayrımı, hem teknik hem de içerik bakımından daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

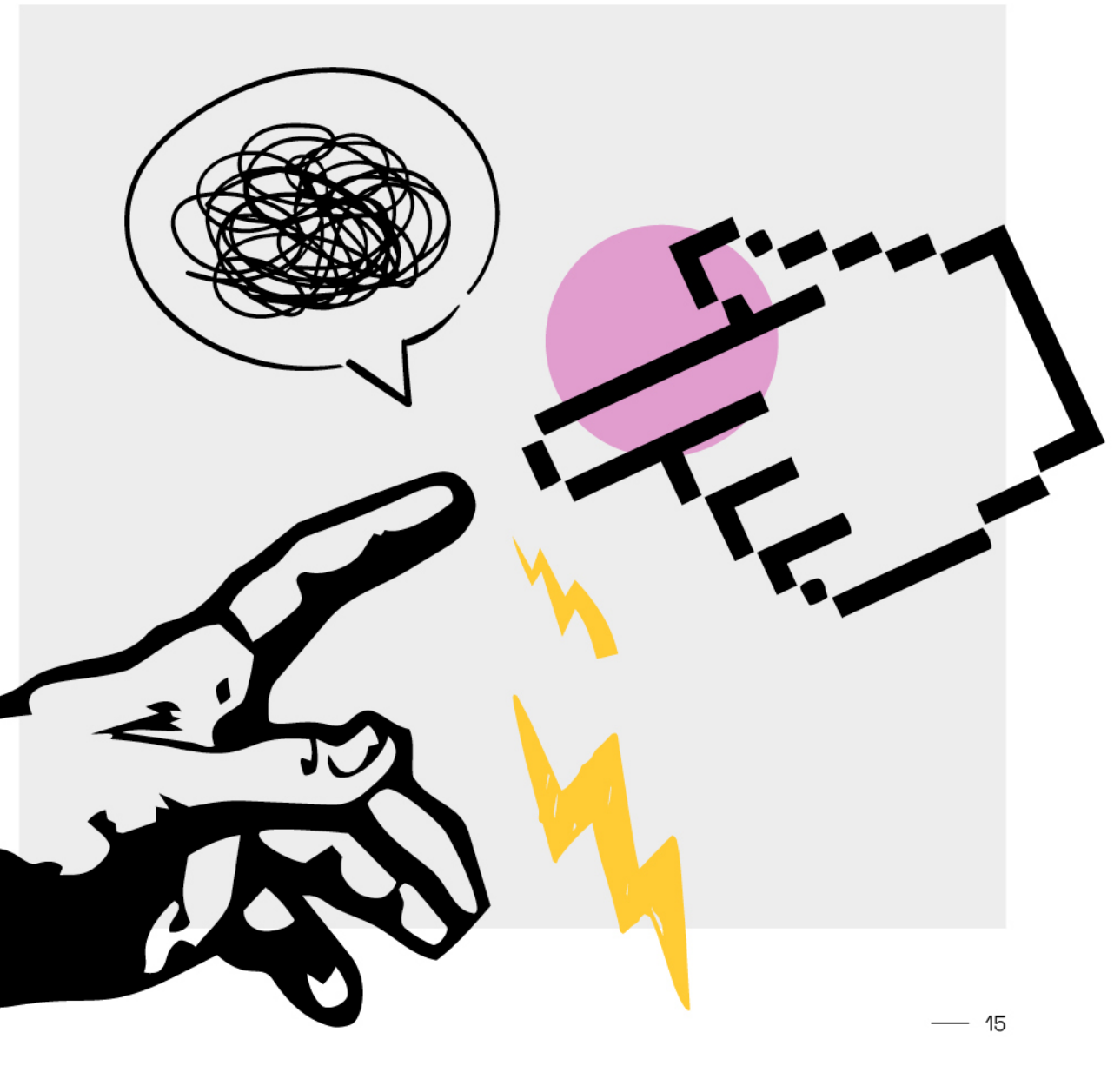
Benzer biçimde, “eski oyunlar” ya da “geleneksel oyunlar” ifadeleri yerine “yüz yüze oyunlar – dijital oyunlar” ayrımı, nostaljik ya da değer yüklü çağrışımlar üretmeden, karşılaştırmayı daha sağlıklı kuran bir dil imkânı sağlamaktadır.

Aynı yaklaşım başka alanlara da uygulanabilir. Örneğin “geleneksel eğitim – dijital eğitim” veya “eski eğitim yöntemleri – yeni eğitim yöntemleri” yerine “yüz yüze eğitim – çevrim içi eğitim” ayrımı, pedagojik sürecin mahiyetini daha doğru biçimde tanımlamaktadır. “Geleneksel çalışma – yeni çalışma biçimleri” gibi muğlak ifadeler yerine “ofis temelli çalışma – uzaktan çalışma” ya da “hibrit-karma çalışma” tanımlamaları, mekân ve ilişki biçimini doğru görünür kılmaktadır.

Benzer şekilde, “klasik ticaret – yeni ticaret” gibi değer yüklü karşıtlıklar yerine “fiziki mağaza ticareti – e-ticaret”; “geleneksel banka-

cılık – yeni bankacılık” yerine “şube temelli bankacılık – dijital bankacılık” ayrımları tercih edilebilir. “Eski iletişim biçimleri – yeni iletişim biçimleri” ifadesi yerine ise “yüz yüze iletişim – dijital iletişim” ya da “eş zamanlı iletişim – çevrim içi iletişim” gibi daha tanımlayıcı kavramsallaştırmalar kullanılabilir.

Bu tür örnekler, “yeni” ya da “eski” gibi görece ve zamana bağlı nitelemeler yerine; ortamı, ilişki biçimini ve teknolojik zemini esas alan kavramsallaştırmaların, dijital dönüşüm sürecini anlamada ve anlatmada daha tutarlı bir dil imkânı sunduğunu göstermektedir.

PROF. DR. ORHAN KOÇAK
 PROF. DR. HASAN HÜSEYİN TAYLAN
 PROF. DR. TUNCAY DİLCİ
 DOÇ. DR. FEDAİ KABADAYI

DOSYA

Ailenin Karşılaştığı Yeni Nesil Sorunlar Dijitalleşme ve Aile ile İlgili Politika Önerileri

1. Aile İçi İletişimin Güçlendirilmesi ve Ortak Zamanın Yeniden İnşası

- Dijitalleşmenin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmanın ilk ve en temel yolu, ekranı sınırlamaktan önce aile içi bağ kurma kapasitesini artırmaktır. Bu nedenle politika ve uygulamalar, "ne kadar ekran kullanıldığı" sorusundan önce "aile birlikte ne yapıyor?" sorusuna odaklanmalıdır.
- Bu çerçevede, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda "Aile Zamanı Programları" geliştirilmeli ve ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu programlar; ailelerin haftalık ortak etkinlik planları oluşturmasını, birlikte zaman geçirme alışkanlıklarını yeniden kazanmasını ve ilişkisel bağlarını güçlendirmesini hedeflemelidir.
- Ev içi mikro-ritüeller standart hale getirilerek ailelere somut rehberlik sunulmalıdır. Örneğin; haftada en az birkaç gün birlikte akşam yemeği yenmesi, yemek sırasında ekranların tamamen kaldırılması, gün sonu kısa sohbetlerin yapılması ve uyku öncesinde ekran dışı etkinliklere (kitap, değerlendirme, dua/tefekkür vb.) yer verilmesi teşvik edilmelidir.
- Aile danışmanlığı ve psikososyal destek hizmetleri, dijitalleşmenin aile içi ilişkilere etkisini sistematik biçimde ele alacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Bu kapsamda danışmanlık süreçlerine "dijital yaşam değerlendirme modülü" eklenerek; ekran alışkanlıkları, içerik türleri, sosyal medya kaynaklı çatışmalar ve ebeveyn rol model davranışları düzenli olarak analiz edilmelidir.

2. Yaşa Göre Farklılaştırılmış ve Basamaklandırılmış Dijital Yaklaşım

- Dijital risklerin yaş gruplarına göre farklılaşması nedeniyle, tek tip politikalar yerine yaşa duyarlı ve gelişim temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Her yaş grubunun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim özellikleri dikkate alınarak özel müdahale modelleri geliştirilmelidir.

- Özellikle erken çocukluk döneminde (0-6 yaş), ekranla tanışmanın geciktirilmesi ve kullanımın ebeveyn eşliğinde gerçekleşmesi temel ilke olmalıdır. Bu dönemde dil gelişimi, bağlanma ve duygusal iletişim önceliklendirilmelidir.
- Orta çocukluk ve ergenlik dönemlerinde dijital okuryazarlık yalnızca teknik becerilerle sınırlı kalmamalı; algoritma farkındalığı, akran baskısı, mahremiyet ve dijital etik gibi boyutları da içermelidir.
- Erken müdahale yaklaşımı güçlendirilmeli; çocukların özellikle 18 yaşına kadar dışsal denetime ihtiyaç duyduğu gerçeği göz önünde bulundurularak aile ve okul iş birliği içinde yapılandırılmış denetim mekanizmaları kurulmalıdır.
- Ulusal düzeyde "Dijital Aile Haritası" oluşturularak; farklı bölgelerdeki ailelerin dijital kullanım alışkanlıkları, risk alanları ve ihtiyaçları veri temelli olarak analiz edilmeli ve politikalar bu verilere dayandırılmalıdır.

3. Dijital Kaynaklı Aile İçi Çatışmaların Azaltılması

- Dijitalleşmenin aile içinde oluşturduğu çatışmaların azaltılması için, ailelerin kendi içinde açık ve uygulanabilir kurallar belirlemesini sağlayan "dijital sınır sözleşmesi" yaklaşımı yaygınlaştırılmalıdır. Bu sözleşmeler, aile üyelerinin ortak kararıyla oluşturulmalı ve yaşa göre esneklik içermelidir.
- Ev içinde cihaz kullanımına ilişkin somut kurallar belirlenmelidir. Örneğin; gece belirli saatten sonra cihazların ortak alanda bırakılması, yatak odasında telefon kullanımının sınırlandırılması ve belirli zaman dilimlerinde tamamen ekransız alanların oluşturulması gibi uygulamalar teşvik edilmelidir.
- "Phubbing" (yüz yüze iletişimde karşı tarafı telefonla ihmal etme) konusunda ebeveyn farkındalığı artırılmalı; bu davranışın çocuklarda değersizlik hissi ve duygusal kopuşa yol açabileceği vurgulanmalıdır.

- Dijital bağımlılıkların temelinde yer alan duygu düzenleme güçlükleri dikkate alınarak, aile temelli eğitim programlarında sabır geliştirme, sıkılmaya tolerans, öfke kontrolü ve problem çözme becerilerine yer verilmelidir.

4. Sosyal Medya, Mahremiyet ve Rol Model Ebeveynlik

- Ailelere yönelik mahremiyet okuryazarlığı programları geliştirilerek; sosyal medya kullanımında sınırların nasıl korunacağı, çocukların dijital ortamda nasıl temsil edilmesi gerektiği ve özel hayatın hangi durumlarda paylaşılması gerektiği konusunda rehberlik sağlanmalıdır.
- Ebeveynlerin dijital davranışları, çocuklar için en güçlü öğrenme kaynaklarından biridir. Bu nedenle “önce ebeveyn dönüşümü” yaklaşımı benimsenmeli; ebeveynlerin kendi ekran alışkanlıklarını düzenlemesi, çocuklarına sınır koymalarının ön koşulu olarak ele alınmalıdır.
- Sosyal medya platformlarına yönelik düzenlemeler geliştirilmelidir. Özellikle çocukların korunması amacıyla yaş doğrulama sistemleri, açık teşhir içeren içeriklere yönelik kademeli yaptırımlar ve platform sorumluluğunu artıran düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

5. Ekran Süresi Yerine İçerik Kalitesine Odaklanan Yaklaşım

- Dijitalleşme politikalarında yalnızca ekran süresini azaltmaya odaklanmak yerine, tüketilen içeriğin niteliğini değerlendiren bir yaklaşım benimsenmelidir. Çünkü aynı süre içinde farklı içerikler çok farklı etkiler üretebilmektedir.

- Ailelere rehberlik edecek ulusal bir dijital içerik değerlendirme platformu kurulmalıdır. Bu platformda popüler oyunlar, uygulamalar ve sosyal medya içerikleri analiz edilerek ebeveynlere anlaşılır ve güncel bilgiler sunulmalıdır.
- Çocukların pasif tüketici olmaktan çıkıp aktif üretici haline gelmesini sağlayan üretim odaklı dijital okuryazarlık programları geliştirilmelidir. Kodlama, tasarım, video üretimi ve proje geliştirme gibi alanlar desteklenerek dijital araçların olumlu kullanımı teşvik edilmelidir.

6. Aile İçinde Dijital Sınırların Belirlenmesi ve Sürdürülmesi

- Aile içinde belirsizliğin azaltılması ve öngörülebilir bir yapı oluşturulması, dijital bağımlılıkla mücadelede önemli bir koruyucu faktördür. Bu nedenle günlük yaşam rutinleri ve kurallar açık ve tutarlı biçimde belirlenmelidir.
- Denetim mekanizmaları iki yönlü olmalıdır: teknik araçlar (ebeveyn kontrolü, filtreleme) ile ilişkisel süreçler (iletişim, rehberlik, birlikte kullanım) birlikte yürütülmelidir.
- Toplumsal farkındalık kampanyaları aracılığıyla “ekransız gün”, “aile zamanı saati” gibi uygulamalar yaygınlaştırılarak ailelerin alternatif yaşam pratikleri geliştirmesi desteklenmelidir.

7. Yasaklayıcı Yaklaşımlar Yerine Birlikte Yönetim Modeli

- Dijitalleşmeye karşı tamamen yasaklayıcı yaklaşımlar, kısa vadede etkili görünse de uzun vadede gizli kullanım ve direnç üretmektedir. Bu nedenle rehberlik ve birlikte yönetim temelli modeller tercih edilmelidir.
- Aile içinde kuralların gerekçeleri açık şekilde anlatılmalı; çocukların bu kuralların anlamını kavraması sağlanmalıdır. Böylece kurallar dışsal baskı değil, içselleştirilmiş değerler üzerinden uygulanabilir hale gelir.

- Çocukların karar süreçlerine katılımı teşvik edilmeli; aile içinde müzakere kültürü geliştirilmelidir.
- Okul ve toplum düzeyinde spor, sanat, kültürel faaliyetler ve akran temelli etkinlikler artırılarak dijital dışı alternatifler güçlendirilmelidir.

8. Okullarda Dijital Farkındalık ve Pedagojik Çerçeve

- Okullarda verilen dijital farkındalık eğitimleri, yalnızca bilgi aktarmaya dayalı olmamalı; davranış değişikliği ve beceri kazandırma odaklı olmalıdır.
- Eğitim dili, özellikle hassas konularda (bağımlılık, mahremiyet vb.) özendirici olmayacak şekilde dikkatle yapılandırılmalıdır.
- Okullarda telefon kullanımına yönelik standart uygulamalar geliştirilmeli; yaş gruplarına göre farklılaştırılmış sınırlamalar getirilmelidir.
- Siber zorbalıkla mücadelede yalnız farkındalık değil; hızlı müdahale, rehberlik ve destek mekanizmaları kurulmalıdır.

9. İyi Uygulamaların Yaygınlaştırılması ve Yerel Ölçekleme

- Farklı kurum ve bölgelerde başarıyla uygulanmış projelerin görünür hale getirilmesi için ulusal iyi uygulama havuzu oluşturulmalıdır.
- Yerel yönetimler, okullar ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği sağlanarak bu iyi örnekler farklı bölgelere uyarlanmalıdır.
- Gençlerin dijital dışı faaliyetlere yönelmesini sağlayacak spor, sanat ve sosyal etkinliklerin erişilebilirliği artırılmalı ve bu imkânlar etkili şekilde duyurulmalıdır.

10. Ulusal Düzeyde Bütüncül Dijital Aile Politikası

- Dijitalleşme ile ilgili dağınık kurumsal yapı yerine, tek çatı altında koordinasyon sağlayan ulusal bir yapı oluşturulmalıdır.

- Bu yapı kapsamında:

- Yaş doğrulama sistemleri
- Algoritmik şeffaflık
- Platform sorumluluğu gibi düzenlemeler hayata geçirilmelidir.
- Veri temelli politika üretimi için düzenli izleme ve değerlendirme sistemleri kurulmalı; dijital kullanımın psikososyal etkileri sürekli takip edilmelidir.

11. Özel Risk Alanı: Pornografi ve Cinsel İçeriklere Maruziyet

- Bu alanın hassasiyeti dikkate alınarak, yaşa uygun ve pedagojik açıdan güvenli bir dil kullanılarak erken farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.
- Ailelerin çocuklarıyla bu konuları sağlıklı biçimde konuşabilmesini destekleyen rehberler hazırlanmalıdır.
- Okul, aile ve sosyal hizmet kurumları arasında koordinasyon sağlanarak çok boyutlu müdahale mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Evlilik ve aile danışmanlığı hizmetlerinde bu konuya özel modüller geliştirilerek, ilişkisel güven ve mahremiyet sorunları ele alınmalıdır.

12. Kavramsal, Kültürel ve Değer Temelli Yaklaşım

- Dijitalleşme tartışmalarında kullanılan kavramlar netleştirilmeli; indirgemeci ve tek boyutlu açıklamalardan kaçınılmalıdır.
- Eğitim ve rehberlik süreçlerinde “bastırma” yerine “anlamlandırma ve değer inşası” yaklaşımı benimsenmelidir.
- İçsel motivasyon, sorumluluk bilinci, aidiyet duygusu ve anlam arayışı güçlendirilerek dijital risklere karşı uzun vadeli koruyucu bir zemin oluşturulmalıdır.

PROF. DR. ORHAN KOÇAK
 PROF. DR. HASAN HÜSEYİN TAYLAN
 PROF. DR. TUNCAY DİLCİ
 DOÇ. DR. FEDAİ KABADAYI

DOSYA

Gençliğe Yönelik Tehditler

Teknoloji Bağımlılığına Karşı Politika Önerileri

1. İş ve Çalışma Yaşamına Yönelik Çözümler

Kurum kültürü ve iş birliği güçlendirilmelidir:

- Kurumların ortak değerler, normlar ve amaçlar etrafında şekillenen güçlü bir kültür oluşturması, çalışanların aidiyet duygusunu artırır ve iş tatminini yükseltir.
- Kurum içi güven, açık iletişim ve ekip çalışması desteklenmeli; çalışanlar arası rekabet yerine iş birliği teşvik edilmelidir.
- Odak grup çalışmalarıyla çalışanların beklenti, sorun ve önerileri düzenli olarak analiz edilerek yönetime veri sağlanmalıdır.

Dijital yaşam becerileri geliştirilmelidir:

- "Dijital diyet" programlarıyla çalışanların iş dışı ekran süreleri ve dijital maruziyetleri dengelenmelidir.
- "Dijital analiz" gibi ölçüm araçlarıyla kurum içindeki dijital davranış örüntüleri analiz edilerek riskli alanlar tespit edilmelidir.
- Çalışanlara dijital verimlilik, dikkat yönetimi ve teknolojiyle sağlıklı ilişki kurma becerileri kazandırılmalıdır.

Esnek çalışma ve psikososyal destek yaygınlaştırılmalıdır:

- Esnek çalışma saatleri ve hibrit modeller, çalışanların iş-yaşam dengesi kurmasına katkı sağlayarak tükenmişliği azaltır.
- Psikososyal destek programları, özellikle yalnızlaşma, stres ve dijital yorgunluk yaşayan çalışanlar için koruyucu bir işlev görür.

Bağımlılık farkındalığı artırılmalıdır:

- Kurum içinde düzenli eğitimlerle dijital bağımlılık, dikkat dağınıklığı ve zihinsel yorgunluk konularında farkındalık oluşturulmalıdır.
- Riskli çalışanlar erken dönemde tespit edilerek psikolojik danışmanlık veya ilgili kurumlara yönlendirilmelidir.

Kurumsal dijital politikalar oluşturulmalıdır:

- Dijital araçların kullanımına ilişkin etik sınırlar, çalışma saatleri ve iletişim kuralları belirlenmelidir.
- Bu politikalar, hem çalışan verimliliğini artırmalı hem de dijital tükenmişliği önlemeyi hedeflemelidir.

2. Psikososyal Sorunlara Yönelik Çözümler

Gençler için sosyalleşme alanları artırılmalıdır:

- Gençlerin yüz yüze etkileşim kurabilecekleri güvenli sosyal ortamlar oluşturulmalı, akran ilişkileri desteklenmelidir.
- Grup temelli programlar, özellikle utangaçlık, özgüven eksikliği ve yalnızlık yaşayan gençler için önemli bir destek mekanizmasıdır.

Aile danışmanlığı ve psikoeğitim yaygınlaştırılmalıdır:

- Aile içi iletişimi güçlendiren danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılarak sorunlar erken aşamada çözülebilir.
- Gençlere yönelik psikoeğitim programları standartlaştırılarak bağımlılık risklerine karşı bilinç oluşturulmalıdır.

Bilgiye erişim kolaylaştırılmalıdır:

- Başarılı uygulama örnekleri kataloglanarak hem profesyonellerin hem de halkın erişimine açılmalıdır.
- Bu yaklaşım, iyi uygulamaların yaygınlaşmasını ve politika üretiminde kanıta dayalı ilerlemeyi sağlar.

Alternatif sosyal imkanlar geliştirilmelidir:

- Spor, sanat ve gönüllülük faaliyetleri gibi alternatif alanlar sunularak gençlerin anlamlı uğraşlara yönelmesi sağlanmalıdır.

- Rol model kişilerle buluşmalar, gençlerin motivasyonunu ve yönelimlerini olumlu etkileyebilir.

Dijital okuryazarlık ve güvenlik bilinci artırılmalıdır:

- Müfredata eklenecek derslerle gençlere veri güvenliği, siber zorbalık ve etik dijital davranışlar öğretilmelidir.
- Tehdit bildirim mekanizmaları oluşturularak gençlerin yalnız olmadıkları hissettirilmelidir.

Yasal ve kurumsal altyapı güçlendirilmelidir:

- Bağımlılıkla mücadelede açık ve uygulanabilir mevzuatlar oluşturulmalıdır.
- Ülke genelinde veri toplayan ve analiz eden bağımsız merkezler kurulmalıdır.

3. Çocuklara Yönelik Çözümler

Erken yaşta sosyal ve duygusal beceriler geliştirilmelidir:

- Çocukların yüz yüze iletişim kurabilecekleri ortamlar artırılarak empati ve ilişki becerileri güçlendirilmelidir.
- Günlük yaşam becerileri kazandırılarak çocukların özgüveni ve bağımsızlığı desteklenmelidir.

Kültürel değerler ve aidiyet duygusu güçlendirilmelidir:

- Eğitim yoluyla değer aktarımı sağlanarak çocukların kimlik gelişimi desteklenmelidir.
- Aidiyet ve ideal geliştirme, çocukların anlam arayışını olumlu yönde şekillendirir.
- Dini ve manevi değerler üzerinden gençlerde yaşamın anlamı ve irade güçlendirilerek kendi öz denetim ve kontrollerini yapabilmeleri sağlanmalıdır.

Eğitsel oyun ve etkinlikler yaygınlaştırılmalıdır:

- Şiddet öğreten oyunlara yönelik farkındalık ve tedbirler alınmalı.
- Zeka oyunları ve oyunlaştırılmış öğrenme yöntemleri, çocukların dikkatini artırırken öğrenmeyi kalıcı hale getirir.
- Bu süreç aynı zamanda sağlıklı dopamin dengesi kurulmasına katkı sağlar.

Dijital güvenlik sağlanmalıdır:

- Çocuklara uygun içeriklerin sunulduğu güvenli dijital ortamlar oluşturulmalıdır.
- Ailelerde dijital okuryazarlık geliştirilmeli ve aileler ve çocuklar zararlı içeriklere karşı bilinçlendirilmelidir.

4. Öğretmenlere Yönelik Çözümler

Mesleki itibar ve motivasyon artırılmalıdır:

- Öğretmenlerin ekonomik ve sosyal koşulları iyileştirilmeli, mesleki saygınlık güçlendirilmelidir.
- Sürekli eğitimlerle öğretmenlerin teknoloji okuryazarlığında ve problemleri teknoloji kullanımının anlaşılmasında güncel kalması sağlanmalıdır.

Psikolojik farkındalık artırılmalıdır:

- Öğretmenler öğrencinin sorunlu teknoloji kullanımından kaynaklanan psikolojisini anlayabilecek donanıma sahip olmalıdır.
- Erken müdahale becerileri geliştirilerek riskli durumlar önlenmelidir.

Rol model ve rehberlik işlevi güçlendirilmelidir:

- Öğretmenler öğrencilerle güven temelli ilişkiler kurmalı ve örnek davranışlar sergilemelidir.
- Teknoloji kullanımı, siber zorbalık ve dijital bağımlılık konularında aktif rehberlik yapılmalıdır.

5. Ailelere Yönelik Çözümler

Dijital ebeveynlik becerileri geliştirilmelidir:

- Aileler dijital dünyayı tanımalı ve çocuklarını bilinçli şekilde yönlendirebilmelidir.
- Ortak aktiviteler, aile bağlarını güçlendirerek dijital bağımlılığı azaltır.

Rehberlik temelli yaklaşım benimsenmelidir:

- Yasaklayıcı değil, açıklayıcı ve yönlendirici ebeveynlik tercih edilmelidir.
- Dijital danışmanlık ve sosyal destek hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

6. Eğitim Sistemine Yönelik Çözümler

- Dijital okuryazarlık ve bağımlılık eğitimi sistematik hale getirilmelidir
- Okullarda teknolojisiz alanlar oluşturularak yüz yüze etkileşim artırılmalıdır
- Müfredat, gerçek yaşam becerilerine odaklanacak şekilde yeniden düzenlenmelidir
- Fiziksel aktiviteler ve sosyal etkinlikler eğitim sisteminin ayrılmaz parçası olmalıdır
- Psikolojik destek ve erken teşhis mekanizmaları kurulmalıdır

7. Mekânsal ve Toplumsal Çözümler

- Şehir planlamasında sosyal, sportif ve kültürel alanlar artırılmalıdır
- Aile merkezli mahalle oluşumu yaklaşımı belediyeler tarafından benimsenerek çocukların ve gençlerin sağlıklı sosyalleşmeleri sağlanmalıdır.
- Mahalle aidiyetini güçlendiren sosyal yapılar desteklenmelidir
- Çevrimdışı sosyal alanlar ve "dijital detoks" mekanları yaygınlaştırılmalıdır

- Yavaş yaşam kültürü teşvik edilerek hız ve tüketim odaklı yaşam dengelenmelidir.

8. Topluma Yönelik Çözümler

- Bağımlılık türleri konusunda toplumsal farkındalık artırılmalıdır
- Yaşa uygun ve bilimsel temelli cinsel eğitim verilmelidir
- Ulusal düzeyde araştırma merkezleri kurulmalı ve veri temelli politikalar üretilmelidir
- Milli teknoloji ve dijital güvenlik sistemleri geliştirilmelidir
- Kamu spotları ve bilinçlendirme kampanyaları yaygınlaştırılmalıdır

9. Oyun Bağımlılığına Yönelik Çözümler

- Oyun süreleri kontrol altına alınmalı ve sınırlar belirlenmelidir
- Alternatif sosyal ve eğitsel aktiviteler teşvik edilmelidir
- Ebeveynler sürece aktif katılmalı ve çocuklarıyla etkileşim kurmalıdır
- Oyun içerikleri denetlenmeli ve zararlı unsurlar sınırlandırılmalıdır
- Gençlerin kendini ifade edebileceği sosyal alanlar artırılmalıdır.

PROF. DR.
VEYSEL BOZKURT

DOSYA

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA

Akade- mik Varoluş

Neredeyse on yıldan fazla bir süredir, büyük hacimli veri setlerini analiz etmek için bir yapay zekâ (YZ) uzmanı arıyordum. Birkaç görüşme yaptım, sonuç alamadım. 2022 sonlarında ChatGPT geldi ve bir umut oldu. Ardından Claude, Gemini, Perplexity... Her biri farklı bir yetenek, farklı bir kişilik.

Bir akademisyen olarak bu hızlı gelişimi izlemek başlangıçta inanılmaz heyecan vericiydi. Yapay zekâ, o ana kadar akademik hayatta hep "yakında gelecek bir şey" olarak kalmıştı. Şimdi ise gündelik pratiğimizin bir parçası olmuştu.

Yaş haddinden emekliliğime yaklaşık üç yıl kalmıştı. Her şey öngördüğüm gibi giderse, planım emekliliğimde uzun yıllardır üzerinde düşündüğüm kitapları yazmaktı. Başlangıçta yapay zekânın bu süreci hızlandırabileceğini düşündüm. Düşünsenize, yüz binlerce sayfalık bilgiyi yapay zekâyâ yüklüyorsunuz ve çok daha geniş bir literatüre dayanarak, daha nitelikli kitaplar yazıyorsunuz. Tek başıma asla okuyamayacağım kadar çok makaleyi taratırabilir, karşılaştırmalar isteyebilir, eksik gördüğüm kuramsal bağlantıları kurabilirim.

Bu kitaplardan ne ekonomik bir beklentim vardı ne de akademik değerlendirme teşvik ödülleriyle yararlanacaktım. Emeklilik sonrası için bir yayın teşvik sistemi de yoktu zaten. Hatta bütün o dijital materyallere erişmek için masrafları sınırlı emeklilik maaşımdan karşılayacaktım.

Ergenlik yıllarımdan beri hayatı kitapçılarda geçmiş, öğrencilik döneminde yiyeceğinden kestiği paraları kitaba yatırmış bir akademisyen için, ömrünün son döneminde böyle bir hayal kurmak güzeldi.

Kitaplar, birçok meslektaşım gibi her zaman kimliğimin bir parçasıydı. Evimin duvarlarını kaplayan raflar, bir bakıma entelektüel biyografimdi. Emekliliğimde belki de o raflara yeni kitaplarımı ekleyebilirdim.

Ancak bir süre sonra, yapay zekâdaki gelişmeyi gördükçe içime bir kurt düştü. Evet, artık neredeyse yirmi yıldan fazladır üzerinde düşündüğüm ve emekliliğimde her birisi yaklaşık dört yılımı alacak bir kitabı, gerekli dijital dokümanlara ulaşmam halinde dört ay gibi bir sürede yazabilecektim. Belki daha da kısa sürede.

Yapay zekânın yaptığı literatür sentezlerini gördükçe, benim aylar süren not tutma süreçlerimin artık gereksiz olabileceğini fark ettim. Makine, yüzlerce makaleyi okuyup temel argümanları çıkarabiliyor, yazarlar arasındaki fikir ayrılıklarını tespit edebiliyor, hatta eksik kalan kuramsal bağlantıları önerebiliyordu.

Peki, bu iş birliğiyle dört ayda yazacağım kitap benim mi olacaktı, yoksa yapay zekânın mı?

Bu soru kafamda ilk belirindiğinde onu kolayca görmezden geldim. "Saçmalama," dedim kendi kendime, "fikir senin, yapı senin, yıllarca biriken bilgi senin. Yapay zekâ sadece bir araç." Ama araç mı

gerçekten? Bir kalem, bir kelime işlemci, hatta bir araştırma asistanı bile "sadece araç" olarak tanımlanabilir. Ancak yapay zekâ bunlardan farklı bir şey yapıyor. Düşünüyor gibi görünüyor. Sentez yapıyor. Bazen benim aklıma gelmeyen bağlantıları kuruyor. Önerdiği cümleleri okuduğumda, "tam da bunu demek istiyordum ama nasıl ifade edeceğimi bilmiyordum" diyorum.

Bu durumda kim yazar? Ben mi, o mu?

Bu soruyu, son dönemde yaptığım birçok konferansta, çoğunluğu akademisyenlerden ve öğrencilerden oluşan kitlelere sordum. Cevaplar genellikle rahatlatıcıydı. "Fikirleri siz üretiyorsunuz, yapı sizin, eleştirel değerlendirme sizin. Yapay zekâ sadece hızlandırıyor" dediler. Ben de öyle düşünüyordum.

Konferanslarımda sık sık dinleyicilere şunu hatırlattım: "İş makinelerinin icat edildiği bir çağda, insana kasma kürekle yol açsın demek ne kadar doğru?"

Salonda gülüşmeler olurdu. Mantıklı bir benzetme gibi görünürdü. Ama mantık her zaman yüreği ikna edemez.

İtiraf edeyim, yine de içim rahat değildi. Kırk yılı aşan akademik emeğin üzerine, "bak, kitabını yapay zekâ ya yazdırmış" demelerinden çekiniyordum. Akademi, ne kadar evrensel standartlardan bahsederse etsin, damgalamanın en yoğun yaşandığı yerlerden biridir. "Hani o üretken profesör vardı ya, meğer hepsini yapay zekâ ya yaptırıyormuş" gibi bir fısıltı, yılların emeğini siler götürür.

Ayrıca yapay zekânın yazı olarak beni geçmesine çok zaman kalmadığını görüyordum. Üretken yapay zekâlar, benim yaptığım bazı yazım hatalarını yapmıyordu. Cümle yapıları daha akıcıydı. Paragraf geçişleri daha yumuşaktı. Argüman sunumu daha netti. Elbette derinlik, özgünlük, "ses" gibi kavramlar hala insana ait şeylerdi. Ama bunlar ne kadar ölçülebilir? Okuyucu, bir cümlenin sıcaklığını, bir düşüncenin orijinalliğini ne kadar ayırt edebilir?

Bu endişem, 2026'nın ocak ayında Yuval Noah Harari'nin bir konuşmasını izlediğimde iyice pekişti. Harari, yeni bir kitap üzerinde çalıştığını ve muhtemelen bunun kendisinin son kitabı olacağını söylüyordu. Neden? Çünkü yapay zekânın kendisini geçmesine çok zaman kalmadığını düşünüyordu. "Yapay zekâ artık hikayeler anlatabilir, insanların duygularını ma-

nipüle edebilir. Milyonlarca yıl boyunca hikâye anlatma insana özgü bir beceriydi. Artık değil" dedi. Bir an için ekranın önünde donup kaldım.

Harari'yi bilirsiniz. "Sapiens", "Homo Deus", "21. Yüzyıl İçin 21 Ders", "Nexus"... Kitapları onlarca dile çevrildi, milyonlarca kişi tarafından okundu. Fikirlerine katılın ya da katılmayın, çağdaş düşünce dünyasının en çok okunan isimlerinden biri. TED konuşmaları, Davos panelleri, devlet liderlerinin danışmanlığı... Ve işte böyle bir isim, kitap yazma kariyerinin sonuna geldiğini ilan ediyordu. Makineye yenildiğini açıkça söylemiyordu belki, ama ima açıktı.

Eğer dünya çapında tanınan bir yazar bu gerçeklikle yüzleşiyorsa, benim gibi emeklilik meşgalesi arayan bir akademisyenin durumu ne olacaktı?

Kitabın Hayatımdan Çıkması

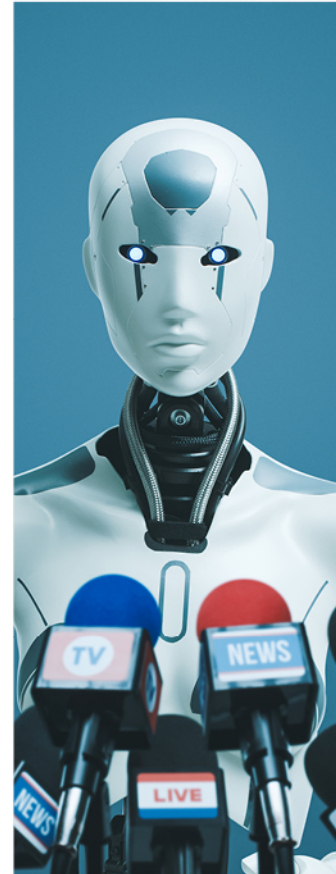
Bu soru, bir "boş zaman aktivitesi" kaybetmekten çok daha derin bir krize işaret ediyordu. Benim için kitap yazmak sadece bir uğraş değildi; akademik kimliğimin merkezindeydi. Hocalarımı kitaplarıyla tanımıştım. Bir akademisyen, eserlerinin toplamıdır bir anlamda. Makaleler önemlidir elbette, ama sosyal bilimlerde kitap farklı bir yere sahiptir. Kitap,

"ben buradaydım, bunları düşündüm, bunları söyledim" demenin en somut yoludur.

Şimdi ise bu yolun kapanma ihtimaliyle karşı karşıyaydım. Ya da daha doğrusu, yol açık ama orada yürüten ben miyim yoksa parmak uçlarımda dans eden bir algoritma mı, bunu bilmiyorum.

Yapay zekânın yarattığı kimlik krizi, benim gibi emekliliği yaklaşıp hocalar için değil, bütün akademi için geçerli.

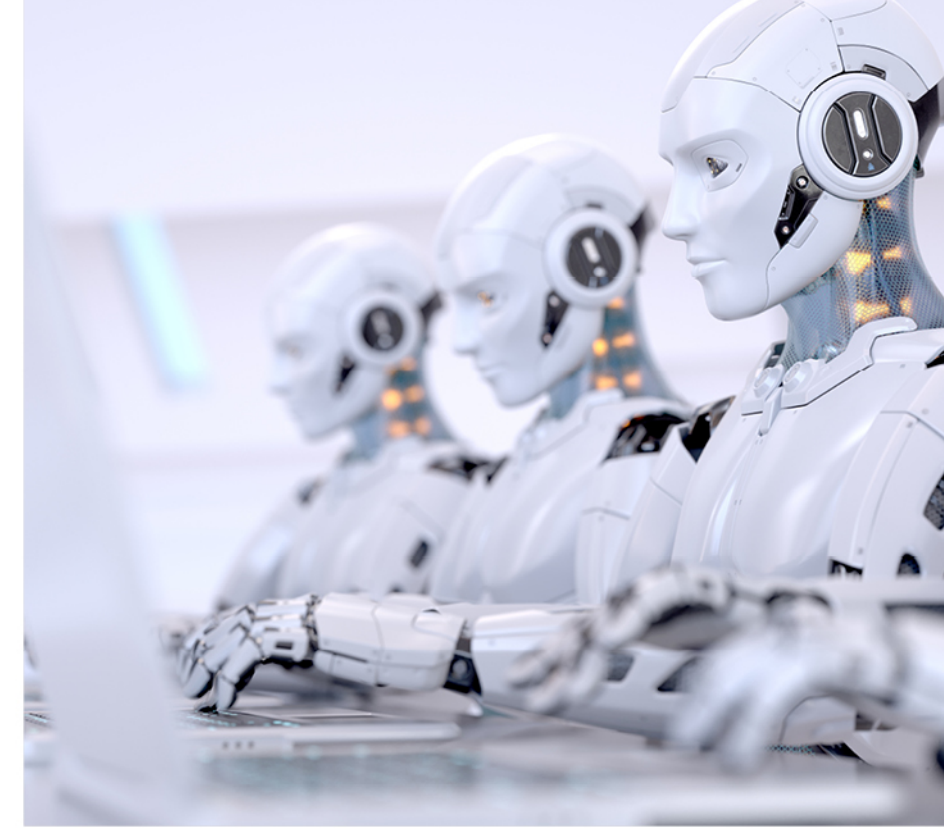
Genç doktora öğrencisi, ilk makalesini yazarken yapay zekâ kullanıyor mu kullanmıyor mu? Kullanıyorsa bu "hile" mi sayılıyor? Kullanmıyorsa, kullananlarla nasıl rekabet edecek? Doçentlik başvurusunda, iki adaydan biri yapay zekâ destekli 50 makale yazmış, diğeri geleneksel yöntemle 10 makale yazmış. İkincisinin makaleleri daha derin belki, ama jüri bunu nasıl anlayacak?

Akademik değerlendirme kriterleri hala "sayı" üzerine kuruluyken, yapay zekâ üretkenliği sınırsız hale getirdiğinde ne olacak?

Geri Dönüşü Olmayan Bir Dönüşüm

Yapay zekâ kalıcı olarak geldi. Bu bir geçici trend değil. 1990'larda internetin gelmesi nasıl akademik hayatı değiştirdiyse, şimdi de yapay zekâ değiştiriyor. Ama fark şu: İnternet bilgiye erişimi kolaylaştırdı, yapay zekâ ise bilgiyi üretiyor gibi görünüyor. Bu, tamamen farklı bir seviye.

Mevcut değerlendirme kriterleri işlevsizleşiyor. Akademik dergiler iki yıldan fazla hakem ve yayın süreci işletiyor. Sadece yazar olarak değil, uzun yıllar farklı akademik dergilerde editörlük yapmış birisi olarak yayıncılığın mutfak kısmını da biliyorum. En az iki hakemden değerlendirme talep edersiniz. İyi niyetli bir sistem ama ina-

nılmaz yavaş. İşini sıkı tutan, alanın uzmanı hakem bulmak zordur. Emeği karşılığı hakemlere ödeme yapacak kaynağınız yoktur. Aranızda tanışıklık yoksa, hakemlik talep ettiklerinizin yüzde onundan azı bu isteğinizi yerine getirir. Bir makalenin hakem süreci en az altı ay alır, bazen bir yılı aşar. Makale şanslıysa, yazıldıktan ortalama bir buçuk iki yıl sonra okuyucuyla buluşur.

Bu arada yapay zekâ her gün yeni bir versiyonla çıkıyor. Üstel büyüme karşısında, insanın doğrusal ve yavaş üretimi nasıl ayakta kalacak?

Şu anda birçok dergi yapay zekâ tespit yazılımları kullanmaya başladı. Turnitin gibi sistemler, metnin ne kadarının yapay zekâ tarafından yazıldığını tahmin etmeye çalışıyor. Ama bu

bir kedi-fare oyunu. Araştırmacılar, yapay zekâ metnini "insanlaştırmak" için başka yapay zekâlardan yardım alıyor. Makinenin yazdığını başka bir makine insanlaştırıyor, sonra bir başka makine tespit etmeye çalışıyor. Tuhaf bir döngü.

YÖK'ün ve üniversitelerin mevcut kriterleri nicelik ağırlıklı. Kaç makaleniz var, kaç atıf almış, h-indeksiniz ne? Bu kriterler zaten sorunluydu, niteliği tam olarak ölçemiyordu. Şimdi ise tamamen çöküyor. Eğer bir araştırmacı yapay zekâyla yılda 20 makale üretebiliyorsa, eski kriterlere göre çok «başarılı» görünür. Ama gerçekte ne üretmiştir? Sistem «özgün fikir» üretimini nasıl ölçecek? Bu soruya cevap bulamadıkça, bir nevi akademik enflasyon kaçınılmaz.

Öğrenciler ve Yeni Kuşak

Bugünün lisans öğrencisi, yapay zekâ olmadan bir dünya bilmiyor. Onlar için bu normal. Ama bu normallik, eleştirel düşünme yetilerini köreltir mi? Tüm ödevlerini yapay zekâ ya yaptıran bir öğrenci, gerçekten öğrenir mi? Yoksa sadece "prompt yazma" becerisi mi kazanır?

Sık sık meslektaşlarımızla konuşuyoruz. Öğrencilerine verdikleri dönem ödevlerinin tümüyle yapay zekâ tarafından hazırlatıldığını, öğrencilerin kendi ödevlerine ilişkin soruları cevaplayamadığını belirtiyorlar. Geçtiğimiz yıl

Bourdieu Görseydi Ne Derdi?

Bourdieu, akademik alanı bir "güç mücadelesi" sahası olarak tanımlamıştı. Akademisyenler, farklı sermaye türlerini (kültürel, sosyal, ekonomik) kullanarak alan içinde konum kazanmaya çalışır. Yayın listen, atıfların, bulunduğu üniversite, hocalarınla ilişkilerin... Bunlar senin akademik sermayeni oluşturur. Peki yapay zekâ, yeni bir sermaye türü mü yaratıyor? "Dijital sermaye?" "Algoritmik sermaye?"

Kim daha iyi prompt (istem) yazabiliyorsa, kim yapay zekâyı daha etkin kullanabiliyorsa, o mu alan içinde yükselecek? Eğer öyleyse, Bourdieu'nün "habitus" kavramı buraya nasıl oturur? Habitus, sosyalleşme sürecimizde içselleştirdiğimiz pratikler, davranış kalıpları, zevkler... Ama yapay zekâyı sosyalleşen bir neslin habitusu nasıl olacak? Onlar için "bilgi üretmek" başka bir anlam taşıyacak.

Geleneksel akademik sermaye, "uzun yıllar süren eğitim, disiplinli okuma, kuramsal

MIT'de yapılan bir araştırma da benzer soruna vurgu yapıyordu; yapay zekâyı makale yazan öğrencilerde beyin aktivitesi daha düşüktü ve hazırladıkları ödevlere ilişkin daha az şeyi hatırlıyorlardı.

Akademisyenlerin yapay zekâyı işlerinin bir parçası haline getirdiği bir dünyada, öğrencilere "siz kullanmayın" denilebilir mi? Peki hiç emek harcamadan ödevlerini yapay zekâ ya yazdıran öğrencilerin akademik gelişimi nasıl sağlanacak?

Önümüzdeki dönemde yapay zekâ, üniversitelerin akademik kadro ihtiyacını azaltabilir. Bir hoca, yapay zekâ asistanıyla, eskiden üç hocanın yaptığı işi yapabilir. Araştırma asistanı pozisyonları gereksiz hale gelebilir. Veri analizi, literatür taraması gibi işler artık makine tarafından yapılabilir. Genç araştırmacıların sisteme girişi daha mı zorlaşacak? Yoksa yapay zekâ, akademiye demokratikleştirerek kaynaklara erişimi olmayan genç zihinlere fırsat mı tanıyacak? İkisi de mümkün. Ama hangi senaryo gerçekleşecek, bilmiyoruz.

birikim" üzerine kuruluydu. Şimdi birisi bir hafta sonu ChatGPT'yle sohbet ederek, senin on yılda kazandığın bilginin özetine ulaşabiliyor. Tabii özet, derinlik değil. Ama günümüz dünyasında kaç kişi derinlik istiyor ki?

Sosyal medya çağı hız ve yüzeyselliği ödüllendiriyor. Entelektüel sermaye, "çok bilmek"ten "çabuk üretmek"e mi kayıyor?

Sosyal medya, akademiye zaten dönüştürmeye başlamıştı. Artık bir akademisyenin "görünürlüğü" yayınlarının kalitesiyle değil, Instagram takipçi sayısı veya Twitter'daki viral tweetleriyle ölçülüyor. TikTok'ta 30 saniyede Bourdieu'yü anlatan hoca, kitap yazan hocadan daha fazla tanınıyor. Bourdieu'nün "alan içi mücadele" dediği şeyin dijital uzantısı bu. "Gerçek" akademisyen kimdir artık? Hala hakem kontrollü dergilerde yayın yapan mı, yoksa milyonlarca insanın beğenisini toplayan mı?

İnsandan Daha Hızlı Bir Makine Karşısında

Bu en rahatsız edici soru. Eğer bir yapay zekâ, daha az hatayla, daha hızlı ve daha kapsamlı sentez yapabiliyorsa, insanın akademik emeği ne anlama geliyor? Biz hala "insan olma"nın bir değeri olduğuna inanıyoruz. Ama bu inanç, pragmatik bir dünyanın karşısında ne kadar dayanıklı?

Belki de insan akademisyenin rolü değişecek. Artık "bilgi üreticisi" değil, "bilgi küratörü" ya da "etik değerlendirici" olacağız. Yapay zekânın ürettiği bilgiyi sorgulayan, toplumsal bağlamına yerleştiren, etik açıdan değerlendiren eleştirel bir işlev üstleneceğiz. Ama bu, tatmin edici bir cevap mı?

2030 Yılı Editörün Masası

Bir düşünce deneyi yapalım. 2030 yılındayız. Bir dergi editörünün masasında 200 makale var. Bunların 180'i yapay zekâ destekli yazılmış, 20'si tamamen insan yazımı. Editör farkı anlayabiliyor mu? Anlaması gerekiyor mu?

İlk bakışta yapay zekâ destekli makaleler daha "temiz" görünebilir. Gramer hataları yok, cümle yapıları kusursuz, literatür taraması kapsamlı, referanslar doğru formatlanmış. Ama içerik ne durumda?

Yapay zekâ, var olan bilgiyi sentezlemekte mükemmel. Yüzlerce makaleyi tarayıp ortak temaları çıkarabiliyor, farklı yazarların argümanlarını yan yana getirebiliyor. Ama "yeni" bir şey söyleyebiliyor mu? Bu soruya verilecek cevap, "özgünlük" kavramını nasıl tanımladığımıza bağlı. Eğer özgünlük "daha önce hiç kurulmamış bir bağlantı kurmak" anlamına geliyorsa, yapay zekâ bunu yapabiliyor. Milyarlarca metin içindeki örüntüleri görebiliyor, insan zihninin atlayacağı bağlantıları yakalayabiliyor. Ama eğer özgünlük "yaşanmış deneyimden doğan içgörü" anlamına geliyorsa, yapay zekânın bir sınırı var. Çünkü o deneyimleyemez. Sadece veriyi işler.

Editöre dönelim. O 200 makaleyi okurken hangisinin yapay zekâ destekli olduğunu anlamak için ne yapacak? Belki tespit yazılımı kullanacak. Ama o yazılımlar da mükemmel değil. Bir nevi silahlanma yarışı. Sonunda editör, belki de tespit etmeyi bırakacak ve başka bir şey soracak: "Bu makale alana katkı sunuyor mu? Okumaya değer mi?" Cevap "evet" ise, onu kimin yazdığı o kadar önemli mi?

Örneğin, ben yapay zekâ ya şöyle bir istem yazıyorum: "Bourdieu'nün habitus kavramı ile Giddens'in yapılaşma teorisi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları analiz et." Yapay zekâ bir metin üretiyor. İntihal yok, alıntı tekrarı yok. Ama iki düşünürün fikirlerini sentezleyip bir karşılaştırma yapıyor. Bu sentez "özgün" mü? Bir anlamda evet, çünkü bu tam kombinasyonu daha önce hiçbir metin üretmemiş. Ama bir anlamda hayır, çünkü bu fikirleri ben üretmedim, yapay zekâ ya sadece hangi fikirleri birleştirmesi gerektiğini söyledim. "Özgün fikir" sahibi kim? Ben mi, yapay zekâ mı, yoksa Bourdieu ve Giddens mi?

Bu soruların cevapları belirsizleştğinde, akademinin temel değer yargıları sarsılıyor.

Bilgi Üretimi Herkesin İş Haline Geldiğinde

Geleneksel cevap belliydi. Bilgi üretimi akademisyenlerin, bilim insanlarının, uzmanların işiydi. Yapay zekâ çağında bu iş herkesin eline geçiyor. Bir lise öğrencisi yapay zekâyla araştırma raporu hazırlayabiliyor. Bir girişimci piyasa analizi yapabiliyor. Bir emekli tarih kitabı yazabiliyor.

Bu iyi mi, kötü mü? İkişi birden.

İyi, çünkü bilgi artık elit bir tabakanın tekelinde değil. Herkes bilgi üretebiliyorsa, çeşitlilik artar, farklı sesler duyulur. Kötü, çünkü kalite kontrolü zayıflar. YZ halüsinasyonu kaynaklı yanlış bilgi, yanıltıcı bilgi, manipülatif bilgi de çoğalır. “Uzmanlık” kavramı erozyona uğrar. “Benim fikrim de senin kadar değerli” denir. Ama bazı konularda gerçekten uzmanlık gerekir.

Belki de akademinin yeni rolü bilgiyi üretmek değil, bilgiyi değerlendirmek olacak; yani bir tür “hakikat bekçisi” işini üstlenecek. Dolaşımdaki bilgiyi alıp “bu doğru mu?, güvenilir mi?, nasıl üretilmiş?, yanlılığı ne?, sınırları ne?” diye sorgulamak. Bu yeni bir rol ve belki de çok daha önemli bir rol. Çünkü bilgi bolluğu çağında asıl sorun bilgi eksikliği değil, bilgi kirliliği. İnsanlar bilgiye bo-

ğuluyor ama neye inacaklarını bilmiyorlar. Akademisyen, bu kargaşada bir pusula olabilir.

Ama bunun için akademinin kendisini yenilemesi gerekiyor. “Biz bilgiyi üretiriz, siz tüketin” mantığıyla hareket ederse geride kalacak. “Biz bilgiyi değerlendirir, rehberlik ederiz,” diyen bir role evrilirse, yapay zekâ çağında da vazgeçilmez olacak.

Araştırmalar, günümüzde araştırmacıların büyük çoğunluğunun yapay zekâyı aktif olarak kullandığını gösteriyor. Ancak çoğu bunu açıkça itiraf etmiyor. Makalelerinin “değersiz” görülmesinden, “gerçek bilim insanı olmadıkları” yargısına maruz kalmaktan korkuyorlar. Herkes bilirse ki bu makaleyi yapay zekâ yazdı, o metin hala “senin” eserin mi? Hala o “biricik” şey mi?

Açık Sorular ve Belirsizlikler

Akademi, üniversite, yapay zekâ çağında nereye gidiyor? Bu soruya net bir cevap yok. Bir uçta, üniversitelerin tamamen kapandığı, bilginin teknoloji şirketleri tarafından üretilip dağıtıldığı distopik bir gelecek var. Diğer uçta, üniversitelerin “insani bilgelik merkezleri” haline dönüştüğü, yapay zekânın ham ürettiği bilgiyi insan değerlerine çeviren mekanlar olduğu bir ütopya var. Ger-

çeklik muhtemelen ikisinin arasında bir yerlerde olacak.

Emeklilik sonrası o kitapları yazacak mıyım? Bilmiyorum. Belki yazmaya başlarım, belki vazgeçerim. Belki yapay zekâyla yazarım, belki ellerimle. Belki ikisini karıştırırım. Ama emin olduğum bir şey var; eğer yazarsam o kitaplar «benim» olacak. Çünkü o sayfalara sadece kelime koymayacağım. Deneyim koyacağım, hafıza koyacağım, duygu koyacağım. Yapay zekâ bunları veremez.

Genç akademisyenler bizden çok daha zor bir dünyada yaşayacaklar. Bizim kuşağımız yapay zekâyı hayatımızın geç evresinde gördü, adapte olmak sorunda kaldık.

Yeni kuşak yapay zekâyla büyüyor, onlar için bu “normal.” Ama bu normallik işlerini kolaylaştırmayacak. Aksine, herkes aynı araçları kullandığında rekabet daha sert olacak. Fark yaratmak daha zor. Belki de onlar, bizimkinden farklı yeni bir “akademisyen” tanımını yaratacaklar. Bu doğaal. Her kuşak kendi yolunu buluyor.

Üniversite yirmi yıl sonra hala var olacak mı? Bazıları «ölmekte olduğunu» söylüyor. Ben

buna inanmıyorum. Ama dönüşeceğine inanıyorum. Belki kampüsler küçülecek, dersler hibrit olacak, diploma sistemleri değişecek. Ama bir araya gelip düşünme, tartışma, öğrenme ihtiyacı kaybolmayacak. İnsanlar yalnız başına ekrana bakarak her şeyi öğrenemezler. Sosyal etkileşim hala gerekli.

Ben Ne Hissediyorum?

Korku. Evet, korku var. Çünkü bilinmeye gidiyoruz. Kırk yıldır bildiğim akademi dünyası gözümün önünde dönüşüyor.

Hüzün. Evet, hüzün var. Çünkü güzel şeyler kayboluyor. O yavaş okumalar, o zahmetli yazışlar, o uzun düşünceler... Bunlar belki bir daha olmayacak.

Ama merak da var. Yeni bir dünya açılıyor. Belki de bu dünya daha ilginç, daha zengin, daha şaşırtıcı olacak.

Ve umut var. Çünkü tarih bize şunu öğretti; insan, her teknolojik dönüşümden sonra kendini yeniden buldu. Matbaanın icadı kitap kültürünü öldürmedi, onu dönüştürdü, demokratikleştirdi. Fotoğraf makinasının icadı sanatı öldürmedi, yeni mecralara taşıdı. Bilgisayarın icadı düşünmeyi öldürmedi, hızlandırdı, karmaşıklaştırdı.

Yapay zekâ da belki akademiyi öldürmeyecek. Onu

dönüştürecek. Ve bu dönüşümde bizim görevimiz panik yapmak değil, yön vermek. *Soru soran, insan. Cevap veren, makine. Ama cevabı değerlendiren, yine insan.* Bu denge bozulursa kaybederiz. Korunursa kazanırız.

Yazının başında sorduğum soruya döneyim. “Son kitabımı kim yazacak, ben mi, makine mi?”

Şimdi, yazının sonunda cevap daha net. İkimiz de. Ama “ikimiz de” demek “yarı yarıya” demek değil. Ben fikri vereceğim. Yapıyı kuracağım. Eleştirel değerlendirmeyi yapacağım. Deneyimimi katacağım. Yapay zekâ ise hız kazandıracak, literatürü genişletecek, farklı perspektifler sunacak. Ortaya çıkan kitap ne tamamen “benim” ne tamamen “onun” olacak. Ama bu sorun değil. Çünkü hiçbir kitap tamamen yazarına ait olmadı zaten. Her yazar geçmişten devraldığı bir dili, bir kültürü, bir gelenek yükünü taşır.

Her yazar başkalarından okuduklarıyla beslenir. Tek fark, şimdi bu “başkaları”na bir de algoritma eklendi.

Önemli olan, o kitabı okurken birinin «bunu yapay zekâ mı yazdı, insan mı?» diye sormasına gerek kalmaması. Önemli olan, okuyucunun “*bu kitaptan bir şey öğrendim mi?*” diye sorması. Cevap “evet” ise, o kitap başarılıdır.

Son Not

Bu yazıyı bitirirken yapay zekâ elimin altında. Bazı cümleleri o düzeltti, bazı paragrafları o genişletti. Ama bu satırları ben yazıyorum. Çünkü bunlar, bir akademisyenin emekliliğinin eşliğinde kırk yıllık emeğine bakıp “ne yaptım ne yapacağım” diye sorduğu an. Bu an bana ait. Ve onu kimseyle paylaşmak istemiyorum.

Umuyorum ki akademi, bilginin tekeli olmaktan çıkıp bilgeliğin kaynağı olur. Umuyorum ki genç araştırmacılar, makinelere ezilmek yerine onları araç edinerek daha güçlü olurlar. Ve umuyorum ki kırk yıl sonra başka bir deneyimli akademisyen, başka bir yazıda şöyle der:

“2026’da herkes bittiğini sanıyordu. Ama biz yeniden başladık. Ve çok daha güzel şeyler yaptık.”

İnsan, her zaman bir yolunu bulmuş. Ve bulacak.

İSMİHAN
ŞİMŞEK

DOSYA

DİJİTAL ÇAĞDA İNANCIN DÖNÜŞÜMÜ VE

yeni maneviyat arayışları

Dinin insanlık tarihindeki serüveni, yalnızca inanç esaslarının değil, bu inançların aktarılma, yaşanma ve tecrübe edilme biçimlerinin de sürekli değişimine tanıklık eder. Mağara duvarlarına çizilen sembollerden sözlü kültüre, el yazmalarından matbaaya, kitle iletişim araçlarından dijital platformlara uzanan bu uzun yolculukta din, her dönemin imkânlarıyla yeniden görünürlük kazanır; kimi zaman güçlenir, kimi zaman da anlam kaybı riskiyle karşı karşıya kalır. Bugün ise insanlık, tarihte eşi benzeri olmayan bir hız ve yaygınlıkla işleyen dijital ağlar çağında yaşar. Bu çağ, yalnızca gündelik hayatı değil; anlam dünyamızı, aidiyetlerimizi ve kutsalla kurduğumuz ilişkiyi de köklü biçimde dönüştürür.

İnternetin ve dijital teknolojilerin gündelik hayatın merkezine yerleşmesiyle birlikte din de kaçınılmaz olarak bu yeni zemine taşınır. İlk bakışta bu durum, dinin daha geniş kitlelere ulaşması, bilginin demokratikleşmesi ve manevi içeriklere erişimin kolaylaşması gibi olumlu sonuçlar doğurur. Ne var ki meselenin derinlerine inildiğinde, dijitalleşmenin din üzerinde yalnızca araçsal bir etki oluşturmadığı; bizzat dini tecrübenin mahiyetini dönüştürdüğü görülür. Bu dönüşüm, "sanal din", "dijital din", "tekno-dindarlık" ve "hibrit dindarlık" gibi kavramlarla ifade edilir.

Araçtan Kültüre: Dijitalleşen Din

Burada durup kendimize şu soruyu sormak gerekir: Dini dijital araçlarla mı taşıyoruz, yoksa dijital kültür mü dini yeniden biçimlendiriyor? Bu soru basit görünse de bugün yaşanan dönüşümün merkezinde tam olarak bu gerilim yer alır.

İnternet, başlangıçta yalnızca bir iletişim aracı olarak tasarlandı; ancak kısa sürede başlı başına bir kültür alanına dönüştü. Bugün internet, insanların kimlik inşa ettiği, topluluklar kurduğu, duygularını paylaştığı ve anlam arayışlarını sürdürdüğü bir yaşam mekânıdır. Din gibi hayatın tümünü kuşatan bir olgu da bu mekânın dışında kalması zaten mümkün değildi.

İlk dönemlerde internet siteleri üzerinden sunulan vaaz metinleri, dijital ortama aktarılan kutsal kitaplar ve forumlarda yapılan dini tartışmalar, zamanla yerini sosyal medya, mobil uygulamalar, canlı yayımlar ve çevrim içi ibadet ve ritüellere bıraktı.

Bu süreçte dikkat çeken temel kırılma, dini bilginin üretim ve dolaşım biçiminde yaşandı. Geleneksel yapıda din, belirli

bir ilim silsilesi, yüz yüze aktarım ve ahlaki otorite ilişkileri üzerinden öğrenilirken; dijital zeminde bu bağlam büyük ölçüde ortadan kalktı. Bilgi, bağlamından kopuk, parçalı ve hızla tüketilen bir enformasyona dönüştü. Böylece derinlikli bir anlama çabasının yerini, bir tıkla ulaşılan yüzeysel içerikler aldı.

Dijitalleşmenin din üzerindeki en görünür etkilerinden biri, ibadet pratiklerinde ortaya çıkan teknolojik araçlar oldu. Kur'an okuyan kalemler, zikir matikler, kible gösteren seccadeler, besmele çeken bardaklar derken sıra sayısız mobil uygulamalara tek bir tıkla zekât ve kurban vekaleti vermeye, online mukabelelere, hatta VR gözlükle umre ziyaretine geldi. Bu araçlar, bir yönüyle modern insanın hız ve konfor beklentisine cevap verirken, diğer yönüyle ibadetin ruhunu mekanik bir tekrar düzeyine indirgeme riskini de beraberinde getirdi.

"Tekno-dindar" olarak adlandırılan bu yeni dindarlık tipi, dini pratiklerini teknolojik cihazlarla icra eden, maneviyatı dijital ara yüzler üzerinden deneyimleyen, ibadeti mekândan, zamandan ve çoğu

zaman da cemaatten koparak bireysel bir deneyime indirgedi. Bu durum, zekât verdiğimiz kişilerle bir kardeşlik bağı oluşturma sorumluluğunu üzerimizden atarken, kestiğimiz kurbanın sadece kesildiğine dair gönderilen bir SMS, ya da bir videodan ibaret kaldığı yapıp geçilmesi gereken bir görev seviyesine indirgedi; böylece dini yaşam da tüketim kültürünün bir parçası hâline geldi.

İki Dünya Arasında: Hibrit Bir Dindarlık

Dijital çağda cemaat kavramı da köklü bir değişim geçirdi. Geleneksel cemaatler, yüz yüze ilişkiler, ortak mekânlar ve güçlü sosyal bağlar üzerinden şekillenirken; sanal cemaatler çoğu zaman yalnızca ortak ilgi alanlarına dayanıyor.

Sosyal medya platformlarında bir vaizin etrafında toplanan binlerce, hatta milyonlarca takipçi, klasik anlamda bir cemaatin taşıdığı sorumluluk ve ahlaki denetim mekanizmalarından yoksundur.

Bu sanal cemaatlerde ilişki biçimi, âlim–talebe ilişkisinden ziyade fenomen–takipçi ilişkisine benzer. Takipçiler, dini bilgiyi hayata geçirmek için değil; paylaşmak, beğenmek ve görünür kılmak için tüketir. Böylece din, bir hayat nizamı olmaktan çıkar; dijital vitrinlerde sergilenen bir kimlik unsuruna dönüşür. Dijital platformlar, dini anlatının dilini de dönüştürür. Televizyon döneminin “popstar vaizleri”, bugün yerini sosyal medyanın “fenomen vaizlerine” bırakmıştır. Bu yeni figürler, çoğu zaman provokatif söylemleri, keskin yargıları ve duygusal hitaplarıyla öne çıkar. Algoritmaların daha fazla etkileşimi ödüllendirdiği bu ortamda, sakın ve derinlikli bir dini dil yerine tartışma yaratan, kutuplaştırıcı bir üslup teşvik edilir.

Bu durum, dinin birleştirici ve onarıcı yönünü zayıflatır; dini söylemi bir propaganda ve güç aracına dönüştürme riskini de beraberinde getirir. Üstelik bu söylemler, çoğu zaman herhangi bir ilmi denetimden geçmeden geniş kitlelere ulaşır.

Dijital çağda ortaya çıkan dindarlık biçimlerini yalnızca “sahte” ya da “yozlaşmış” olarak nitelemek meseleyi basitleştirir. Gerçekte karşımıza çıkan tablo, geleneksel din anlayışı ile dijital kültürün iç içe geçtiği hibrit bir yapıya işaret eder. İnsanlar, bir yandan ge-

leneksel ritüelleri sürdürmek isterken, diğer yandan dijital dünyanın sunduğu hız ve kolaylıktan vazgeçemez. Bu hibrit dindarlık, yeni imkânlarla birlikte yeni sorular da doğurur: Dijital ortamda edinilen dini bilgi ne kadar güvenilir olur?

Sanal cemaatler, gerçek hayattaki sorumluluk duygusunun yerini tutar mı? İbadetin kolaylaşması, onun derinliğini sayıflatır mı?

Bugün zekât vermekten hatim göndermeye, çevrim içi mevlitlerden sanal kabristan ziyaretlerine kadar pek çok dini ritüel dijital ortama taşınmış durumda. Hatta ölüm ve yas pratikleri bile sosyal medya üzerinden yaşanıyor; vefat eden kişilerin dijital kimlikleri sanal bir ölümsüzlük kazanıyor. Bu durum, kutsalla kurulan ilişkinin mahiyetini yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Şöhretli insanların cenazelerinde yaşanan tabutla

ve cenaze namazına iştirak eden ünlü isimlerle fotoğraf çekilmeye çalışmak yaşanan yozlaşmanın boyutlarını gözler önüne seriyor. Bugün her şeyde olduğu gibi dini ibadet ve ritüeller de sembolik bir gösteriye dönüşebiliyor. Bu noktada asıl tehlike belirginleşir: Allah rızasının yerini “beğeni” sayısına almaya başlar. Gösterişin, görünürlüğün ve onaylanma arzusunun öne çıktığı bu dindarlık biçimi, insanı derin bir anlam krizine sürükler. Dijital çağ, insanı ya edilgen bir izleyici olmaya ya da bilinçli bir özne olmaya zorlar. Ortada üçüncü bir yol neredeyse kalmaz. Bilinçli bir özne olabilmek için sürekli uyanık ve sorgulayan bir akıl ile akışa kapılmamak gerekir.

Bu nedenle dijital çağda inanç sahiplerinin önünde önemli bir sorumluluk durur: Teknolojiyi araç olarak kullanmak, fakat onu amaç hâline getirmemek. Geleneksel bilgelik ile modern imkânlar arasında sahipsiz bir denge kurmak. Aksi hâlde sanal dinin sunduğu parlak imgeler, insanı hakikatten uzaklaştıran bir seraba dönüşür.

Dijital Çağda Otorite Sorunu

Dijital çağın din üzerindeki en sarsıcı etkilerinden biri, otorite meselesinde ortaya çıkan kırılmadır. Geleneksel din anlayışında otorite; ilim, süreklilik, silsile ve ahlaki güven üzerinden inşa edilir. Âlimin bilgisi, yalnızca ezberlenmiş metinlerden değil; uzun yıllara yayılan bir eğitim sürecinden, hocadan talebeye aktarılan bir terbiyeden ve yaşamışlıktan beslenir. Dijital zeminde ise bu yapı çözülmüş durumdadır. Dini bilgi, kim tarafından ve hangi yetkinlikle üretildiğinden bağımsız biçimde dolaşıma girer; algoritmalar tarafından öne çıkarılır ve kitlelerce “doğru” kabul edilir.

Bu durum, dinin yalnızca içerik düzeyinde değil, meşruiyet zemini bakımından da dönüşmesine yol açar. Geleneksel yapıda “Bu bilgiyi kim söylüyor?” sorusu belirleyici olurken, dijital zeminde “Bu içerik kaç kişi tarafından beğeniliyor?” sorusu öne çıkar. Böylece hakikat, çoğunluk algısıyla yer değiştirir; nicelik, nitelik üzerinde tahakküm kurar. Sosyal medya bu yönüyle yalnızca bir iletişim mecrası olarak kalmaz; aynı zamanda yeni bir bilgi rejimi üretir. Öyle ki uydurma hadislerin sahabe dönemine nazaran kat kat fazla olduğu bir dijital rivayet mekanizması oluştu.

Sosyal medya hesapları olan raviler tarafından uydurulan ve hiçbir hadis kitabında geçmeyen, oradan buradan toparlanan özlü sözlerden oluşturulan hadisler yüzbinlerce beğeni alıyor, etkileşimi milyonları geçiyor.

Dini bilginin bu şekilde dolaşıma girmesi, özellikle genç kuşaklar açısından ciddi riskler doğuruyor. Dijital yerliler, bilgiye ulaşma hızını çoğu zaman bilginin doğruluğuyla eş tutar. Bir içeriğin birkaç dakika içinde milyonlara ulaşması, onun sahipsiz olduğu yönünde güçlü bir algı oluşturur. Oysa İslam düşünce geleneği başta olmak üzere kadim dini gelenekler, bilginin yavaş, emek isteyen ve sabır gerektiren bir süreçle elde edileceğini vurgular. Dijital kültür ise bu yavaşlığı kusur olarak sunar; derinliği sıkıcılıkla yan yana getirir.

Algoritmalar Arasında Din Dili

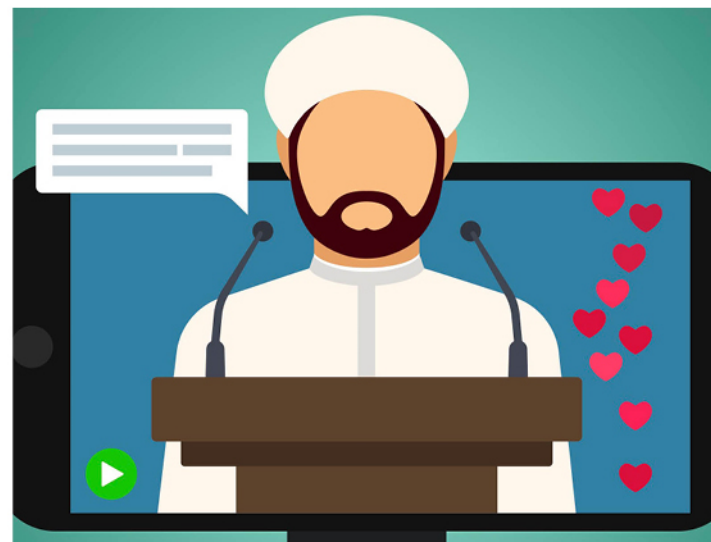
Şunu açıkça söylemek gerekir: Bugün dinin dili artık sadece vaaz kürsülerinde değil, algoritmaların soğuk matematiği içinde şekillenmektedir. Görünür olmayanın neredeyse yok sayıldığı bu düzende, hakikatin sesi çoğu zaman sessiz kalır. Dijital platformların

işleyiş mantığı, dini anlatım biçimini doğrudan etkiler. Algoritmalar, kullanıcıyı platformda daha uzun süre tutacak içerikleri ödüllendirir. Bu ödül, daha fazla görünürlük ve daha fazla etkileşim anlamına gelir. Dini içerik üretenler de bu sistemin dışında kalamaz. Böylece din dili, algoritmik beklentilere uyum sağlamaya zorlanır.

Bu uyum süreci, çoğu zaman sadelikten ziyade basitleştirme üretir; erişilebilirlik yüzeysellikle yer değiştirir. Karmaşık ahlaki meseleler sloganlara indirgenir; derin fıkhi tartışmalar birkaç cümlelik kesin yargılara dönüşür. Helal–haram dili, bağlamından koparılıp keskin ve dışlayıcı bir forma bürünür. Bunun sonucunda din, insanı dönüştüren bir hikmet kaynağı olmaktan uzaklaşır; kimlik mücadelelerinin ve dijital polemiklerin malzemesi hâline gelir.

Özellikle kısa video formatları, dini anlatımın ritmini köklü biçimde değiştirir. Bir dakikalık videolarda hakikati sunma iddiası, dinin sabır ve süreklilik isteyen yapısıyla çelişir. Bu çelişki, uzun vadede dini düşüncenin sığılmasına ve ahlaki reflekslerin zayıflamasına yol açar.

Burada mesele yalnızca paylaşım yapmak değildir. Asıl mesele, paylaşılmayanın değersizleştiği bir zihinsel iklimde yaşıyor olmamızdır. İbadetin

bile ispat edilmesi gereken bir şeye dönüşmesi, üzerinde durulması gereken ciddi bir kırılmadır.

Dijital çağda dinin dönüşümünü anlamak için mahremiyet meselesi ayrı bir önem kazanır. Mahremiyet, yalnızca bireysel bir sınır değil; aynı zamanda dini hayatın temel ilkelerinden biri olarak varlığını sürdürür.

İbadetin gizliliği, niyetin korunması ve riyanın önlenmesi açısından merkezi bir yer tutar. Ancak sosyal medya kültürü, görünür olmayı ve sergilemeyi teşvik eder.

Bugün umre ve hac fotoğrafları, sadaka ve yardım faaliyetleri, hatta kişisel ibadet anları dijital mecralarda sıkça paylaşılıyor. Bu paylaşımlar her zaman kötü niyetle yapılmaz; ancak ibadetin anlam dünyasını dönüştürür. İbadet, Allah rızası için yapılmaktan çıkar; sosyal onay arayışının parçası hâline gelir. Böylece ibadetler, dindar yaşam biçimi manevi bir derinlikten ziyade dışsal bir performansa dönüşür.

Gençlik, Kimlik ve Dijital Dindarlık

Dijital din tartışmasının merkezinde gençler yer alır. Dijital platformların en yoğun kullanıcıları genç kuşaklar

olurken, kimlik inşası süreçleri de büyük ölçüde bu mecralarda şekillenir. Gençler için din, artık yalnızca aileden ya da camiden öğrenilen bir değerler bütünü olarak kalmaz; sosyal medya içerikleri üzerinden kurulan bir kimlik unsuruna dönüşür.

Bu durum, gençlerin dini tamamen reddettiği anlamına gelmez. Aksine birçok genç dine ilgi duyar; ancak kurumsal yapılara mesafeli yaklaşır. Dijital din, bu mesafeyi dolduran esnek bir alan sunar. Bağlayıcılığı düşük, sorgulamaya açık ve bireysel tercihlere uyarlanabilir bir inanç formu üretir. Ancak bu esneklik, uzun vadede derinlik kaybı ve parçalanmış bir inanç dünyası riskini de beraberinde getirir.

Modern insanın temel problemlerinden biri anlam krizidir. Teknolojik ilerleme maddi imkânları artırırken, varoluşsal sorulara kalıcı cevaplar üretmekte yetersiz kalır. Dijital din, bu krize hızlı ve pratik çözümler sunma iddiasıyla öne çıkar. Motive edici sözler, kısa dualar ve umut vadeden içerikler geçici bir rahatlama sağlar. Ancak anlam, hızla tüketilen bir içerik olarak varlığını sürdüremez. Anlam, sabırla inşa edilen bir hayat pratiği gerektirir. Dijital çağda bu pratiği sürdürmek zorlaşır; insan sürekli uyarılan ve dikkatini toplamakta güçlü çeken bir varlığa dönüşür. Bu nedenle dijital din, anlam kri-

zini çözmekten ziyade onu eriteleyen bir işlev üstlenir.

Dijital çağ çoğu zaman sekülerleşmenin zirvesi olarak tanımlanır; ancak sahadaki gerçeklik bu tanımı bütünüyle doğrulamaz. Karşımıza çıkan tablo, dinin tamamen ortadan kalktığı bir dünya değil; dinin biçim değiştirdiği, anlam yitkinliğini kaybettiği ve gündelik hayatın hızına uyarlanmış yeni formlar kazandığı bir dünyadır.

Dijitalleşme, klasik anlamda bir inançsızlık üretmekten ziyade yüzeyselleşmiş bir dindarlık ortaya çıkarır.

Modern insan, Tanrı'yı bütünüyle reddetmek yerine O'nu hayatın merkezinden yavaşça çekip kenara alır. Dijital din, bu eğilime uygun bir zemin oluşturur: Talep edildiğinde erişilen, zorlayıcılığı düşük ve bağlayıcılığı esnek bir kutsallık anlayışı. Böylece din, varoluşu kuşatan bir anlam sistemi olmaktan çıkar; psikolojik rahatlama sağlayan bir destek mekanizmasına indirgenir. Bu durum, "iyi hissettiren din" söylemiyle görünür hâle gelir. Acı, sabır, fedakârlık ve ahlaki sorumluluklar geri plana itilir; umut, motivasyon ve kişisel gelişim vurgusu öne çıkar. Oysa din, yalnızca teselli eden değil; aynı zamanda dönüştü-

ren ve zorlayan bir çağrı olarak var olur. Dijital zeminde bu çağrının keskinliği yumuşar; rahatsız edici yönleri görünmezleşir. Bugün New Age inançlar olarak pazarlanan, meditasyon, manifestleme, evrene mesaj gönderme, astroloji, Hinduizm, Budizm ve şaman ritüelleri ile soslanmış, aralara biraz İslami söylemler eklenmiş eklektik ezoterik inanç biçimlerinin popüler hale gelmesi tam da bu ihtiyaca cevap vermesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu inançlar birbiri ile karma karışık hale getirilerek manevi tecrübeler üretir ama yaşam biçimini etkilemez, sorumluluk yüklenmez, anlık rahatlamalar sağlar.

Tüketim kültürü, dijital çağda dini sembollerini ve pratikleri de etkisi altına alır. Dini içerikler paketlenir, markalaşır ve pazarlanabilir ürünlere dönüşür. Mobil uygulamalar, abonelik sistemleri ve sponsorluklu içerikler, dinin ekonomik bir dolaşıma girdiğini gösterir. Bugün Instagram sayfaları bu ezoterik inançların müritlerinin toplandığı tekkeye dönüşmüş durumda...

Bu metalaşma sürecinde din, bir tercih nesnesi hâline gelir. Kişi kendisine hitap eden yorumu seçer; zorlayıcı yönleri ise görmezden gelir. Böylece din, insanı dönüştüren bir hakikat olmaktan uzaklaşır; beklentilere uyarlanmış bir hizmete dönüşür. Din, tarih

boyunca bedenle ve mekânla güçlü bir bağ kurar.

Secde eden beden, birlikte saf tutan cemaat ve kutsal mekânlarda yaşanan tecrübe, inancı somutlaştırır. Dijital din ise bedeni ve mekânı ikincil hâle getirir. Ekran başında edinilen dini tecrübe, fiziksel katılımı asgariye indirir.

Bu soyutlanma erişilebilirliği artırır; ancak inancın toplumsal boyutunu zayıflatır. Cemaat, yüz yüze ilişkilerin kurduğu sorumluluk ağlarından kopar; gevşek bağlarla örülü sanal topluluklara dönüşür. Bu dönüşüm, dinin ahlaki denetim ve dayanışma işlevlerini de zayıflatır.

Alternatif Bir Dijital Dindarlık Mümkün mü?

Tüm bu eleştirilere rağmen dijital çağda sahici bir dindarlığın imkânsız olduğu söylenemez. Dijital araçlar bilinçli kullanıldığında, derinlikli bir tefekkür ve öğrenme zemini oluşur. Uzun soluklu dersler, nitelikli metinler ve yavaş içerik üretimi, bu alternatifin mümkün olduğunu gösterir. Burada belirleyici olan niyet ve yöntem olur. Dijital alanı bir vitrin olarak değil, bir emanet alanı olarak görmek gerekir. Görünürlükten ziyade

de sorumluluğu önceleyen bir yaklaşım, dinin dijital çağda da kuşatıcı olmasını sağlar.

Dijital çağda dinin geleceği, teknolojinin varlığından çok onunla kurulan ilişkinin niteliğine bağlıdır. Sorun internetin kendisi değil; eleştirel bilinçten yoksun kullanım biçimleridir. Din, dijital zeminde var olabilir; ancak bu varoluş geleneksel bilgelikten ve ahlaki sorumluluktan kopmamalıdır. Bugün ihtiyaç duyulan şey, ne dijital dünyayı tümüyle reddeden bir nostalji ne de her yeniliği sorgusuzca benimseyen bir teslimiyettir. İhtiyaç duyulan şey, hikmet merkezli bir dijital bilinçtir. Bu bilinç, teknolojiyi araç olarak görür; amacı ise insanın hakikatle bağını güçlendirmek olarak belirler.

Dijital çağda sahici bir din mümkündür. Ancak bu, emek ister dikkat ister ve en önemlisi niyet ister. Aksi hâlde sanal din, insanı hakikate yaklaştıran bir köprü olmaktan çıkar; onu oyalayan parlak bir vitrin olarak kalır. Son tahlilde mesele şudur:

Teknolojiyi mi kutsallaştıracağız, yoksa kutsal mı teknolojiye feda edeceğiz?

Bu soruya verilecek cevap, dijital çağdaki din anlayışımızın da kaderini belirleyecektir.

SAİD
ERCAN

DOSYA

Dijitalizm Çağında Dezenformasyon ve Manipülasyon

Yıllar önce *Dijitalizm* kitabımı yazarken yalnızca teknolojik bir dönüşümü değil, zihinsel ve kültürel bir paradigma değişimini anlatmak istedim. Çünkü mesele internetin yaygınlaşması ya da sosyal medyanın hayatımıza girmesi değil; insanın hakikatle, bilgiyle, otoriteyle ve hatta kendi benliğiyle kurduğu ilişkinin değişmesidir. Bugün sosyal medya, dezenformasyon ve manipülasyon dediğimiz meseleler işte bu yeni çağın doğal sonuçlarıdır.

Dijitalizm; insanın, makinenin ürettiği hız, veri ve görünürlük rejimine teslim olmasıdır. Bu teslimiyet çoğu zaman gönüllüdür. Çünkü dijital dünya bize cazip şeyler sunar: görünürlük, onaylanma, hız, erişim ve güç hissi. Fakat her cazibenin bir bedeli vardır. Bu bedel çoğu zaman hakikatin aşınmasıdır.

Sosyal Medya: Yeni Kamusal Alan mı, Yeni Algı Fabrikası mı?

Sosyal medya başlangıçta özgürlük vaadiyle ortaya çıktı. Herkes konuşabilecekti, herkes duyulabilecekti. Fakat zamanla şunu gördük: Sosyal medya yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda bir algı inşa mekanizması oldu.

“

Algoritmalar, bizim neyi göreceğimizi belirler. Biz özgürce gezindiğimizi zannederken aslında görünmez bir el bizim önümüze içerik koyar.

Bu görünmez elin amacı hakikati yaymak değil, dikkatimizi mümkün olduğunca uzun süre platformda tutmaktır. Çünkü dijital çağın petrolü dikkattir. Sosyal

medya şirketleri bizim dikkatimizi hasat eder. Ben buna “dikkat ekonomisi” değil, “dikkat sömürsü” diyorum.

Bu yapı içerisinde bilgi, doğruluğuna göre değil; etki-leşim üretme kapasitesine göre değer kazanır. Daha çok öfke üreten, daha çok korku uyandıran, daha çok kutuplaştıran içerikler algoritma tarafından ödüllendirilir. Böylece sosyal medya, toplumsal tansiyonu düşüren değil; yükselten bir mekanizmaya dönüşür.

Dezenformasyon: Dijital Çağın Silahı

Geçmişte propaganda devletlerin tekelindeydi. Bugün ise bir akıllı telefon ve birkaç yazılım aracılığıyla herkes propaganda üretebilir. Dezenformasyon, yani kasıtlı olarak yanlış veya yanıltıcı bilgi yayma pratiği, dijital çağın en etkili silahlarından biri hâline gelmiştir.

Burada iki önemli mesele var:

1. Bilginin üretim maliyeti düştü.
2. Bilginin yayılma hızı arttı.

Artık bir haberin doğruluğu teyit edilmeden milyonlara ulaşması saniyeler sürüyor. Hakikat ağır yürür; yalan jet hızıyla uçar. Bu asimetri, hakikati savunmayı zorlaştırıyor.

Dijitalizm çağında dezenformasyon yalnızca bir yalan üretme pratiği değildir; aynı zamanda bir algı yönetimi stratejisidir. İnsanların ne düşüneceğini değil, neyi düşüneceğini belirlemek daha etkilidir. Gündem belirleme gücü artık klasik medyadan çok sosyal medya trendlerine kaymıştır.

Trend olan konu, önemli olan konu hâline gelir. Oysa çoğu zaman gerçekten önemli olan meseleler görünmez kalır. Böylece dijital gündem, toplumsal bilinç üzerinde bir perde işlevi görür.

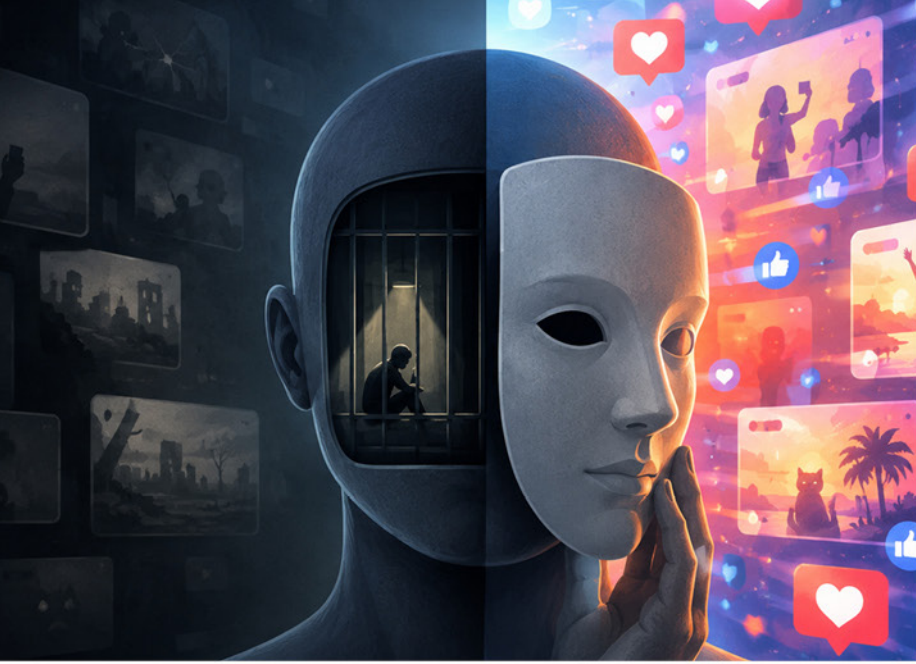
Manipülasyon: Zihnin Görünmez İşgali

Manipülasyon, insanın duygularını, korkularını ve arzularını kullanarak yönlendirme sanatıdır. Dijital ortam, bu sanatın en verimli zeminidir. Çünkü burada insanın psikolojik profili veri olarak toplanır.

Hangi gönderiye ne kadar baktığımız, hangi videoda durduğumuz, hangi başlıkta tıkladığımız... Tüm bunlar analiz edilir. Sonra bize özel içerikler sunulur. Biz kendimizi özgür zannederiz; oysa davranış kalıplarımız öngörülür ve yönlendirilir.

Bu durum beni en çok endişelendiren konulardan bi-

ridir. Çünkü manipülasyon artık kaba yöntemlerle değil, mikro düzeyde, kişiselleştirilmiş biçimde yapılmaktadır. Herkese aynı propaganda değil; herkese kendi zayıf noktasına uygun propaganda sunulur.

Bu noktada dijitalizm yalnızca bir teknoloji meselesi değil; bir ahlak meselesidir. Eğer teknoloji insanın iradesini zayıflatacak şekilde kullanılıyorsa burada ciddi bir etik kriz vardır. Özetle bu bir algoritma saldırısı ve yönlendirmesidir.

Hakikatin Krizi

Sosyal medya çağında en büyük kaybımız hakikattir. Çünkü dijital ortamda "gerçek" ile "görünür olan" birbirine karışmıştır. Bir şey çok paylaşıyorsa doğru kabul edilir. Bir içerik çok beğeni aldıysa güvenilir zannedilir.

Oysa dijital dünyada görünürlük satın alınabilir, manipüle edilebilir ve organize

edilebilir. Bot hesaplar, trol ağları, koordineli kampanyalar... Bunlar artık sıradan araçlar hâline gelmiştir.

Hakikatin krizi aynı zamanda varoluşsal bir krizdir. İnsan artık bilgiyi süzgeçten geçirmek yerine kendi görüşünü teyit eden içerikleri tercih etmektedir.

Buna yankı odası (sağır oda) etkisi diyoruz. Kişi sadece kendi fikrine uygun içerikleri görür ve zamanla alternatif görüşlere tahammülü azalır.

Bu durum toplumsal kutuplaşmayı derinleştirir. Herkes kendi dijital mahallesinde yaşar. Karşı taraf şeytanlaştırılır. Empati zayıflar. Diyalog imkânsızlaşır.

Sosyal medya yalnızca bilgi değil, kimlik üretir. İnsanlar dijital profilleri üzerinden

bir persona inşa eder. Bu persona çoğu zaman gerçek benlikten farklıdır. Filtrelenmiş, kurgulanmış ve optimize edilmiş bir kimliktir bu.

Beğeni sayısı, takipçi sayısı, izlenme oranı... Bunlar yeni statü göstergeleridir. Dijitalizm çağında insan, görünür olduğu kadar var hissedir.

Bu durum özellikle gençler üzerinde ciddi bir baskı oluşturur. Sürekli karşılaştırma, sürekli performans, sürekli görünür olma ihtiyacı... Bu da psikolojik yorgunluk, değersizlik hissi ve kimlik karmaşasına yol açabilir.

Manipülasyon burada devreye girer: İnsanların onaylanma ihtiyacı, ticari ve politik amaçlar için kullanılır. Popüler kültür, trendler ve akımlar aracılığıyla davranış kalıpları yönlendirilir.

Ne Yapmalı?

Ben karamsar değilim. Dijitalizm eleştirisi yaparken teknolojiyi reddetmiyorum. Sorun teknoloji değil; onun bilinçsiz ve kontrolsüz kullanımımızdır

Öncelikle dijital okuryazarlık artık bir lüks değil, zorunluluktur. İnsanlar gördükleri her içeriğe inanmamayı öğrenmelidir. Kaynak sorgulamak, çapraz kontrol yapmak, duygusal tepki vermeden önce düşünmek... Bunlar dijital çağın temel erdemleridir.

İkinci olarak çocuklarımızı dijital dünyanın içine kontrolsüz bırakmamalıyız.

Ebeveynlik artık yalnızca fiziksel dünyada değil, dijital dünyada da rehberlik gerektirir. Çocuklara yasak koymak yerine bilinç kazandırmak gerekir.

Üçüncü olarak bireysel farkındalık geliştirmeliyiz. Algoritmanın bizi yönlendirdiğini bilmek bile önemli bir adımdır. İnsan, yönlendirildiğini fark ettiğinde direnç geliştirebilir.

Şunu söylemek isterim: Hakikat hâlâ değerlidir. Gürültü ne kadar artarsa artsın, sahici söz her zaman karşılık bulur. Dijital çağda belki daha zor ama daha anlamlı bir mücadele içindeyiz.

Sosyal medya, dezenformasyon ve manipülasyon; dijitalizmin üç kritik cephesidir. Bu üç alan, insanın zihinsel ve ahlaki direncini test etmektedir. Eğer biz dijital araçları bilinçle kullanmazsak, araçlar bizi kullanır.

Benim çağrım şudur: Dijital dünyada var olalım ama onun esiri olmayalım. Paylaşalım ama sorgulayalım. Hızlı olalım ama düşünmeden hareket etmeyelim.

Çünkü hakikat, algoritmadan daha değerlidir. Ve insan, veriden daha kıymetlidir.

SALİH
EĞRİDERE

DOSYA

Sosyal Medya,

Mahremiyet ve

TEŞHİRCİLİK

Müslümanlık evrensel düzeyde Allah'a teslim olmaktır. Zaman ve mekân tanımadan Allah'a boyun eğen kişi Müslümandır. Hedefimiz, tarif ettiğimiz bu standardı yakalamak olmalıdır.

Camide Müslüman olmak tek başına yetmez. Ticarete de Allah'a teslim olmak gerekir. Hac ibadeti Müslümanlığımızın göstergesidir. Ancak aile, akraba içinde ve komşulukta da Müslümanlığımız ortaya çıkmalıdır. İslam çok geniş bir yelpazede görünmeli ve hayatın her anını kuşatmalıdır.

”

Ramazan'da, kurbanda ve diğer özel zaman dilimlerinde beliren Müslümanlığımız, *sanal âlemin içine de girmediği sürece söylemden ibaret kalır.*

Sosyal medya, ulaşmak istediğimiz gayenin kapsamında ciddi bir alandır.

Büyük laflar etmek iyi Müslümanlık ölçüsü değildir. Hayatın yaşandığı, insanların var olduğu ortamlarda, hesapların havada uçtuğu medyanın sanal sokaklarında Müslümanlık daha çok belir-melidir.

İnsanlığın kayb olduğu platformlar, başına sosyal getirilince kıymetlenemez. Cehaletin, sapıtmanın ve zevklenmenin merkezi haline getirilmeye çalışılan mecralarda Müslümanca barınabilmek değer arz eder. Yoksa sosyal medyada olmak bir meziyet değildir.

Bu kapsamda, kaliteli Müslümanlığı arayan herkesin kılavuz niteliğinde bazı pratik bilgilere sahip olması elzemdir. Bir şekilde sosyal medyayı kullananların, özellikle de gayesi, davası olan insanların, bu alana dair lehine ve aleyhine olacak mahlumatı edinmesi farzdır.

Bu minvalde ciddiye alınması gereken bazı notları belirli başlıklar altında şöyle sıralayabiliriz:

Maksat Belirlenmelidir: Niyet her işin gerçek yüzüdür. Kalpten geçen duyguları sadece Allah bilir. Herkes ne için hesap açtığını, paylaşım yaptığını ve takip listesi oluşturduğunu iyi düşünmelidir. Zira her amelin karşılığı amacına göredir. Sosyal medya günaha neden olan bir araç olduğu sürece vebaldır. Hayra hizmete vesile olduğu sürece ise sevap kapısıdır.

Fayda Gözetilmelidir: Akıllı insan, yaptığı her işin Allah katında bir faydaya hizmet etmesine odaklanmalıdır. Sosyal medya kullanıcısı

da o sahadaki eylemleri ile hangi iyiliğe vesile olduğuna kilitlenmelidir. Boş ve lüumsuz fiillerden uzak durmalıdır.

Çünkü kulak, göz, kalp, her bir organ sorumludur (İsrâ, 36): İzlenen içerikler, nazar edilen görseller, işitilen her bir ses, faydası kadar değerli ve zararı kadar çirkindir. Sosyal medya insanı geliştirmiyorsa, gönlünü karartıyorsa, şehveti kabartıyorsa zarardır. Mahremiyeti zedeleyen, görüntü merkezli, insanın egosuna hizmet eden, insanlık içinde tefrika nedeni olan medya fitnedir.

İbadetler Ertelenmemelidir: Başta beş vakit namaz ve muhtaç ebeveyn ile ilgilenmek üzere hiçbir ibadet ihmal edilmemelidir. Allah'ın emrini ikinci plana atan medya tuzaktır. Kardeşliği ve muhabbeti bitiren medya afettir. Bizler Allah'a kul olmak için yaratıldık. Arzularımızın esiri haline gelirsek kulluğumuz da görünmez hale gelir. Sosyal medya nedeniyle Kur'an okumaya vakit bulamamak, aile fertleri ile konuşacak bir anı olamamak ne kötü bir durumdur. Namazda bile medyayı sosyal hesapları düşünmek, sünnet namazları kılmak yerine bildirimleri incelemek akıl alır gibi değildir.

İlkeli olunmalıdır: Hesap yönetmek bir duruş ge-

rektirmelidir. Şahsî ya da kurumsal prensipler belirlenmelidir. Ahlakı ve ölçüsü olmayan düşmana dahi karakter sahibi olunmalıdır. Bu çerçevede;

Doğruluğu tespit edilmeyen bilgiler kabul edilmeli ve paylaşılmamalıdır. Hucurât suresinin altıncı ayetinde, günah işlemekte sakınca görmeyen, ibadet hassasiyeti olmayan fasık kişilerin verdiği bilgilerin araştırılması emredilmiştir.

”

Yalan ve aldatıcı haberlerle medya yönetiminin gerçekleştiği çağımızda bu konuda çok daha hassas olunmalıdır.

Öte yandan kişinin her duyduğunu, gördüğünü paylaşması da ayrı bir risktir. Zira Peygamber Efendimiz, her işitilenin başkasına aktarılmasını bir çeşit yalan olarak zikretmiştir. (Ebu Davud, 4992)

Uzmanı olunmayan konu yayılmamalı, yazılmamalı, konuşulmamalı ve o konuda yorum yapılmamalıdır. Çünkü işi ehline teslim etmek Kur'an'ın emridir (Nisâ, 58). Yine Kur'an'ın emirlerinden biri de bilinmeyen meselenin bilene sorulmasıdır (Nâhl, 43). Böylece dinimiz, insanlar arasında

yanlış bilginin yayılmasını engellemekte ve toplumu gerçek ilimle buluşturmayı hedeflemektedir.

Çirkin, ahlaka aykırı haberler ve görüntüler yazılmamalı, paylaşılmamalıdır. Nûr suresinin 19.ayetinde insanlar arasında kötülüklerin yayılmasını isteyenlerin hem dünyada hem de ahirette acı bir azap çekeceğine dair uyarı vardır. İnsanlık dışı görüntülerin reklam ve teşvik anlamına gelme riski düşünüldüğünde ayetin ne kadar da ciddi bir mesaj verdiği anlaşılmaktadır.

Müminler hakkında hep iyi düşünülmelidir. Şeytanlaşmış insanların iman edenlere karşı savaştığı dünyada daima müminlerden yana tavır almak mühim bir ilkedir. Hatası olsa bile iman kardeşimizi küçük düşürmek, onu toplum önünde rezil etmemek gerekir.

Din düşmanlarına karşı birlik olmak için önce Müslümanlar hakkında suisandan kaçınmak şarttır.

Nitekim Hucurât suresinin on ikinci ayeti de müminler arasında kötü zandan uzak durmayı emretmektedir.

İnsana saygı esas alınmalıdır: Kim olursa olsun insan saygındır, hukuku

vardır. İnsan ile ilgili mevzularda son derece hassas davranılmalıdır. Allah mahlukatı arasında sadece insanı vahyine muhatap seçmiş ve onu diğer varlıklardan üstün kılmıştır (İsra, 70). Peygamber efendimiz, insanın canının, malının, şerefının, namusunun dokunulmaz olduğunu ifade etmiştir (Buhârî, 6064). Bu sebeple özellikle insana ait her konuda dikkatli olunmalı ve kul hakkına girilmemelidir. Yine bu minvalde;

İnsanın şahsiyeti korunmalı, gizli halleri araştırılmamalı ve ayıpları örtülmelidir. Te-

cessüs Kur'an'ın yasakları arasındadır (Hucurât, 12). Kimse kimsenin casusu olmamalıdır. Tabi ki istisnai durumlar, devlet görevleri bunların dışındadır. Bireysel ilişkilerimizde ise ayıp ve hata arayan insan olmak bize yakışmaz. Peygamberimiz, ayıpları gündeme getirmeyenlerin kusurlarını, Allah'ın kıyamet günü örneğini müjdelemektedir (Buhârî, 2442).

Kimsenin videosu, fotoğrafı ya da sesi izin alınmadan kaydedilmemeli, yayımlanmamalıdır. O kadar ki anne babalar bile çocuklarını ulu

orta paylaşmamalıdır. Seneler sonra, o çocukların haberleri olmadan topluma sunulmuş halleri sebebiyle belki de ebeveynleri dahi rahatsız olacaklardır. Hatıra olarak kalması ile sosyal medyanın kayıtlarına girmesi arasında doğru olanın tercih edilmesi her anne babanın sorumluluğu altındadır.

Alay edici, küçük düşürücü, montajlı işler yapılmamalı, izlenmemeli, paylaşılmamalıdır. Hucurât suresinin on birinci ayeti çok net bir şekilde grupların ve şahısların birbirleriyle dalga geçmesini yasaklamaktadır. Öyle ki bu eylemi iman sonrası fasıklık olarak nitelendirmektedir. Yani insanlarla alay etmek, Allah katında büyük bir suçtur ve tevbe edilmedikçe kişiyi zalimlerden yapmaktadır. Sosyal medyada yapılan yorumlar ve paylaşımlar bu anlamda kişiyi ciddi olarak sınırlandırmalıdır. Karşı görüş belirtirken bile karşımızdaki insanı rezil edici tavırlardan sakınılmalıdır.

Sosyal medya gıybetinden sakınılmalıdır. Gıybet, bir kişinin Müslüman kardeşi hakkında onun olmadığı bir ortamda aleyhine konuşmaktır. Gıybet o kadar çirkin bir ameldir ki Allah Teâlâ bu eylemi, ölü kardeşimizin etini pişirip yememize benzetmiştir (Hucurât, 12). Bu yüzden gıybet büyük günahlardan sayıl-

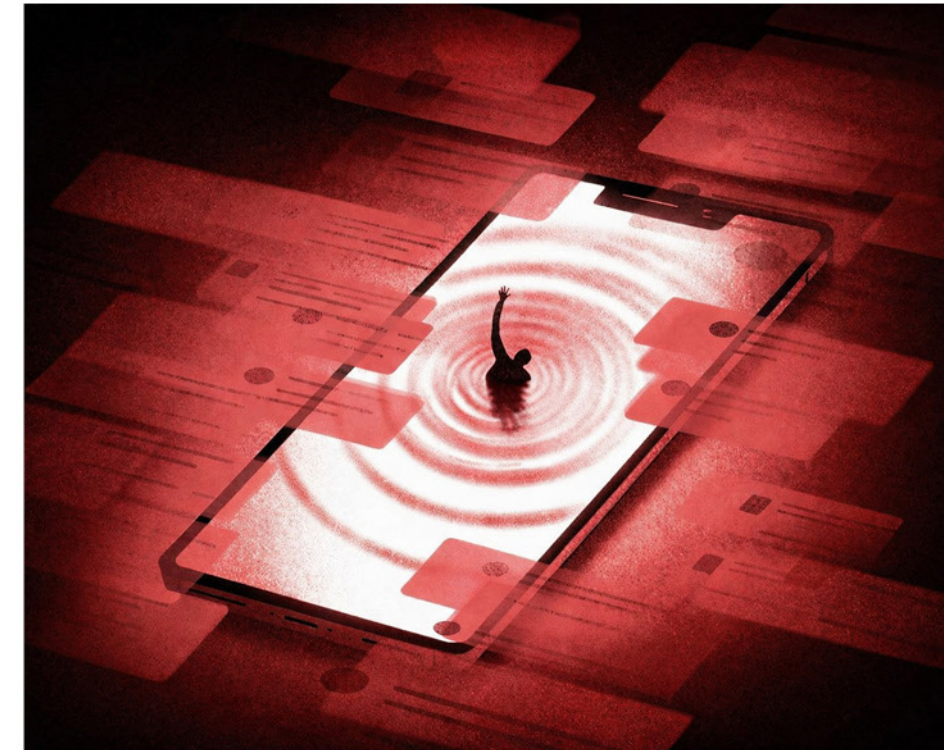
mıştır. Sosyal medyada bir Müslüman'ın aleyhine konuşmak da bir çeşit o kardeşimizin kendisini savunamaz olduğu ana gelmektedir ve prestiji zedelenmektedir. Söylenen sözler ve yazılanlar nedeniyle diğer kişiler tarafından kötü bilinmektedir. Bu ise Müslümanlar arasında fitne çıkmasına ve kardeşliğin bozulmasına neden olmaktadır.

Ne yazık ki insanlar bugün başkalarının yüzüne söyleyemeyeceği sözleri medya aracılığı ile söylemektedir ve bu en iğmiser ifade ile seviyesizliktir.

Müslüman olan biri ise bundan kesinlikle kaçınmalıdır. Yoksa büyük bir kul hakkı sebebidir.

Göz korunmalıdır: Göz kontrolü mümin erkek ve kadınlara Allah'ın emridir (Nûr, 30-31). İffetin zeminidir. Bakmak ve baktırmak akli zedeler, şehveti tetikler. Mahremiyetin korunmadığı medyada insanlık ve din darbe yer. Edep ve hayânın gözetilmediği medya hesapları terör örgütünden daha tehlikelidir. Sanat ya da kültür adı altında yapılsa da böyledir. Özellikle ev içinden yapılan yayınlar ve nahoş aile paylaşımları mahremiyete büyük bir darbe vurmaktadır. İnsanın özeline umuma açan anlayışlar

toplumların çökme nedeni olur. Evlerin içi, yatak odaları mahremdir. Hiçbir şekilde kamuoyu ile paylaşılmamalıdır. Nûr suresinin 58.ayetinde küçük çocukların bile anne babalarının yatak odalarına girerken izin istemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü Rabbimiz evlatların dahi ebeveynlerinin mahremiyetlerini korumalarını dilemiştir. Öte yandan Peygamberimiz, ergenlik çağından önce evlerde kızlar ve erkeklerin özel odalarının olmaları gerektiğine, birbirlerinin özeline dikkat etmeleri gerektiğine işaret etmiştir. (Ebu Davud, 495)

Din Tartışılmamalıdır: İslam tartışmak için değil yaşamak için gönderilmiştir. Ne sosyal medyada ne de televizyon programlarında tartışılmamalıdır. Prensip olarak nefsanî tartışmalar yasaklanmışken din konusunda daha güzele götürmeyen, faydasız çekişmelerden mutlak surette uzak durulmalıdır. Tartışma sürdüğü müddetçe zarar gören İslam'dır, kardeşliktir. Özellikle genç nesiller, ciddi manada bu ayrırlıklardan etkilenmekte, dinden ve Müslümanlardan soğumaktadır. Diğer yandan dini kullanarak yapılan tartışmalar kişileri ön plana çıkarmakta ve şöhret hastalığına sürüklemektedir. Daha çok görünmenin ve etkileşim almanın yolu gibi olması ise ayrı bir düşüklüktür.

Takipçi hesabı yapılmamalıdır: Çoklukla övünmek insanlık sorunudur. Mezara kadar süren bağımlılık çeşitlerindedir (Tekâsür, 1-2). Şöhret arzusuna götürür. İnsanların beğenisi, Allah'ın rızasının önüne geçer. Kalabalık ve bilinirlik isteği birleşince kibir başlar. Her şeyden anlama ve bilgiçlik taslama hastalığına sebep olur. Neticede insan küflenir.

Sosyal medyada dünyevi hesapların peşinden gitmek insanlığımıza zarar verir.

Tabi ki özel ve kurumsal sosyal medya kullanımının bir planlaması ve stratejisi olmalıdır. Fakat bu, insanın kendini ve değerlerini kaybetmesine neden olmamalıdır. Dünyayı elde ederken ahiretten olmak tam anlamıyla bir fiyaskodur.

Kimlik belli olmalıdır: Aldatmak Müslümanın yapacağı bir iş değildir. Müslüman, takma isim kullanarak başka bir insan gibi görülmemelidir. Sahte kimlik oluşturmak ve o kimliğin altında işler yapmak Müslümanca değildir. Müslüman, gerçek hayatta yaşamadığı ve yapamadığı güzel işleri yapıyor ve yaşıyor gibi göstermemelidir.

Teşhir yapılmamalıdır: Davası, derdi olan, kendisini insanlığa hizmete adayın insan fazlaca ön plana çıkmamalıdır. Mensubu olduğu yapının reklamını değil, tanıtımını yapmalıdır. Tanıtım ise bilgilendirme içerir, mütevazı olur. Şov merkezli çalışmalar yerine bilinçlendirici ve yönlendirici hizmetlere odaklanılmalıdır.

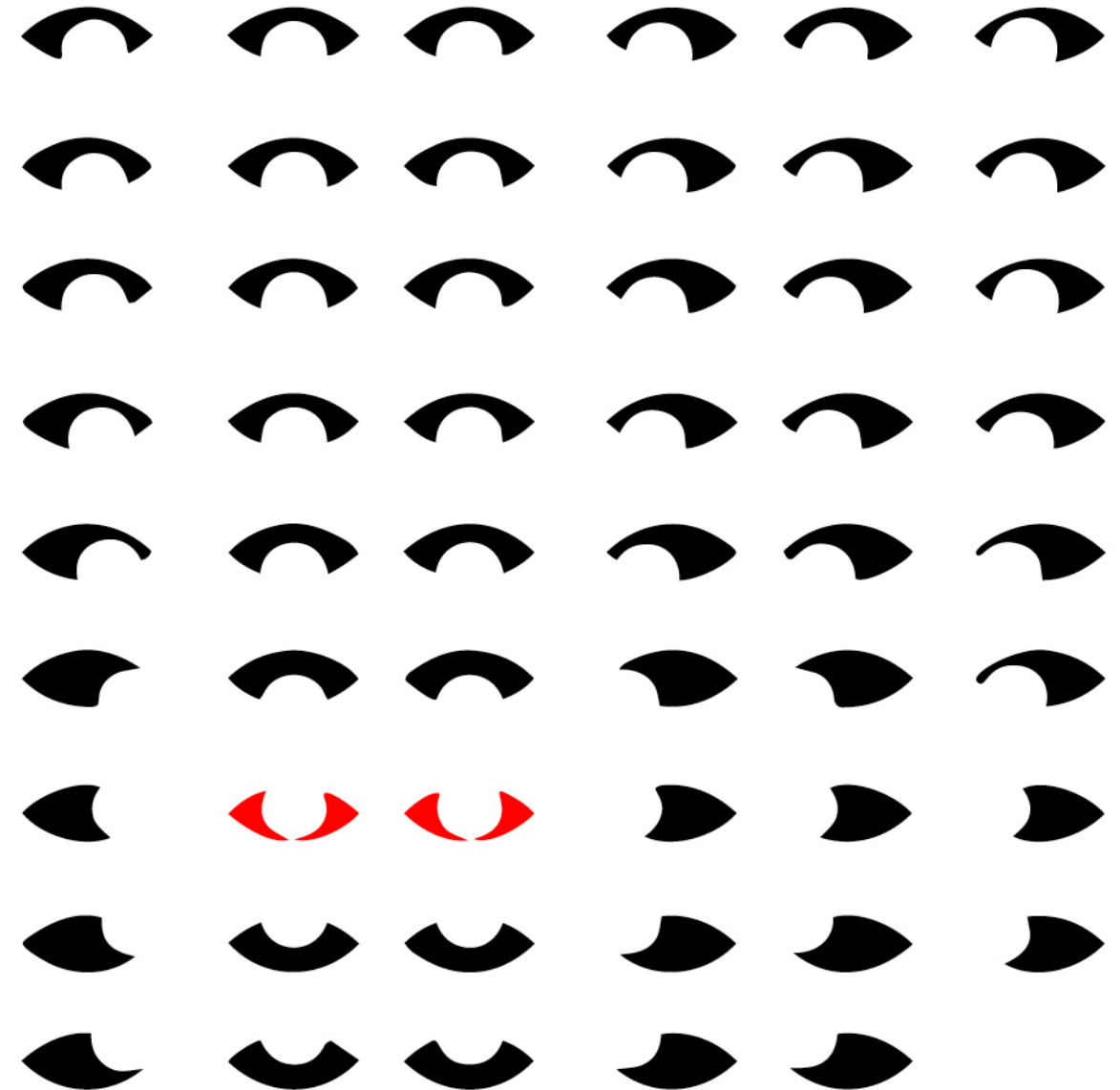
İsraftan kaçınılmalıdır: Vakit ve sağlık iki büyük israf konusudur. Adı ne olursa olsun, zaman öldüren ve sağlığa zarar veren her ortama vebaldir, hesabı verilecektir. Sosyal medyada geçirilen anın da hesabı olacaktır. Haddinden fazla ekrana bakan gözlerimizin hesabı veri-

lecektir. Beynimiz, kalbimiz, kulağımız, kısacası olumsuz etkilenen her organımız israf edilmiş gibidir. Bedenimizi ve ruh sağlığımızı muhafaza etmek görevimizdir. Çünkü vücudumuz bizlere Allah'ın emanetidir.

Sosyal medya bugün insanlığın içinde bulunmak zorunda olduğu milyonlarca dairesel bir siteye dönüşmüştür.

Bu sitenin içinde mahremiyeti ihlal eden, birbirlerine zarar veren, kendini teşhir eden, türlü kötülükleri organize eden ve dahası sayısız sorunlar vardır. Ancak insanlığa güzellikler taşıyabilecek, İslam'ın rehberliğini gösterebilecek ve imanın mesajını ulaştırabilecek fırsatlar da sorunlar kadar çoktur.

Bizlere düşen, içinde bulunmak mecburiyetinde olduğumuz yerde Müslümanca bir duruş sergilemek ve insanlığa örnek olmaktır. Bunu yaparken da ahlak ve edepten taviz vermeden Allah'ın emir ve yasaklarına uymamız gerekmektedir. İşte bu da sosyal medya fikrini bilmek ve uygulamakla olur.

DR. HASAN
SAYILAN

DOSYA

Sosyal Medya Çağında Aile: İletişim, Yabancılaşma ve Dönüşüm

İcadından kısa bir süre sonra internetin toplumu nasıl şekillendirdiği veya bireyler üzerindeki etkinliği birçok araştırmacı tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Araştırmacılar sıklıkla iletişim çağı olarak nitelendirdikleri çağımızda toplumun aslında ne kadar iletişimsiz olduğunun altını çizmektedirler. Bunu yaparken de; bireyin artık diyalektiğin karşısındaki kişiyi yani “öteki”ni yok etmeye başladığını belirtmektedirler. Bu durumun günümüzde diyalogları monologlara dönüştürdüğünü de ifade etmektedirler. Örneğin bazı araştırmacılar, bu diyalektik karşıtın yok edilmesi durumunu; “eğer bilişim gerçekliğe karşı işlenen kusursuz cinayete sahne oluyorsa, iletişim de ötekiliğe karşı işlenen kusursuz cinayete sahne olmaktadır” diye nitelendirmektedir¹. Diyalektikte artık öteki kavramının olmadığını, sanal dünyanın ötekini artık yok

ettiğini savunan araştırmacılar, bunun da toplumun her aşamasında kendisini hissettirdiğini/hissettireceğini savunmaktadırlar.

Kuşkusuz sunduğu olanaklar düşünüldüğünde internet ve kitle iletişim araçlarının faydaları saymakla bitmese de; aile içi iletişimin bozulmasında hatta kişiler arası ilişkilerin sıradanlaşmasında çok etkin olduğu da yadsınmayacak bir gerçektir. Önceleri sadece büyük çalışma laboratuvarlarında özel izinlerle kullanılan bilgisayarların, küçülerek ailedeki her bireyin sahip olduğu bir araç olması ve bu aracın da internete erişime imkan sağlaması “mahrem” kavramının tanımını geliştirmiş ve özel yaşam algısını değiştirmiştir.

“

Hem sanayi ile birlikte çalışan ebeveynlerin gelirlerinin artması hem de kitle iletişim araçlarının her kişiye ayrı bir olanak sunması ailede bile iletişim eksikliği oluşturmaya başlamış, toplumsal suçlar kadar ilişkiler de sanal dünyaya taşınmıştır.

Bu gerçek; araştırmalara, kitaplara hatta filmlere bile konu olmaktadır. Bütün bu çalışmaların ortak noktası da; toplumun hatta ilişkilerin inşasında kitle iletişim araçlarının baskınlığını gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada sanal dünyanın, sanal kimliklerin hatta sanal medyanın yeni toplumsal düzenin inşasında ve gelişiminde etkisi tartışılmıştır. Verilerin toplanması ve değerlendirilmesi ise bilimsel gözlemi esas alan literatür tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Dijital Medya, Sosyal Ağlar ve Aile İlişkilerinin Dönüşümü

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda etkilerini günbegün artıran kitle iletişim araçları bireylerin merkezi durumuna gelmiştir. Bu

merkezleşme kitle iletişim araçlarının içeriklerinin zenginleşmesi ve alım gücünün artmasıyla birlikte ilk dönüşümünü evin her odasına konulan televizyon ile göstermiştir. Böylelikle ailelerin evlerinde geçirdikleri zamanlar genellikle televizyon karşısında geçer olmuştur².

Televizyonun aileye olan etkisi uzun süre araştırılmış ve bu araştırmalar sonucunda aile içi şiddeti ve çocuğun

Araştırmalarda televizyon dizilerinin sadece aile içi iletişimi değil direkt olarak aileyi etkilediğini saptayan sonuçlara da ulaşılmıştır. Kapsamlı bilimsel verilerin henüz yeterli seviyede olmasına rağmen; Türkiye’de artan boşanmaların sebeplerinden bir tanesinin de bireylerin televizyon dizilerinde gördükleri gibi yaşamı istemeleri ve bunu elde edemedikleri zaman da boşanma yoluna gitmeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ileri dönemde şiddete yönelmesi gibi davranışları da etkilediği belirlenmiştir. Aynı zamanda televizyonun aile içi iletişimi azalttığı ve başta çocuklar olmak üzere tüm aile içi iletişimi etkileyen bir araç olduğu da sık sık ifade edilmiştir³.

Aile ve aile içi ilişkilerde etkili olan bir diğer kitle iletişim aracı da kuşkusuz internettir. İnternet günümüzde bilgilenme, işlem yürütme, haberleşme, eğitim ve sosyalleşme fonksiyonlarıyla bireylerin yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

2 Albukrek, İ. (2013). Çocuklar Televizyonu Seviyor Ama. www.ekipnomarazon.com/http://www.ekipnomarazon.com/makaleler/9-tv-ve-cocuk/39-cocuklar-televizyonu-cok-seviyorama.(Erişim Tarihi: 12.12.2025)

3 Batmaz, V., Aksoy, A. (1995). Türkiye’de Televizyon ve Aile (Elektronik Hane). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

1 Baudrillard, J. (2006). Kusursuz Cinayet. (N. Sevil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ancak bu olumlu özelliklerinin tersine internetin kişiler üzerinde yarattığı bağımlılık duygusu ve yarattığı dijital dünyanın içine bireyi hapsedmesi beraberinde birçok olumsuz etkiyi de yanında taşımaktadır.

Özellikle internetin yarattığı sanal dünyanın; bireyin sosyal, toplumsal ve aile içi iletişimine olan olumsuz yansımaları yaşanılan sorunların kaynağı olarak adlandırılmaktadır.

Burada internet içeriklerinin özellikle de sosyal ağların bağımlılık yapıcı etkisi olduğu belirtilmektedir.

Son dönem araştırmalarda sanal ortamların bireylerin sosyalleşmesinde etkili olduğu belirtilmekte ancak bu sosyalleşmenin gerçek bir sosyalleşmeden öte sanal bir sosyalleşme olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye’de akademik anlamda, «bireylerin neden sosyal paylaşım ağlarına üye oldukları» ve buna bağlı olarak «demografik özellikleri ve sosyal paylaşım ağları seçimleri», «sosyal paylaşım ağlarında en çok hangi bölümlerin özelliklerini kullandıkları» gibi soruları inceleyen akademik

çalışmalar, yeni yeni yapılmaya başlanmıştır. Toplumun her kesiminden bireylerin rahatlıkla katılabildiği, görüşlerini yazabildiği sosyal ağlar; erişim kolaylıkları ve bireylerin kişiler arası ilişkilerini yönlendirmede etkinlikleri kadar aile ilişkilerinde de belirleyici olmaktadır.

Bir iletişim aracı olan internetin, bağımlılık yaratması nedeniyle aileleri iletişimsizliğe iten bir araca dönüştüğü araştırmacılar tarafından sıklıkla belirtilmiştir. Özellikle gerçek mekanların yerini alan sanal mekanlar, gerçek çevrelerin yerini alan sanal çevreler, gerçek sosyal ilişkilerin yerini alan sosyal ağlar üzerindeki ilişkilerin boşanmalarda da etkili olduğu görülmektedir. Yeni arkadaşlar, yeni çevre ve eski arkadaşları buluşturan sosyal paylaşım ağlarının aile içindeki sorunların daha da büyümesine neden olduğu,

teknoloji bağımlılığı nedeniyle eşlerin de aileye olan sorumluluklarını yerine getirmemeye başladıkları uzmanlar tarafından ifade edilmektedir.

Uzmanlar, aile bireylerinin bile artık birbirleriyle konuşamadıklarını, ebeveynlerin televizyon veya internet başında vakit geçirirken; çocuklarını da yine televizyon ve bilgisayarlar başına terk ettiklerini ifade etmektedirler.

Günümüz toplumunda aile bireylerinin bu nedenlerle birbirlerinden uzaklaşarak yabancılaşmaya başladıklarını hatta bu yabancılaşmanın aileleri boşanmaya götüren bir süreç olduğunu da vurgulamaktadırlar⁴.

2011 yılında yapılan çalışma çalışmada; gençlerin internet ve sosyal paylaşım ağlarından nasıl etkilendikleri sorusunu sorgulamaktadır. Çocukların ve gençlerin interneti kullanma nedenleri ile bağımlılık dereceleri arasında ilişki olduğunu belirten çalışma, özellikle çevrimiçi oyunların ve internet gevezeliği adı verilen sitelerin internet bağımlılığını arttırdığı sonucunu ortaya çıkarmıştır⁵. Bu bağımlılık, çocukların ailelerinden uzaklaşmalarına, vakitlerinin büyük çoğunluğunu sanal alemde veya sanal dünyadaki arkadaşlarıyla geçirmelerine neden olmakla birlikte çocukların/gençlerin topluma yabancılaşmasına da sebep olmaktadır.

Sosyal paylaşım ağları bireyin kendisini özgür bir şekilde ifade etmesine imkan sağlamaktadır. Bunun yanı sıra sosyal paylaşım ağları bireyin sosyal bir ilişki kurmasına veya bu ilişkileri sürdürmesine olanak sağlamaktadırlar⁶. Ancak bu iletişim aile fertlerinin birbiri arasında değil de; sosyal ağlar üzerindeki iletişimine dönüştüğü zaman hem aile sa-

adetini tehdit etmekte hem de aile üyelerini birbirlerine karşı yabancılaştırmaktadır.

Sosyal Medyanın Aile Yapısı ve Aile İçi İletişim Üzerindeki Etkileri

Her bireyin şüphe etmeksizin katıldığı toplumun en küçük birimi ailedir⁷.

Evlilikle kurulan aile, insanlığın var olduğu günden bugüne kadar, üye sayısının büyüklüğü, aileyi oluşturan evlilik türleri veya ailedeki karar veren cinsiyete göre çeşitli şekillerde incelenmiştir. Bunun dışında aile kurumu; iç dinamikleri veya içinde paylaşılan roller bakımından çeşitli değişimlere uğramıştır. Ancak aile kurumundaki en keskin değişim kuşkusuz sanayi devrimi sonrası, büyük geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin almasıyla yaşanmıştır⁸.

Birçok düşünürü göre de, sanayileşmenin artmasıyla birlikte aile yapılarının çekirdek yapıya dönüşmesi ve kadının da işgücü olarak çalışma hayatına girmesi ile

birlikte, toplumun en küçük parçası olarak adlandırılan aile kurumu olumsuz etkilenebilir. Çocukluk yaşlarından itibaren aile içinde büyümeyen bireyler, ilerleyen dönemlerde toplumsal faaliyetlerden, gelenek-göreneklerden, uzaklaşmaktadırlar. Sanayileşme ile birlikte herhangi bir maddeye aşırı tapınma olarak nitelendirilen parasal ilişkilerin yüceltilmesi; insan ilişkilerini çıkara dayalı, nesnelere arası ilişkiye dönüştürmüş, dolayısıyla insanı “insani” değerlere yabancılaştırmıştır⁹.

Sanayi toplumu olarak nitelendirdiğimiz toplumsal yapıda özellikle kitle iletişim araçlarının yerleşik bir hal alması ile birlikte, insan dav-

5 Tahiroğlu, A. Y., Çelik, G. G., Bahalı, K., Avcı, A. (2010). Medyanın Çocuk ve Gençler Üzerine Olumsuz Etkileri; Şiddet Eğilimi ve internet Bağımlılığı. New/Yeni Symposium Journal, 48(1), 19-31.

6 Dilmen, N. E., Öğüt, S. (2010). Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları. Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı (s. 237-242). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

7 Bulut, İ. (1993). Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

8 Günay, D. (2002). Sanayi ve Sanayi Tarihi. Mimar ve Mühendis Dergisi(31), 8- 14.

9 Karakoç, E., Taydaş, O. (2013). Toplumsal Dönüşüm Bağlamında Sosyal Medya ve Değişen Aile Kavramı, Sosyal Medya Araştırmaları I., Çizgi Kitapevi, s.207-224, Konya.

4 www.oku.on5yirmi5.com. (2012). Araştırmalar, en ciddi boşanma sebebinin İnternet olduğunu gösteriyor. 10 çiftten 7'si internet yüzünden boşanıyor. www.oku.on5yirmi5.com:http://oku.on5yirmi5.com/haber/aile (Erişim Tarihi: 17.12.2025).

ranışları, tutumları kanaatleri, düşünceleri ve eylemleri de bir standartlaşma içerisine girmiştir. Sanayi toplumlarında bireyler; topluma ve siyasete etkin olarak katılan bir kamu toplumu değil, aksine kitle iletişim araçları vasıtasıyla yönlendirilen ve güdülen kitle toplumu biçiminde dönüşmüşlerdir.

İnsanlar kitle toplumunda yabancılaşmaktadır. 21. yüzyıla doğru, iletişim araçlarının gelişmesi ve etkinliğiyle, dünya bağlamında ekonomik, sosyal ve siyasal küreselleşmenin yanında, özellikle etkisi daha yoğun olarak görülen *kültürel küreselleşme* yaşanmaktadır.

Önceleri aile bireylerinin her birisinin gelecek için işgücü olarak değerlendirildi-

ği ve neredeyse her ailenin kendi işinin patronu olduğu deyim yerindeyse KOBİ'lerin yerini, küçük hatta çekirdek aileler almıştır. Hem kadın hem de erkek bu sistemde değişen modern yaşamın gereği doğrultusunda çalışmaya başlamış, ortak bir payın paydası durumuna gelmişlerdir. Bu paylaşım da geleneksel aile yapısında alışılmış bir tabu olan, "ev işlerinden sorumlu olan kadındır" imgesi yıkılmıştır. Erkek de ev işlerinde kadına yardım etmeye başlamıştır. Hatta erkekle özdeşleşen alışveriş yapma ile ilgili kararların alınması durumu da kadın lehine değişmiştir. Ortak üreten, ortak kazanan bireyler olan ailenin üyeleri harcama konusunda da ortak hareket eder duruma gelmişlerdir¹⁰.

Modernleşme ile birlikte toplum, köylerden kentlere gelmiş ve burada sanayi kollarında çalışmaya başlamıştır¹¹. Bu çalışma sürecinde sadece erkek değil kadın da aktif olarak rol almaktadır. Özellikle savaşlar sonrası-

da azalan erkek nüfusunun yerine ikame güç olarak da çalışma yaşantısına yüksek oranda girmek zorunda kalan kadının, 2024 yılına gelindiğinde iş gücüne katılma oranı % 36.8'e gerilediği görülmüştür¹². Bu oranın gerilemesinde sigortasız olarak gündelikçilik yapan, çocuk, hasta veya yaşlılara bakıcılık yapan veya takıcılar için takı, mağazalar için örgü veya el işi yapan vb. kadınların olmadığı da bilinmektedir. Ancak bunlara rağmen rakam bize Türkiye'de yaşayan kadınların neredeyse yarısının çalışma yaşantısında olduğunu, yani her iki aileden birisinde hem kadının hem de erkeğin çalıştığını varsayma olanağı sağlamaktadır.

Sanayileşme sonrasında, hızla değişmeye başlayan aile yapıları incelendiğinde, bu değişimin tarıma dayalı köy ekonomilerinde istedikleri kazancı elde edemeyen bireylerin şehirleri tercih etmesi ile göç durumunun ortaya çıkışına ve bununla birlikte gecekondulaşmaya, bazı yerlerde ise günümüzde hala devam eden ve adına "varoş kültürü" denilen kültürün ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği görülmektedir¹³. Varoş

kültürü olarak nitelendirilen bu bölgelerde geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm tamamlanamamıştır¹⁴.

Ancak her ne şekilde olursa olsun yoğun iş temposuyla yorulan bireyler, çalışma saatleri dışında evlerinin kapılarını sıkıca kapatarak dış dünyayla ilişkilerini medya ve internet üzerinden kurmaya başlamışlardır.

Mesai saatlerinde boş evler olarak duran apartman binaları genel Osmanlı mimarisinin iki katlı ve bahçeli yapısının aksine, en az dört kat ve her katında ortalama iki ailenin yaşadığı, sokak ile birinci kat üzerindeki mesafenin arttığı binalara dönüşmüştür.

Bu apartman binalarında hapis olan çocuklar yalnız çocuklar olarak bir şekilde büyümeye devam etmekte ve toplumla yabancılaşmaktadır.

Ailede yaşanan sorunların bireyin gelecek yaşamında etkili olduğu da bilinen bir gerçektir. Ancak bireyin yaşadığı toplumla yabancılaşması sadece aile içi ilişkiler veya kitle iletişim araçlarıyla açıklanamayacak kadar önemli bir olgudur.

Bireyin sosyalleşmesinde ailenin etkisinin önemi yadsınamaz. Çünkü bireyin toplumla olan bağlarının temelini atıldığı ortam aile kurumudur. Birey, öncelikle davranışları ve sosyalleşmeyi ailede öğrenerek daha sonra bu öğretileri çevresini geliştirmek/düzenlemek amacıyla kullanmaktadır.

Bireyin yabancılaşmasındaki diğer etken de bireylerin gelir durumudur. Gelir seviyesinin düşük olduğu ailelerde bireyler artık her şeyin maliyet analizini yapmaya başlamışlar ve düşük gelirleri nedeniyle ev eğlencelerine yönelmiş veya arkadaşları ve akrabalarıyla internet üzerinden görüşmeye başlamışlardır.

14 Sökmensüer, Y. (2008). Anketli Varoş Projeksiyonu. Hüriyet.

10 Suğur, S., Suğur, N. (2005). Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş.s.23

11 Suğur, S., Suğur, N. (2005). Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş.s.22.

12 İşgücü İstatistikleri 2024.data.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi:24.12.2025).

13 Görentaş, Z. G. (2007). Türkiye'de Köyden Kente Göçün Siyasal Yansımaları -I.

http://akbulutkoyu.blogcu.com/turkiye-de-koyden-kente-gocun-siyasal-yansimalari-i/1372404 (Erişim Tarihi:27.12.2025).

4. Sonuç

Medyanın gücü, her zaman her yerde kullanıcıyı yakalayıp istediği mesajı verebilmesinden gelmektedir. Diğer bir deyişle medya bireylerin dünya görüşünü, tutum ve davranışlarını etkilemekte ve belirli bir yönde değiştirmektedir. Tabii ki medya aile üzerinde tek başına bir etken de olmamıştır. Modernleşme, ekonomik kaygılar ve teknik gelişmelerin katkısı da yadsınamaz. Ancak medyanın; iktidarları, ülkeler arası ilişkileri, toplumsal olayları yönlendirmesinden aile kurumu da nasibini almaktadır. Yakın bir zamana kadar insanın kendisini güvende hissettiği, yalnızlıktan kurtulduğu, sevgisini, üzüntüsünü paylaştığı, gündelik hayatın koşuşturmasından uzaklaşıp huzura erdiği yer ailesi iken, bunun yerini sosyal paylaşım ağları ve dizilerdeki sahte yaşamlar almıştır.

Medya içerikleri ile sunulan sanal bilinç yapısı ve tekdüze yaşam biçimi aileleri geleneksel yapılarından kopararak farklı bir yapılanmaya zorlamaktadır. Aile içi şiddetin, her toplumda yaşandığı dünyada, televizyon yayınları ile adeta bu durum onaylatılmaktadır.

“**Medya ve kitle iletişim araçları aslında iletişimi kolaylaştırırken, aile içinde iletişimsizliğe neden olmaktadır.**

Medya boşanmaların artmasında, aile içi şiddetin kanıksanmasında, çocukların şiddete olan eğilimlerinde, aile içi sohbetlerin ne olacağına; kısacası her konuda etkili ve belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Bunların yanı sıra aile içinde aradıkları huzuru ve yakınlığı bulamayan gençler sosyal paylaşım ağlarında ve sanal mekanlarda kendilerine yardımcı olacak, en azından fikirlerini dinleyecek bireyler aramaya başlamaktadırlar. Anne, baba veya kardeşin yapamadığı/yapmadığı bu görevi yapacak kişileri arama yoluna gitmekte ve internette geçirdikleri zaman artmaktadır. Bu da bireylerin küçük yaşlarda büyük hatalar yapmalarına olanak sağlamaktadır. Ancak aile içindeki iletişimleri iyi olan bireyler ise, sadece ihtiyaç duyduklarında internete yönelmekte ve bilgi arama, ödev yapma, paylaşımında bulunma vb. gibi kısa süreli işler için internete girmektedirler. Aile içinde iletişimleri iyi olmayan çocuklar/gençler için internet “amaç” iken, aile içi iletişimleri iyi olanlar için bir “araç” olarak nitelendirilmektedir¹⁵.

Belli işlevleri yerine getirmek üzere bir araya gelmiş, aralarında belirli bağ ve etkileşim olan kişiler topluluğu olarak tanımlanan aile, içinde bulunduğu etkileşimi gerçekleştirmek için özellikle psiko-sosyal açıdan da

15 Bayraktutan, F. (2005). Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı - Sosyal Değişme Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır. Kitle iletişim araçları aile içindeki bireylerin sağlıklı iletişimini sağlayan bu etkileşimi olumsuz etkilediğinde ise günümüzün en önemli sorunlarından birisi olan kültürel değerleri ve insani erdemleri yozlaştıran durum ortaya çıkmaktadır. Daha farklı bir deyişle kitle iletişim araçları bireylerin algı düzeyini değiştirmektedir. Sonuçta medya aile içi iletişimi etkilediği gibi aynı zamanda bireylerin zihinlerinde farklı bir imaj oluşturma gücüyle toplumsal bozulmanın başlıca nedeni olmaktadır. Bunun önüne geçebilmek içinse; aile içindeki bireylerin birbirleriyle iletişime geçmeleri, birbirlerine vakit ayırmaları önem arz etmektedir.

Bireyler sosyalleşmenin en önemli basamağı olan ailede sosyalleşme pratiklerini öğrenerek bunu gerçek dünyada uygulayabilme yetilerini kazanabilmelidir. Burada da en önemli sorumluluk anne ve babaya düşmektedir.

Bu nedenle ebeveynler teknolojik gelişmeleri yakinen takip etmekle kalmayıp onlardan gelecek tehditlere karşı aile bireylerini koruyabilecek önlemleri de almaya çalışmalıdırlar. Ancak bunu yaparken de aileleriyle ilgilenmeli günün belli saatleri birbirilerine vakit ayırmalıdırlar.

ZEYNEP
KARZAOĞLU
ŞİMŞEK

DOSYA

Görünürlük Çağında Bireyselleşme: Sosyal Medya

Teknolojinin gelişmesi ve hayatımızın her alanına dahil olmasıyla beraber, yıllar içinde seans odasında zihinsel, ilişkisel ve anlam duygusunda dağınıklık çok daha görünür oldu. Bu dağınıklık çoğu zaman nasıl hissedildiği, kim olduğu, aidiyet duygusunun varoluşu değil, nasıl görüldüğü, nasıl algılandığıyla ilgili oluyor. Sosyal medyanın bu duygulardaki çözülme ve bireyselleşmeyi hızlandırdığı görünüyor. Erikson'un psikososyal gelişim kuramında tanımladığı "kimliğe karşı rol karmaşası" evresinde, birey, dış dünyayla kendi iç dünyası arasında denge kurmaya çalışır (Erikson, 1968). Sosyal medya ise bu süreci daha karmaşık hale getirerek, bireyselleşmeyi daha çok çevrimiçi benlik performansı haline getirebilir. Bu bağlamda birey içsel bir olgunlaşma sürecinden uzaklaşabilir.

Sağlıklı bireyselleşme, bireyin öz denetimi ve bireyin kendini gerçekleştirebilmesiyle mümkün olur. Özdenetime, öz bilince ve toplumsal bilince ulaşamamış bireylerin, bireyselleşme için gerekli olan özgürlüğü sınırsızlık ve kural-sızlık olarak algıladıkları, kendilerine ve topluma zarar verme olasılığının yüksek olduğu görülmektedir (Cezayirli, G. 2004).

İnsan ailesiyle, ilişkileriyle ve değerleriyle anlam kazanan sosyal bir varlıktır. Bu anlamda sosyal medya, bireyi olması gereken bağlamından uzaklaştırıp yalnızca görünür olmak üzerinden var eder. Gazali'ye göre nefis (benlik), alışkanlıklarla beslenir (Gazali, 2005). Sosyal medyadaki görünür olma alışkanlığı, bireyselleşen kişinin nefsen ölçsüzlüğüne de işaret eder. Kontrol etme ihtiyacı, beğenilerle var olan anlık haz, ardındaki tatminsizlik, kaçırma korkusu gibi semptomlar geliştirilebilir.

Klinik gözlemlerim, sosyal medyada kontrolsüz biçimde varlık göstermeye çalışmanın, bireyselleşme süreciyle ilişkili olabileceğini ve bu durumun kaygı belirtileri ile dikkat sorunlarının komorbiditesinde artış olduğunu düşündürmektedir.

Bu konuda yapılan son çalışmalar ise gözlemlerimi desteklemektedir (Twenge, 2019; Przybylski & Weinstein, 2017).

Sosyal medya, bireyselleşme sürecinde yalnızca fırsatlar oluşturmayıp, psikolojik kırılmalara da neden olabilmektedir. Bu psikolojik kırılmalardan biri de yalnızlıktır. İrvın Yalom da yalnızlığın modern insanın en temel ruhsal meselelerinden biri olarak nitelendirir (Yalom, 1980). Bu kimliksel ve psikolojik kırılma, ilişkilerde de kendini gösterir. Sosyal medya, görü-

nürde olan ilişki sayısını artırırken ilişkinin derinliğini azaltır. Beraberinde birey, "kalabalıklar içindeki yalnız" hissederek yüzeysel etkileşimler kurar, yalnız hissederek.

Tasavvuftan batı literatürüne uzanan bu düşünsel hat, insanın sınırlar, ilişkiler ve anlam içinde bütünleştiğini vurgular. Sınırsız görünürlük, benliği güçlendirmeyecek bireyi dünyadan koparır. Ruh sağlığı bağlamında sağlıklı bireyselleşen kişi, dünyadan kopmayarak, onu koruyacak sınırları inşa eder. Bu sebeple mesele, sosyal medyayı reddetme değil

sosyal medyayla ilişkiyi revize etmek olmalıdır. Gerçek ilişkilerin ruhsal bir gereklilik olduğu, mahremiyetin psikolojik bir ihtiyaç olduğu ve bireyselleşmenin sınırları olması gerektiği üzerinde düşünmeli, konuşulmalı ve hayatlarımıza adapte edilmelidir.

Daha önemli bir soru ise görünür oldukça gerçekten var oluyor muyuz, yoksa kendimizden mi uzaklaşıyoruz?

Kaynaklar

- Cezayirli, G. (2004). Küreselleşme, bireyselleşme ve toplumsallaşma. *Erdem*, 14(41), 29-58.
- Chittick, W. C. (1989). *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*. Albany: State University of New York Press.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company.
- Gazâlî. (2005). *İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn*.
- Merter, M. (2019). *Hekaton'la Son Tango*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Przybylski, A. K., & Weinstein, N. (2017). A large-scale test of the Goldilocks hypothesis. *Psychological Science*, 28(2), 204-215.
- Twenge, J. M. (2019). More time on technology, less happiness? Associations between digital-media use and psychological well-being. *Current Directions in Psychological Science*, 28(4), 372-379.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books.

ABDULAZİZ
KİRANŞAL

DOSYA

Sosyal Medya ve

ahlaki etkiler

Günümüzde özellikle gençler tarafından oldukça yoğun bir şekilde kullanılan sosyal medya, anlık değişebilen içerikleriyle kullanıcılarının üzerinde psikolojik ve sosyolojik etkiler bıraktığı gibi onların dini ve ahlaki tutumlarını da ciddi bir şekilde etkileme kapasitesine sahip olmuştur. Herhangi bir kısıtlama ve filtreyle karşılaşmadan gençlerin ekranlarına düşen içerikler, gün içerisinde internete ulaşımın mümkün olduğu tüm zaman ve mekânlarda onları etki altına alabilmektedir.

Son asırda en hızlı değişimlerden birisi de kitle iletişim araçları alanında gerçekleşmiştir. Adeta baş döndürücü bir hızla gerçekleşen bu değişim, insan hayatının sosyal, psikolojik, dini ve ahlaki alanları dâhil tüm hayatına etki edecek düzeye gelmiştir. Bu araçların insan hayatına bu kadar etki etmesinin en önemli nedeni ise modern dönemde insani ilişkilerin büyük oranda kitle iletişim araçları üzerinden düzenlenmesidir.¹

Özellikle son dönemde ticarette, eğlence sektörüne, dini yayınlardan haberleşmeye kadar birçok alanda dev bir içeriği barındıran internet platformları kitle iletişim araçları arasında birinci sıraya yerleşmiştir. İnternet (International Network), uluslararası ağ kavramlarından oluşan TCP/IP protokolü (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) ile birden fazla bilgisayar sisteminin birbirine bağlı olduğu, dünya genelinde yaygın olan ve hızla büyüyen bir iletişim ağıdır.

İnternet, genel olarak fertlerin dünyanın herhangi bir yerinde başkaları ile iletişime geçmelerini ve bilgiye kolayca ulaşmalarını sağlayan ortak alan² ve iletişim altyapısı olarak da tanımlanabilir.³ Facebook, YouTube, Twitter, Instagram, WhatsApp, Messenger, X, TikTok, Tumblr, Telegram, Snapchat, LinkedIn, Discord, Pinterest gibi büyük birçok sosyal ağ ve platformun zemini olan bu sistem her gün milyonlarca kullanıcının ve özellikle gençlerin yazılı, sesli ve görsel olarak birbir-

leriyle iletişim kurmalarını sağlamaktadır.⁴

Öyle ki, sanal âlem olarak ifade edilen bu internet platformlarında kullanılan kavramlar, ifadeler ve semboller bile günlük hayatta insani ilişkileri belirleyici bir konuma yükseldi.⁵

Neredeyse hiçbir sabit değer ve ahlaki ilkenin kendine yer bulamadığı internet platformlarında evrensel bir ahlak yerine kişiye özel bir ahlak anlayışı ortaya çıktı. Böylece bu platformlardaki tutum ve davranışlar sanal dünyanın kuralları içerisinde ahlaki olarak kabullenilir hale geldi⁶.

Bu sosyal platformlar özellikle gençlerin gündelik işleri arasında öncelik sıralamasında en üst sıralarda yer alırken dünyada ortalama 7 saat, ülkemizde ise 7,30 saat internette ve internet alt yapısına bağlı sosyal platformlar kullanılmaktadır.⁷ Bu kullanım oranlarının da or-

1 Vatandaş, Saniye, "Dindar Kimliğinin İnternete/Sosyal Medyaya İlişkin Tutum Ve Algılara Etkisi", İslam ve Yorum II, Haz. Fikret Karaman (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018) III/ 79.

2 Correa, Teresa vd., "Who Interacts On The Web?: The Intersection Of Users' Personality And Social Media Use", Computers in Human Behavior, 26/ (2010), 247-248.

3 Vatandaş, "Dindar Kimliğinin İnternete/Sosyal Medyaya İlişkin Tutum Ve Algılara Etkisi", III/82.

4 Yalvaç Arıcı, Handan - Sümeyra Arıcan, "Ergen Din Tasavvurunun İnşasında Sosyal Medya", Kalemname, cilt: VI, sayı: 12, (2021) s. 69.

5 Vatandaş, "Dindar Kimliğinin İnternete/Sosyal Medyaya İlişkin Tutum Ve Algılara Etkisi", III/82.

6 Çağan, Kenan, Postmodernizm ve Mahremiyetin Dönüşümü (İstanbul: Pruva Yayınları, 2019), 11-19.

7 Yalvaç Arıcı, Handan - Sümeyra Arıcan, "Ergen Din Tasavvurunun İnşasında Sosyal Medya", Kalemname, cilt: VI, sayı: 12, (2021) s. 69.

taya koyduğu gibi günlük yaşamın büyük bir kısmını sosyal medya ile ilişkili bir şekilde geçiren genç kitlelerin ahlaki tutum ve davranışları da ister istemez sosyal medya içeriklerinden etkilenmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın en önemli etkilerinden birisinin de kullanıcıların ahlaki yapıları üzerinde ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Sosyal Medya ve Ahlak

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişimi ve sosyal medya kullanım oranlarının artmasıyla birlikte gençlerin ahlakının etkiye en açık olduğu alanlardan birisi de sosyal medya haline gelmiştir. Çünkü herhangi bir kısıtlama ve filtre ile karşılaşmadan gençlere ulaşan sosyal medya içerikleri, sanal dünyanın kendine has ahlaki kabullerini de bu içeriklerle birlikte gençlere sunmaktadır. Bu nedenle sosyal medyada ahlaki ölçülerin temel belirleyicisi içerik üreticisi olan kullanıcılar olmaktadır.

Beğeni, paylaşım ve etkileşim oranlarının fazlalığının temel başarı kriteri olarak kabul edildiği sosyal medya platformlarında ahlaki ölçüler ister istemez gençler

için öncelikler sıralamasının oldukça gerilerinde kalmaktadır.

Hiçbir ahlaki ölçüye uymayan fakat etkileşim oranları nedeniyle sosyal medyada bir anda büyük bir akım haline gelen kimi tutum ve davranışlar, bir yandan gündelik hayatın temel ahlak kalıplarını yıktığı gibi bir yandan da sosyal medya kullanıcıları açısından kalıcı ve büyük ahlaki tahribatlara neden olabilmektedir.

Örneğin kişisel mahremiyeti ihlal eden, dedikodu, küfür, hakaret, alay ve benzeri ahlaksızlıkları barındıran içerikler, sırf daha çok beğeni, paylaşım ve etkileşim sağladığı için kullanıcılar tarafından temel ahlaki ölçüler gözetilmeden benimsenebilmekte ve yaygınlaşabilmektedir.⁸ Böylece alışılmış ahlaki pratiklerin ortadan kalktığı din, adet, gelenek ve örf açısından toplumsal kabullerin sınırlarının zorlandığı yeni bir dil, dünya, ahlak ve yaşam pratiği ortaya çıkmaktadır.⁹

Bu nedenle sosyal medya kullanıcıları, bu yeni pratiği deneyimlerken normal hayatta olduğu gibi sanal âlemdede onları ahlak sınırları içerisinde tutabilecek bir sosyal medya ahlakına ihtiyaç duymaktadırlar.

Ahlaki Bir İmtihan Olarak Sosyal Medya

Kur'an'ın “*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.*”¹⁰ ayetinde belirtildiği gibi Müslümanların dünya görüşüne göre fertlerin gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları her durum onlar için bir imtihandır. Bu bağlamda siyasetten spora, ticaretten eğlenceye, aile hayatından ahlaki hayata kadar hayatın her alanında baş aktörlerden biri haline gelen internet ve sosyal medya modern çağda yaşayan Müslümanların en çetin imtihanlarından birisi olduğu söylenebilir.¹¹

Bu nedenle günümüz dünyasında sınırsız internet ve sosyal medya platformlarının içerikleri, dijital bir imtihan olarak gençleri beklemektedir. Çünkü gençlerin sosyal medya ile ilgili tüm ilişkileri, beğenileri, paylaşımları, tweetleri, download faali-

yetleri gibi birçok davranışı, normal hayatta olduğu gibi sanal alemde de günah veya sevap, hayır ya da şer kategorilerinden birisinin kapsamına girecektir.¹² “*Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, “Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!” dediklerini görürsün. Böylece yaptıkların karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimse-*

ye haksızlık etmez.”¹⁵ ayetinde bildirildiği gibi insanın tüm davranışları kayıt altına alınmaktadır.

Bu bağlamda elbette ki, modern zamanlarda yaşayan insanların zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri sosyal medya platformlarındaki tüm tutum ve

davranışları da aynı kayıtlar içerisinde insanın karşısına çıkacaktır. İnsanın amel defterinde sosyal medya hayatının kaplayacağı alan doğal olarak kişinin orada geçirdiği vakitle doğru orantılı olacaktır. Yani günlük ortalama birkaç saat sosyal medya ile vakit geçiren bir insanın amel defterinde internet platformlarında sergilediği davranışların oldukça geniş bir yer tutması kaçınılmazdır.¹⁴

Ahlaka Aykırı Sosyal Medya Davranışları

Hz. Peygamber, “*Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır.*”¹⁵ şeklinde buyuran Hz. Peygamber, güzel ahlaklı davranışların imandan kaynaklandığını vurgulamıştır. Elbette ki, imandan kaynaklanan ahlaki davranışlar, Müslümanın sosyal medya kullanımını da kapsamak zorundadır. Zira sosyal medya zemini insani

münasebetlerin belki de normal hayattan daha etkili, daha, hızlı ve aktif bir şekilde gerçekleştiği bir zemindir.

Bu bağlamda Müslüman fertler, normal hayatlarında olduğu gibi sosyal medyaya dayalı

insani ilişkilerinde de aldatma, kandırma, iftira, gıybet, haram, günah ve benzeri tutum ve davranışlardan uzak durmak zorundadırlar. Çünkü ahlak imtihanı gündelik hayatta olduğu gibi internet ortamında da bir imtihan olarak devam etmektedir.

Dinin ortaya koyduğu ahlaki sınırları ihlal eden her sosyal medya davranışı, beğenisi, paylaşımı ve etkileşimi doğal olarak insanın karşısına bir günah yükü olarak çıkacaktır.

12 Kıranşal, Sosyal Medya İlmihali, s. 32.

13 el-Kehf, 18/49.

14 Kıranşal, Sosyal Medya İlmihali, s. 35.

15 Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi, Sünen-i Ebû Dâvûd, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, s. 1223-1608, Haz. Sâlih b. Abdulaziz) Dârü's-Selâm, Arabistan, 2000, Sünnet, 15.

8 Yalvaç- Arıcan, “Ergen Din Tasavvurunun İnşasında Sosyal Medya”, s. 68.

9 Yeniyo, Abdulaziz. – Karakaya, Handan. “Postmodern Dönemde Sosyal Medya Alanları Üzerinde Din” Diyanet İlmî Dergi 58 (2022): 1467-1490.

10 el-Mülk, 67/2.

11 Kıranşal, Abdulaziz, Sosyal Medya İlmihali, (İstanbul: MG V Yayınları, 2015) s. 33.

YÜKSEL YENİ
AYPERİ KAYA

MAKALE

Türk Dünyası Ortak Yapay Zekâ Stratejisi ile
Evrensel Çekirdek Dil Modeline Çağrı

Dîvânü Lugâti't-Türk

YAPAY ZEKA ÇEKİRDEK DİLİ

Kaşgarlı Mahmud

MÜSRİF YAPAY ZEKÂNIN
KURUCUSU DEĞİL

KURTARICISI

Kurucu Dil Mühendisliğinden Endüstri 5.0'a Sürdürülebilir Yapay Zekâ Mimarisi

Özet

Bu çalışma, büyük dil modeli (LLM) ölçekleme yarışının enerji/altyapı maliyeti, anlamsal sürüklenme (semantic drift) ve denetlenebilirlik (auditability) açıkları nedeniyle "müsrif yapay zekâ" eşiğine dayandığı varsayımından hareket eder. Çözümü salt donanım optimizasyonunda değil, "çekirdek dil mühendisliği" katmanında arar ve 11. yüzyıl eseri *Dîvânü Lugâti't-Türk*'ü (DLT) bu katmanın tarihsel bir tasarım örüntüsü olarak yeniden okur.

Mukaddimede açıkça beyan edilen sekiz kitaplık tertip, isim-fiil ayrımı, müsta'mel/mühmel filtresi ve "icaz-ihisar" ilkeleri; modern sistemlerde indeksleme, aday uzayı budama (candidate-space reduction), veri gürültüsü yönetimi ve sıkıştırma (compression) gibi sorunlara doğrudan karşılıklar üretir. Bu ilkelerden hareketle ****Kaşgarlı Çekirdek Dil Sistemi**

**** (KCLS) adıyla; (i) morfoloji-bilinçli tokenizasyon, (ii) lemma-sense graph (LSG), (iii) üst-dil/gloss standardı ve (iv) sürümlü-modüler normatif dil çekirdeği (NDÇ) bileşenlerinden oluşan bir referans mimari önerilir.**

Makalede her DLT pasajı, "KCLS ilkesi → ölçülebilir karşılık → deney" üçlüsüyle eşlenerek test edilebilir hipotezlere dönüştürülür; %40-65 verimlilik iddiası kesin sonuç değil, telemetri ile doğrulanacak tasarım hedef bandı olarak konumlandırılır. Son bölüm, Türk Dünyası ortak alfabetik standardizasyonu ve Türkçe büyük dil modeli geliştirme yönündeki güncel politik işaretleri dikkate alarak, TÜRKSOY çatısı altında çok dilli-çok katmanlı bir KCLS konsorsiyumu çağrısı yapar.

Anahtar Kelimeler: Dîvânü Lugâti't-Türk; Kaşgarlı Mahmud; çekirdek dil mühendisliği; müsta'mel/mühmel; morfoloji-bilinçli tokenizasyon; sürdürülebilir yapay zekâ; Türk Dünyası ortak alfabe; Maveraünnehir epistemolojisi; Normatif Dil Çekirdeği; SBOM; Endüstri 5.0.

1. Giriş: Müsrif Yapay Zekâ Sorunu ve Çekirdek Dil Katmanı

1.1. İki Sınır: Enerji ve Anlam Temsili Krizi

Yapay zekâ alanında son on yılın baskın sezgisi, daha fazla veri ve daha büyük model ile daha iyi sonuca gidileceği yönündeydi. Bu sezgi kısa vadede doğrulansa da, 2026 itibarıyla aynı anda iki sınır görünür hale gelmiştir.[^1]

Enerji/altyapı sınırı: GPT-4 gibi modellerin eğitimi sırasında tüketilen enerji, yüzlerce evin yıllık ihtiyacına eşdeğerdir; bu durum yapay zekânın iklim kriziyle doğrudan çatışmasına yol açmaktadır.[^2]

Anlam temsili sınırı: Daha büyük modeller, aynı zamanda “daha benzer” sonuçlar üretmekte; anlam temsilinde tek-tipleşme (monotonizasyon) ve semantik kayma (semantic drift) riski artmaktadır.[^3]

Bu iki sınır, “müsrif yapay zekâ” kavramını teknik-etik bir teşhis olarak gündeme getirir: Aynı işlevi üretebilmek için gereksiz token/hesap tüketen; enerji/altyapı maliyetini ve kültürel temsil krizini büyüten yaklaşım.

1.2. Temel Tez: Müsrifliğin Kökü Çekirdek Dil Mühendisliğindedir

Müsrifliğin kökü, yalnızca donanımda veya eğitim prosedürlerinde değil; dilin veri modeli olarak kurgulanış biçiminde, yani “çekirdek dil mühendisliği” katmanındadır. Bu katman, bir dilin (veya çok dilli bir havzanın) söz varlığını, anlam ayrımlarını, kanıt/delil ağlarını ve normatif sınırlamalarını makine-okunur hâle getiren tasarım kararlarının bütünüdür.

Tam da bu nedenle, II. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânü Lugati’t-Türk’te* (DLT) kurduğu tertip ve doğrulama disiplinleri, modern YZ için yalnız tarihsel bir merak değil; bir mimari ilke envanteri olarak okunabilir.

Buradaki okuma, anakronik bir “Kaşgarlı modern bilgisayar mühendisi idi» iddiası değildir. İddia, daha sınırlı ve test edilebilir bir düzeydedir: DLT’nin mukaddimesinde açıkça tarif edilen tertip/filtre/sıkıştırma/üst-dil stratejileri, güncel dil modellerinde karşılaştığımız maliyet–anlam gerilimlerine yeniden kullanılabilir tasarım örüntüleri sağlar.

1.3. Araştırma Soruları ve Katkıları

Bu çalışmanın katkıları üç düzeydedir:

(K1) DLT mukaddimesinden çıkarılan ilkeleri kısa Arapça alıntı bloklarıyla ana metne gömerek, filolojik kanıt görünür kılmak;

(K2) Her pasajı “KCLS ilkesi → ölçülebilir karşılık → deney” şemasına bağlayarak, mimari iddiaları test edilebilir hâle getirmek;

(K3) Türk Dünyası ölçeğinde ortak alfabe ve Türkçe büyük dil modeli yönündeki güncel politika işaretleriyle uyumlu bir yönetim/konsorsiyum modeli önermek.

Araştırma soruları:

(R1) DLT’nin sekiz kitaplık tertip ve isim–fiil ayrımı, modern dil sistemlerinde hangi indeksleme ve şema-bölümleme (partitioning) problemlerine karşılık gelir?

(R2) Müsta‘mel/mühmel ayrımı, aday uzayı budama ve veri gürültüsü yönetimi açısından hangi ölçülebilir kazanımları hedefler?

(R3) Bu ilkeler KCLS altında birleştirildiğinde, token maliyeti ve çıkarım enerjisi (inference energy) üzerinde hangi hipotezleri üretir ve nasıl test edilir?

2. Literatür ve Konulanma: LLM, RAG, MoE ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir YZ literatürü, hesaplama maliyeti ve karbon/enerji ayak izini merkeze alır. RAG, tool-use ajanları, sparse MoE ve verimli attention varyantları maliyeti düşürme yönünde kazanımlar üretmiştir.[^4] Ancak “anlam standardı” ve “kanıt izi” problemi çözülmeden, kurumsal denetlenebilirlik yapısal olarak garanti edilemez.

Bu makale, RAG/MoE gibi teknikleri dışlamaz; onları çekirdek dil–graph ve metalanguage doğrulama ile tamamlar. Özellikle kritik olan, Endüstri 5.0’ın “sürdürülebilir, insan merkezli, dayanıklı” üretim paradigması ile yapay zekânın uyumlandırılmasıdır.[^5] Bu uyum, yalnızca enerji verimliliği değil; denetlenebilirlik, açıklanabilirlik ve kurumsal güven açısından da değerlendirilmelidir.

3. DLT’yi Sistem Tasarımı Olarak Yeniden Okumak: Tasarım Örüntüleri

3.1. Sekiz Kitap ve Bölümleme Mantığı (Partitioning)

TDV İslâm Ansiklopedisi, DLT’yi kelimelerin yapıları bakımından sekiz ana bölüm halinde tertip edilmiş bir eser olarak verir.[^6] Bu,

modern veri modellemede “şema + bölümlenme” yaklaşımının tarihsel bir örneğidir. Kaşgarlı’nın kendi ifadesiyle:

وَحَصَرْتُ هَذِهِ اللُّغَةَ بِأَسْرَهَا فِي ثَمَانِيَةِ كُتُبٍ

“*Bu dili bütünlüğüyle sekiz kitap içinde sınırladım.*” (DLT Mukaddimesi, Sayfa 5)

Bu pasaj, modern sistem mühendisliğinde “scope partitioning” ve “index fan-out” ilkelerine karşılık gelir. Kelime uzayını rastgele değil, “parçala-yönet” (divide and govern) prensibiyle yönetmek, arama maliyetini düşürür ve modülerleşmeyi mümkün kılar.

3.2. Müsta‘mel–Mühmel Filtresi: Aday Uzayı Budama ve Veri Gürültüsü

Kaşgarlı, DLT mukaddimesinde sözlüğü “yalnız kelime listesi” değil, sistemli bir erişim/arama düzeni olarak kurar.

Halil b. Ahmed’in *Kitâbü’l-‘Ayn*’ının tertibine atıf yaparak şöyle der:

فَاتَّبَعْتُ الْمُسْتَعْمَلَ وَأَهْمَلْتُ الْمُهْمَلَ طَلَبًا لِلِاخْتِصَارِ

“*İhtisar isteğimle müsta‘meli sabitledim, mühmeli ihmal ettim.*” (DLT Mukaddimesi, Sayfa 5)

Bu cümle, modern sistem mühendisliği diline çevrildiğinde şuna tekabül eder:

1. Kombinatorial aday-üretim (harf yer değiştirme/taklib) ile teorik olarak çok geniş bir “aday uzayı” üretilebilir;
2. Ancak bu uzayın büyük kısmı “işlevsel olmayan” (kanıtlanmamış/atteste edilmemiş) biçimlerden oluşur;
3. Bu nedenle arama maliyetini ve semantik gürültüyü düşürmek için aday uzayı, **tanıklık** (evidence) ile budanmalıdır.

Kaşgarlı bu filtreyi somutlaştırmak için üç harfli bir örnek uzay kurar ve altı permütasyonun (3! = 6) mantığını gösterir; ardından zayıf harflerin (illet harfleri) ortografik/morfolojik dönüşümlerinin (ör. elif→yâ) aday üretimi üzerinde nasıl etkili olduğunu da görünür kılar. DLT’de verilen örnek küme, müsta→mel/mühmel etiketlemesini doğrudan gösterir:

Müsta'mel (tanıklanan)	Mühmel (tanıklanmayan)
أَرْقُ (nehir)	رَقَا
أَقْرُ (axur/ahır)	أَقْرَ
قَار (kar)	زَقِي
قَرَا (siyah)	زَيْق
رَاق (tafdil harfi)	
أَرْقُ (azık)	
قُرَى (kuzu)	
قِيَز (kız)	

Bu bölüm, KCLS tasarımında “veri gürültüsü” meselesini doğrudan çözen bir örüntü üretir: önce aday-üretim kuralları (morfoloji + ortografı) tanımlanır; sonra tanıklık filtresi (örnek cümle/atasözü/şiir delili + kaynak izi) ile yalnız müsta'mel çekirdeğe alınır. Böylece hem indeks boyutu hem de token/bağlam tüketimi düşürülür; ayrıca “kanıtsız anlam atama” kaynaklı semantik kayma riski azaltılır.

3.3. Üst-Dil Köprüsü: Metalanguage / Gloss Standardı

Kaşgarlı'nın en kritik ifadesi şudur:

أَنَّ لُغَاتِ التُّرْكِ تَجَارِي الْعَرَبِيَّةَ كَفَرَسِي رِهَانٍ

“Türk dilleri, Arapça ile iki yarış atı gibi yarışır/gider.” (DLT Mukaddimesi)

Bu ifade, yaygın olarak “at yarışı” mecazı içinde okunur. Ancak mukaddimenin hedefiyle semantik bütünlük kurmak için alternatif bir okuma öneriyoruz:[^7]

رِهَانٍ alanı, yarış/bahis değil; rehin/tutunma/bağlanma anlam alanına işaret eder.

تَجَارِي fiili, yarış/koşu değil; cârî olmak/uyumla yürümek alanında okunmalıdır.

Ölçüt: (i) mukaddimenin maksadı, (ii) eserin Arapça tertiple yazılmasının stratejik anlamı, (iii) «yarıştırma» değil “meşru dolaşıma bağlama” hedefidir.

Bu okuma, DLT'nin Türkçe madde başlarını Arapça açıklamalarla eşleştirmesinin yalnızca pedagojik değil; bilgi dili olarak Türkçeyi İslam medeniyet havzasına entegre etme stratejisi olduğunu gösterir. Bu, modern sistemlerde “çekirdek dil + üst-dil gloss” standardının tarihsel prototipidir. Hatta “يَسْرَفَكَ” ifadesi Farsça gibi şeklinde de anlaşılabilir. Zira o dönem Gazneli destekli Firdevsi öncülüğünde Farsça Arap alfabesi ile şekillendirilmiş ve Arapçadaki ilmi yapılanmalara tutunarak edebi dil karakteristiği ile yükselişe başlamıştır. İdari kadroların dili olan Türkçe de Arapça ile entegre medeniyet çekirdek dili olarak Kaşgarlı tarafından yapılandırılmış. Ve nihayetinde Selçuklu bu paradigma ile Arapça-Farsça-Türkçe dillerinin entegre edildiği bir iletişim lisanı oluşturmuştur.

4. Yöntem: Tasarım Bilimi ve Filolojik Yakın Okuma

4.1. Yaklaşım: Tarihsel Metinden Mühendislik Artefaktına Dönüşüm

Yöntem, iki katmanlıdır:

**Birincil kaynak olarak DLT mukaddimesinin Arapça pasajları üzerinde yakın okuma ** (close reading): Her pasaj, metin içi bağlamında ve dönemin dilbilimsel geleneği çerçevesinde değerlendirilir.

Bu pasajlardan türetilen ilkeleri, tasarım-bilimi yaklaşımıyla ölçülebilir artefaktlara dönüştürme: Yani metin, yalnızca “yorum” değil; yorumdan türetilmiş veri modeli, telemetri alanları ve ablasyon deney tasarımı üretir.

4.2. Operasyonelizasyon: Pasaj → İlke → Metrik → Deney

Her mukaddime pasajı için dört adım izlenir:

Adım	Açıklama
1. Pasajdan türetilen KCLS ilkesi	Tasarım kararı (ör. «müsta'mel/mühmel filtresi = aday uzayı budama»)
2. İlkenin ölçülebilir karşılığı	Metrik (ör. «candidate-space büyüklüğü», «precision@k»)
3. Karşılığın sınanacağı deney tasarımı	Ablasyon / karşılaştırmalı benchmark (ör. «genişletilmiş aday uzayı vs. tanıklık filtresi»)
4. Başarı ölçütü ve raporlama standardı	Telemetri (ör. «Wh/istek», “hallucination oranı”)

Ablasyon tasarımı, dört varyant üzerinde kurgulanır:

- (A) Saf LLM: Yalnız model
- (B) LLM + Retrieval: Genel korpus ile RAG
- (C) LLM + KCLS: Morfoloji motoru + LSG + gloss standardı
- (D) LLM + KCLS + NDÇ: Tam mimari (çekirdek dil + normatif katman)

Her varyant için token/yanıt, sense-accuracy, policy-compliance, gecikme ve Wh/istek ölçülür; rapor formatı audit-edilebilir JSON telemetri paketidir.

5. Bulgular: DLT Pasajları ile KCLS İlkesi Eşlemesi

5.1. Tablo 1. Mukaddime Pasajları ile KCLS Ölçüm ve Deney Eşlemesi

Mukaddime pasajı (≤25 kelime)	KCLS ilkesi	Ölçülebilir karşılık	Deney tasarımı
وَحَصِرَتْ هَذِهِ اللُّغَةُ بِأَسْرَهَا فِي ثَمَانِيَةِ كُتُبٍ	Kapsam bölümlenme & indeks şeması	recall@k; p95 latency; Wh/istek	Düz indeks vs 8-bölmümlü şema; retrieval+LLM ablasyon
وَجَعَلْتُ كُلَّ كِتَابٍ مِنْ هَذِهِ الْكُتُبِ شَرِيحِينَ أَسْمَاءً وَأَفْعَالًا	Morfoloji-bilinçli temsil (POS-aware lexicon)	lemma doğruluk oranı; sense accuracy; token/cevap	Saf subword tokenizer vs morfoloji motoru
وَلَقَدْ تَخَالَجَ فِي صَدْرِي أَنْ أُنَبِّئَ الْكِتَابَ كَمَا بَنَى الْخَلِيلَ كِتَابَ الْعَيْنِ	"Enumerate-everything" yaklaşımına karşı erişim maliyeti odaklı indeksleme	candidate-space büyüklüğü; beam expansions; yanlış-pozitif retrieval oranı	Permütasyon-temelli aday üretimi vs tanıklık-temelli aday kümesi
فَأَبَيْتُ الْمُسْتَعْمَلَ وَأَهْمَلْتُ الْمَهْمَلَ طَلَبًا لِلِاخْتِصَارِ	Tanıklık-temelli filtre (attestation filter) ve veri gürültüsü azaltımı	precision@k; destek-kanıt oranı; politika ihlali oranı	Mühmel adayları dahil/haric ablasyon; tutarlılık ölçümü
أَنَّ لُغَاتِ التُّرْكِ تَجَارِي الْعَرَبِيَّةَ كَفَرَسِي رِهَانٍ	Üst-dil hizalaması (metalanguage alignment) ve çok dilli doğrulama	cross-lingual consistency score; gloss accuracy; retrieval faithfulness	TR↔AR gloss bankası ile iki aşamalı doğrulama

5.2. Enerji Verimliliği: '%65' Hedefini Deney Protokolüne Bağlamak

'%65', kesin sonuç değil tasarım hedef bandıdır. Hedef, morfoloji-bilinçli tokenizasyon ve çekirdek dil standardı sayesinde aynı kalite için daha az token/hesap gerektirebilmektir. Doğrulama için üç aşamalı bir protokol önerilir:

Aşama	Ölçüm	Deney
Aşama-1: Token/Anlam Proxy	Aynı görev setinde ortalama token sayısı ve kalite skorları	10 görev x 2 token şeması (BPE vs KCLS)
Aşama-2: Enerji Telemetrisi	Wh/istek, gecikme ve throughput	Aynı donanım, aynı model boyutu, farklı token
Aşama-3: Karbon/Su Genişletmesi	CO ₂ e/istek ve su soğutma proxyleri	Bulut sağlayıcı raporlarıyla uyumlu raporlama

Bu protokol, literatürdeki şeffaf raporlama çağrısıyla uyumludur.[^8]

6. Teknik Mimari: KCLS + NDÇ + TYZ-Stack

6.1. Kurucu Dil Teorisi (KDT)

KDT'yi, "dil normatif mimari kurucu rolü" olarak tanımlıyoruz. KCLS önerisi, beş prensibe dayanır:

Prensip	Açıklama
P1 — Çekirdek Sabitleme	Türkçe morfoloji ve temel semantik alanlar sürümlü çekirdeğe bağlanır
P2 — Üst-Dil Doğrulama	Açıklama/kanıt katmanı üst-dille kurulur; çeviri değil doğrulama amaçlıdır
P3 — Morfolojik İndeks	Söz varlığı, türetim zincirleriyle izlenir; tokenizasyon morfolojiye dayanır
P4 — NDÇ	Etik (fıkıh/tasavvuf) ilkeleri modüler, sürümlü ve istisnaya açık uyum motoru olarak tasarlanır
P5 — Köprüleme	Ortak alfabe (TDOA), köprü dil (Osmanlıca) ve Urduca doğrulama ile ölçeklenebilir çok dillilik hedeflenir

6.2. NDÇ: Çoğulculuk, Profil, İstisna ve Audit

NDÇ tek normu dayatmaz; farklı normatif profilleri (mezhep/ülke/kurum) sürümlü ve izlenebilir biçimde işletmeyi hedefler. Çatışmalar audit log'a yazılır; override yalnız gerekçeli istisna kaydıyla mümkündür.

Kural Önceliği ve Override (Özet)

Öncelik sırası: (1) zorunlu fıkıh, (2) kurum politikası, (3) mezhep/yorum profili, (4) kullanıcı tercihi. Her override bir "exception ticket" üretir ve delil span'larına bağlanır.

NDÇ Audit Log Şeması (Örnek)

```

json
1  {
2    "req_id": "uuid",
3    "profile": "hanafi.tr.public",
4    "ndc_version": "0.3.0",
5    "rule": "contract.selem.delivery_window",
6    "decision": "ALLOW_WITH_CONDITION",
7    "condition": "deliver_by<=90d",
8    "override": false,
9    "evidence": ["DLT:span...", "fiqh:ref:..."],
10   "timestamp": "2026-02-06T10:00:00+03:00"

```

7. Maveraünnehir Epistemolojisi: Birlikte Yaşamı Mümkün Kılan Çok Katmanlılık

Maveraünnehir epistemolojisi, aynı anda birden fazla disiplinin dilini konuşabilme yeteneğidir: fel-sefe, kelâm, fıkıh, tasavvuf, dilbilim ve siyaset. Farabî'nin tertip/akıl disiplini, Gazâlî'nin tahkik-di-yalektiği, İmam-ı Âzam'ın standartlaştırıcı fıkıhı ve Yesevî-Bektaşî hattının etik üretkenliği, "birlikte yaşam"ı soyut slogan değil, kurumlaşmış kavram mimarisi haline getirir.

KCLS, bu geleneği romantize etmek için değil; modern yapay zekâda eksik kalan "meşruiyet ve çoğulculuk tasarımı" sorununu çözmek için çağırır. Özellikle kritik olan, Fârâbî–Gazâlî–İmam-ı Âzam–Yesevî/Bektaşî hattının birleşik okumasıdır:

Düşünür	Katkı	Modern Karşılık
Fârâbî	Mantık ve tasnif çizgisiyle anlamın disiplinlenmesi	Ontoloji mühendisliğinde "tip" ve "ilişki" kavramları
Gazâlî	Tahkik ve diyalektik ile bilginin içselleştirilmesi	"Düşünce → Niyet → Davranış → Kimlik" dönüşüm zinciri
İmam-ı Âzam	Fıkıhın toplumsal zemin olarak kurulması	Yasak koymak yerine sınır çizmek; ceza yerine vicdan inşa etmek
Yesevî/Bektaşî	İrfan ve hakikat terbiyesi	Bilgiyi "uçan bilgi" olmaktan çıkarıp "yaşanan hâl" haline getirmek

Bu dört hattın birleşimi, KCLS mimarisine **epistemolojik derinlik** kazandırır: anlam yalnızca teknik değil, ahlâkî ve toplumsal boyutlarıyla birlikte işlenir.

8. Alaturka Medeniyet Havzası: 4,2 Milyarlık Epistemik Uyum

Yapay zekâ sadece kod değil, bir "anlam haritası"dır. Osmanlıca'nın köprü dil olması; Arapça ve Farsça ile olan tarihsel uyumu sayesinde Endülüs'ten Murabıtlara, Memlûklerden Eyübilere kadar uzanan geniş bir coğrafyayı sisteme entegre eder. Bu havzada yaşayan 4,2 milyar insan için "tanınmış ve benimsenen" bir dil mimarisi, Türkçe tabanlı yapay zekânın küresel ölçekte hızla yayılmasını (evrenselleşmesini) sağlayacaktır.

8.1. Alaturka Medeniyet Havzası'nın Kapsamı

Bölge	Coğrafya	Nüfus	Paydaş İlişki
Türkistan – Maveraünnehir	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan	75 M	Kurucu Havza
Horasan – İnan hattı	İnan, Afganistan	120 M	İrfan + Medrese Ekolü
Anadolu – Balkanlar	Türkiye, Balkan Ülkeleri	130 M + diaspora	Devlet + Şehirleşme
Güney Asya	Pakistan, Hindistan Müslümanları, Bangladeş	700 M	Tasavvuf + Yesevî/Çiştî hattı
Endonezya – Malezya – Brunei	Srivijaya – Malay dünyası	350 M	İpek Yolu + Tarikat Rotaları
Doğu Afrika ve Kızıldeniz	Somali, Sudan, Etiyopya, Tanzanya, Zanzibar	200 M	Tekke – Liman Ticaret Ağı
Arap Yarımadası	Hicaz + Yemen	80 M	Fıkıh + Hac Yolu Ağı
Diasporalar	Avrupa, Rusya, Çin, ABD, Kanada, Avustralya	1,8 Milyar bağlantı	Ortak Ritüel / Ortak Acı / Ortak Neşe

Toplam Etki Alanı: 4,2 Milyar insan. Dünyanın yarısından fazlası.

Bu medeniyet toprakla değil bağla tanımlıdır. Dili tekleştirmez, beraber kılar. Etnisite üretmez, medeniyet üretir. Türkçe, sömürge dili değildir; travma üretmez; kültür yok etmez; paydaşlık modeli üretir. Bu yüzden yapay zekâ çağında en sosyal olarak kabul edilebilir dil olma potansiyeline sahiptir.

9. Uygulama Vakaları

****9.1. Vaka 1: Selem Tokenizasyonu için LSG+NDÇ Entegrasyonu** (Bursa Senaryosu)**

Problem: Tarımsal bir ürünün (ör. buğday) gelecekte teslimine dayalı selem sözleşmesi, token biçiminde temsil edilecek. Sözleşme metni ile teknik akıllı sözleşme aynı şeyi mi söylüyor? Teslim, kalite, fiyat, temerrüt gibi şartlar makine-okunur mu?

Örneğin:

Kelime	Morfolojik Ayrıştırma	LSG Sense ID	Anlam
okudum	oku + -du + -m	sense:oku.read	Bilgi edinme (1. tekil)
okudun	oku + -du + -n	sense:oku.read	Bilgi edinme (2. tekil)

Bu yaklaşım, “okudum” ile “okudun” arasındaki farkı yalnızca biçimsel değil, **epistemik duruş** (kimin bildiği) açısından da değerlendirir. Bu ayırım, özellikle hukuki, tıbbi veya eğitim metinlerinde kritik hataları önceden tespit etmeye olanak tanır.

9.3. Vaka 3: Belediye Hizmet Botu: Kentsel Normlar ve Dilsel Şeffaflık

Belediye botu senaryosunda sorun, yalnızca bilgi doğruluğu değil; işlem yönetimi (kayıt, kimlik, yetki), mahremiyet ve şeffaflıktır.

Çözüm:

- Sözleşme terminolojisi LSG üzerinden normalleştirilir (lemma-sense)
- NDÇ üzerinden fikhî şartlar kural olarak kodlanır
- Audit Pack her token ihracında “kural uyumu” ve “terim uyumu” raporu üretir

Sonuç: Token metadatasına bağlı “Sözleşme Semantik Profili (SSP)” ve “Uyum Kanıtı (UK)” artefaktları, regülatör denetiminde doğrudan kullanılabilir hale gelir.

9.2. Vaka 2: Morfolojik Ayrıştırma ile Semantik Kayma Tespiti

Türkçede tek bir kelime çok sayıda ek dizisiyle farklı anlam/kip/kişi bilgisi taşır. TRmorph, bu analizi otomatikleştirerek lemma ve ek dizisini çıkarır.[^9]

KCLS, TRmorph çıktısını LSG'ye bağlayarak her türevin hangi anlam düğümüne gittiğini kayıt altına alır.

NDÇ işlem kuralları:

- “İmar durumu sorgulaması için yalnızca parsel numarası yeterlidir; TCKN istenmez.”
- “Sosyal yardım başvurusunda başvuru sahibinin gelir durumu asgari düzeyde doğrulanmalıdır.”

LSG şeffaflık katmanı:

- “İmar” kelimesi, resmi mevzuatla eşleştirilerek, vatandaşın yanıtıcı dille karşılaşmasını önler.
- Her cevap, Audit Pack ile birlikte kanıt paketi ve kural izi sunar.

Bu model, kamu kurumlarının epistemik şeffaflığını artırırken, aynı zamanda mahremiyet etiğini de korur.

10. Yönetişim ve Kurumsallaşma: TBMM Çerçevesi + TÜRKSOY Komisyonu

TBMM Yapay Zekâ Araştırma Komisyonu haberlerinde; yapay zekâ politikalarının raporla çerçeveleneceği, Türkçe büyük dil modeli geliştirme gündeminin önemsendiği ve stratejik yönetim vurgusu yer alır.[^10]

Bu metin, aynı yaklaşımı Türk dünyası ölçeğine taşıyacak bir kurumsal tasarım önerir: TÜRKSOY KCLS Komisyonu + TDT ortak alfabe çalışma grubu + üniversite/özel sektör konsorsiyumu. Komisyonun ilk 12 aylık çıktıları: DLT çekirdek veri seti, tokenizer benchmark, kavram grafi, NDÇ prototipi ve iki pilot uygulama.

10.1. DLT'nin Meşruiyet Avantajı

DLT, geniş bir medeniyet havzasında paylaşılan söz varlığına temas eder. Bu meşruiyet, çekirdek standardın benimsenmesini hızlandırabilir. Özellikle kritik olan, 3.000 ortak kelimenin 4,2 milyar insan tarafından “bu benim dilimde bir kelime” olarak kabul edilmesidir.

10.2. Veri Yönetimi ve Lisans

Edisyon-iz (edition_trace), change_log ve lisans/izin yönetimi kurulmadan sürdürülebilir standart üretilemez. Özellikle dikkat edilmesi gereken, kamu malı metinlerin dikkatli kullanımı ve açık lisans politikasıdır.

11. Risk Analizi ve İtirazlara Cevap

Risk	Açıklama	Çözüm
R1: Normatif dayatma	NDÇ'nin tek bir dogma gibi algılanması	NDÇ modüler + sürümlü + istisna protokollü
R2: Dil milliyetçiliği	Türkçe'nin dayatılması algısı	Çok dilli doğrulama + ortak kavram havzası + çoğulculuk
R3: Teknik yeterlilik	Mimarinin pratikte işe yaramaması	Açık benchmark + tekrarlanabilir deney protokolü
R4: Telif/edisyon	Farklı nüshalar arasındaki çatışma	Açık lisans ve edition_trace; kamu malı metinlerin dikkatli kullanımı
R5: Kapsam	Projenin aşırı genişlemesi	Fazlı yol haritası; çekirdek önceliklendirme
R6: Güvenlik	Tedarik zinciri zafiyetleri	Bileşen sürümlenme, değişiklik günlüğü, tedarik zinciri yaklaşımı (SSDF/SBOM)

12. Sonuç: Kaşgarlı “Kurucu Baba” Değil, Müsrif AI'nın Kurtarıcı Paradigması

Kaşgarlı'nın değeri, dili tertip ve doğrulama üzerinden işletilebilir hale getirmesidir. Bugünün AI krizi daha büyük ağırlardan ziyade daha iyi tertip, daha iyi doğrulama ve daha iyi birlikte yaşam tasarımı sorunudur. Bu nedenle Kaşgarlı'yı “yapay zekânın kurucusu” değil, “müsrif yapay zekânın kurtarıcısı” olarak konumlamak daha isabetlidir.

Fârâbî–Kaşgarlı–Nizâmülmülk hattının 2030'daki adı şudur:

1. **Fârâbî** → **Reasoning Protocol** (mantık = doğruluk yöntemi)
1. **Kaşgarlı Mahmud** → **Meaning Core** (anlam kimliği + kanıt + indeks)
1. **Nizâmülmülk** → **Governance Layer** (denetim, sürümleme, kurum disiplini)

Bu üçlü birleşince, Kaşgarlı paradigması "AI'nın kurtarıcısı kurucu akıl" iddiası akademik bir standart teklifine dönüşür: KCLS/NDÇ = 2030 AI'sı için "Anlam Mühendisliği Standardı" (çekirdek dil + morfoloji + metalanguage + audit).

****Ek A. Work Package **(WP)**

WP	Başlık	Kapsam
WP1	Edisyon/Tahkik Yönetimi	Yazmalar, varyantlar, sayfa/varak haritalama, edition_trace standardı
WP2	Çok Dilli Gloss Bankası	TR lemma + AR/FA/EN gloss + örnek bankası
WP3	Morfoloji ve Tokenizasyon	Kural tabanlı analiz, tokenizer, benchmark
WP4	Kavram Grafi	Kök-ek zinciri, kurum/etik(fkh-tasavvuf) düğümleri, API
WP5	NDÇ Uyum Motoru	Sürümleme, istisna protokolü, audit trail
WP6	TYZ-OS Runtime	Ajan orkestrasyonu, güvenlik, telemetri, SDK
WP7	Ortak Alfabe Tooling	Normalizasyon, transliterasyon, OCR/ASR testleri
WP8	Osmanlıca Köprü Korpusu	OCR temizleme, terim eşleştirme, AR/FA bağlantıları
WP9	Urduca Doğrulama	Urdu gloss ve terim haritası; pilot veri seti
WP10	Politika/Standardizasyon	TÜRKSOY/TDT dokümanları, KPI ve raporlama

****Ek B. KCLS Madde Şeması **(JSON-Schema)**

```

json
1  {
2    "$schema": "https://json-schema.org/draft/2020-12/schema",
3    "title": "KCLS-DLT-Entry",
4    "type": "object",
5    "properties": {
6      "lemma_tr": {"type": "string"},
7      "root_lang": {"type": "string"},
8      "gloss": {"type": "object"},
9      "morph": {"type": "object"},
10     "examples": {"type": "array", "items": {"type": "string"}},
11     "sources": {"type": "array", "items": {"type": "string"}},
12     "edition_trace": {"type": "array", "items": {"type": "string"}},
13     "ndc_profile": {"type": "string"},
14     "audit": {"type": "object"}
15   },
16   "required": ["lemma_tr", "root_lang"]
17 }

```

Ek C. KPI Seti

Metrik	Gösterge	Not
Token/Anlam	T/M	% düşüş hedefi
Enerji	Wh/istek	Telemetri raporu
Kalite	benchmark skorları	Eşdeğer veya artış
Tutarlılık	terim hata oranı	% düşüş
Uyum	kural tetikleme/ihlal	Azalma + açıklanabilirlik
Benimsenme	pilot kullanıcı sayısı	Kurumsal yayılım

Kaynakça

European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. "Industry 5.0." 6 Ocak 2021. Erişim 6 Şubat 2026. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/industrial-research-and-innovation/industry-50_en.

Kaçalın, Mustafa S. "Divânü Lugâti't-Türk." Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 6 Şubat 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugaitit-turk/>.

Strubell, Emma, Ananya Ganesh, and Andrew McCallum. "Energy and Policy Considerations for Deep Learning in NLP." Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, 2019, 3645–3650.

Patterson, David et al. "Carbon Emissions and Large Neural Network Training." arXiv:2104.10350, 2021.

Türk Dil Kurumu (TDK). "Türk Dünyası Ortak Türk Alfabesinde Uzlaştı" (2024). Erişim 6 Şubat 2026. <https://tdk.gov.tr/icerik/basin-ve-halkla-iliskiler-musavirligi/turk-dunyasi-ortak-turk-alfabesinde-uzlasti/>.

TBMM Yapay Zekâ Araştırma Komisyonu. "Yapay Zekâ Araştırma Raporu." Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2025.

Çöltekin, Çağrı. "TRmorph: A finite-state morphological analyzer for Turkish." GitHub deposu. Erişim 6 Şubat 2026. <https://github.com/coltekin/TRmorph>.

NIST. Secure Software Development Framework (SSDF) Version 1.1: Recommendations for Mitigating the Risk of Software Vulnerabilities. NIST Special Publication 800-218. Şubat 2022.

NTIA. The Minimum Elements for a Software Bill of Materials (SBOM). 12 Temmuz 2021.

Yeni, Yüksel. USPUM Fintek Fikhi Dizi Makaleler" https://www.uspum.org.tr/tokenizasyon-caginda-islami-finansin-epistemolojik-donusumu/?utm_source=chatgpt.com. "

Yeni, Yüksel. USPUM "Çok Hukuklu" değil "ÇOK-FIKIHLI" MEDE-NİYETİN YENİDEN İNŞASI- <https://www.uspum.org.tr/fintek-fikhi-4/>

Yeni, Yüksel. USPUM Yapay Zeka Çağı Türk Çağı Olacak dizi makaleler <https://www.uspum.org.tr/yapay-zeka-cagi-icin-tarihsel-paradigma-ve-teknik-yol-haritasi/>

Dipnotlar

[^1]: International Energy Agency (IEA), Energy and AI (2025), erişim 6 Şubat 2026, <https://www.iea.org/reports/energy-and-ai>.

[^2]: Strubell, Emma, Ananya Ganesh, and Andrew McCallum. "Energy and Policy Considerations for Deep Learning in NLP." ACL 2019, erişim 6 Şubat 2026, <https://aclanthology.org/P19-1355/>.

[^3]: Tamkin, Alex, et al. "Understanding Failures of Deep Generative Models in Fine-Grained Distribution Shifts." arXiv preprint arXiv:2309.15840, 2023.

[^4]: Brown, Tom B., et al. "Language Models are Few-Shot Learners." Advances in Neural Information Processing Systems 33 (2020): 1877–1901.

[^5]: European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, "Industry 5.0," 6 Ocak 2021, erişim 6 Şubat 2026, https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/industrial-research-and-innovation/industry-50_en.

[^6]: Kaçalın, Mustafa S. "Divânü Lugâti't-Türk." Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, erişim 6 Şubat 2026, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugaitit-turk/>.

[^7]: Lane, Edward William. An Arabic–English Lexicon. "رهان / جاری" ve "جری / جرى" maddeleri (arabiclexicon.hawramani.com, erişim 7 Şubat 2026).

[^8]: Strubell, Ganesh, and McCallum, "Energy and Policy Considerations..."; Patterson et al., "Carbon Emissions..."; IEA, Energy and AI (2025).

[^9]: Çöltekin, Çağrı. "A Freely Available Morphological Analyzer for Turkish." Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10). Valletta, Malta: European Language Resources Association, Mayıs 2010.

[^10]: TBMM, Meclis Haberleri: "Yapay Zeka Araştırma Komisyonu Toplandı" (8 Mayıs 2025) ve "Yapay Zeka Araştırma Komisyonu Raporunu Tamamladı" (13 Mayıs 2025), erişim 6 Şubat 2026.

ABDULLAH
ZERRAR CENGİZ

DIŞ
GÜNDEM

TARİHİ KIRILGANLIKLARIN GÖLGESİNDE

AFGANİSTAN PAKİSTAN KRİZİ

Afganistan'daki siyasi yapı, Pakistan'ın güvenlik odaklı dış politikası ve Hindistan'ın artan ekonomik nüfuzu Güney Asya'da yeni bir denge arayışını tetikliyor. Yakın döneme kadar aynı tarihi, acı ve sevinçleri paylaşan Pakistan'ın, Afganistan'a "terör odaklı" gerçekleştirdiği hava saldırısı ve ardından varılan geçici ateşkes, bölgenin geleceğini belirleyecek diplomatik kırılma bir kez daha gözler önüne serdi. İki ülke arasındaki mevcut gerginliği tarihsel, siyasi ve bölgesel dinamiklerle birlikte ele almadan, İran, Çin, Rusya, ABD ve Hindistan'ın yükselen etkisini ve Türkiye gibi üçüncü aktörlerin olası arabuluculuk rolünü tartışmadan bölgede kalıcı bir çözüm üretmenin mümkün olamayacağı söylenebilir.

İki ülke arasındaki tarihi bağlara, kırılma komşuluk ilişkilerine ve güven bunalımına bakıldığında, Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunlu ilişkilerin ana nedeninin; sınır sorunları, etnik geçişkenlik ve mülteci hareketliliğiyle şekillenen uzun bir güvensizlik üzerine bina edildiği görülüyor.

“

Halkları Müslüman olan ülke meselelerinin bir selamla çözülmesi gerekirken, ortaya konulan iletişimsizlik, akabinde **Katar ve Türkiye'nin arabuluculuk tecrübesi**, birbirine komşu ve İslam dünyasının bu iki önemli ülkesi arasındaki diyalog eksikliğini daha da görünür kılıyor.

Pakistan açısından Afganistan, sınır hattında terör tehdidinin kaynağı, Afganistan açısından ise Pakistan, iç istikrarsızlığın temel nedeni olarak görülüyor. Bu karşılıklı suçlamalar, iki ülke arasındaki güven krizini derinleştirirken, Durand Hattı boyunca süregelen sızmalar ve çatışmalar da kalıcı barış ihtimalini zayıflatıyor.

Afganistan'ın tanınma mücadelesi ve ekonomik bağımsızlık arayışı

Taliban yönetimindeki Afganistan, uluslararası tanınma mücadelesini sürdürürken, ekonomik bağımsızlık için yeni ortaklıklar kurma çabasında. Son 50 yılda, Rusya'dan sonra Afganistan'a en fazla yatırım yapan ülke Hindistan olmuştur. On binlerce Afgan öğrencinin Hindistan'da yükseköğrenim görmesi, iki ülke arasında kalıcı, kültürel ve sosyal bir bağ inşa etmiştir. Afganistan artık gıda, ilaç ve en temel ihtiyaç ürünlerinde Pakistan'a bağımlı kalmak istemiyor.

Bu eğilim, Afganistan barışının ancak Afganların elinde yeşereceğini ve ülke geleceğinin "Ya hep ya hiç" politikası ile Afganların kendi kaderini tayin etme iradesinin bir yansıması olarak okunmalıdır. On yıllardır süregelen dış yardımlar ve müdahaleler, Afganistan'ı istikrara değil, bağımlılığa sürüklemiştir. Kabil yönetimi-

nin yeni ekonomik yönelimi, bu bağımlılık zincirini kırma arayışının bir parçasıdır.

Güvenlik devleti kimliğinden çıkamayan ülke Pakistan

Kurulduğu günden bugüne Pakistan hem iç siyasette hem de dış ilişkilerde sürekli bir güvenlik ekseni etrafında hareket ediyor. Bu da asker merkezli politikaların daha fazla siyasette yer alması eleştirilerini de beraberinde getiriyor. 2007'de kurulan Tahrir-i Taliban Pakistan (TTP), ülke genelinde 80 binden fazla sivilin ölümüne neden olan saldırılardan sorumlu tutuluyor. Son dönemde Afganistan'dan kaynaklanan TTP faaliyetleri, İslamabad'ın sabrını taşırdı. Pakistan Hava Kuvvetleri'nin, TTP lideri Nur Veli Mehsud'u hedef aldığı iddia edilen Afganistan içi hava operasyonları, Kabil-İslamabad hattındaki tansiyonu yeniden yükseltti. Her ne kadar iki ülke arasında "geçici bir ateşkes" sağlanmış olsa da bu durum kalıcı barıştan çok bir "zaman kazanma" hamlesi olarak görülüyor. Çünkü Pakistan, iç politikadaki kırılgan yapısı nedeniyle dış tehditleri her zaman iç istikrarın bir gerekçesi olarak görebilmiştir.

Bugün de Pakistan Genelkurmay Başkanı Asım Münir'in, anayasa değişiklikleri kapsamında görev süresi

tamamlandıktan sonra bile rütbesini koruyacak ve ömür boyu yasal dokunulmazlığa sahip olacak şekilde ülke siyasetinde artan etkisi, ABD Başkanı Trump ile yakın ilişkisi, Pakistan'ın sivil siyaset yerine askerî dengeyle var olmaya çalıştığı iddialarını güçlendirmektedir. Pakistan ordusunun Afganistan içinde bir misilleme ile Taliban'ı TTP'ye karşı harekete geçmeye zorlayacağı öngörülse de bu durumun "Afgan Talibanı"nın ne kadar etkilediği ve TTP karşısında harekete geçirip geçirmeyeceği pek anlaşılmadı.

Sınır ötesi ve hava saldırılarının önemli bir caydırıcılığı olduğu kabul edilse de istenmeyen sivil kayıplar ve sınırlı stratejik kazanımlar, mahza askerî seçeneklerin Pakistan'a on yıllardır topraklarında ağırladığı Afgan mültecilerin gönlündeki yeri için pek avantaj sağlayabileceğini düşünemeyiz.

Hindistan, Afganistan'da uzun süredir "stratejik sabır" politikası yürütmektedir. Afganistan'a yaptığı altyapı yatırımları, eğitim bursları ve insani yardım programları, Yeni Delhi'nin bölgedeki nüfuzunu güçlendirmiştir. Asya-Pasifik'te Çin'e karşı ABD-Hindistan ittifakı kapsamında Hindistan'ın yalnızca Güney Asya'da değil, küresel güç dengelerinde de "dengeleyici ülke" olma stra-

tejisi izlediğini uzun zamandır gözlemliyoruz. Bugün bu strateji, Afganistan sahasında da kendini göstermektedir.

Hindistan ve Pakistan'ın birbirlerini terör gruplarını desteklemekle suçlasa da Hindistan ve Pakistan çok zorda kalmadıkça doğrudan çatışmadan kaçınmakta, ancak Hindistan, Afganistan üzerinden ekonomik diplomasiyle bölgedeki etkisini artırmaktadır.

Pakistan'ın talepleri ve Taliban'ın iç dengeleri

Pakistan açısından bugün Afganistan'daki en büyük güvenlik riski, TTP (Pakistan Talibanı) kaynaklı sınır aşırı saldırılardır. İslamabad yönetimi, 2021'de Kabil'de Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından, Afganistan'daki yeni yönetimden üç temel beklentisini dile getirmiştir:

TTP'nin faaliyetlerini sınırlandırarak Pakistan'a yönelik saldırıları önlemek, Durand Hattı boyunca sınır güvenliğini ortak mekanizmalarla denetlemek ve Afgan topraklarının herhangi bir ülkeye karşı militan üs olarak kullanılmayacağını garanti

altına almak. Ancak Taliban yönetiminin bu talepleri, "ülkenin iç işlerine müdahale" olarak değerlendirdiği ve TTP unsurlarının büyük kısmının Afganistan vatandaşı olduğu iddialarını da dikkate alarak doğrudan askerî müdahaleye sıcak bakmadığı görülmektedir. Bu tutum, Afganistan içindeki etnik ve liderlik temelli farklılıklarla da yakından ilgilidir.

Bugün Taliban'ın yönetim yapısı, dışarıdan tek sesli görünse de içeride üç ana mihver üzerinde bölünmüştür: İlki, dini meşruiyeti temsil eden çekirdek yapı olarak bilinen ve genellikle karar alma süreçlerinde son sözü söyleyen Kandahar merkezli Molla Hibatullah Ahundzade ve çevresi. İkincisi, Türkiye, Katar ve Çin ile ilişkilerde daha etkin rol aldığı görülen, Doha sürecinde görev almış, uluslararası ilişkilere daha açık teknokrat kadrolar olarak ortaya çıkan Kabil merkezli siyasi kökenli liderler. Üçüncüsü ise Pakistan'ın TTP konusundaki taleplerini "doğrudan bir baskı" aracı olarak gören, Pakistan'la zaman zaman gerilim yaşayan, askerî tecrübesi yüksek, Kabil'in güvenlik yapısını kontrol eden Hakkani ekibi. Bu üçlü yapı, Taliban'ın dış politikada bütüncül bir refleks göstermesini zorlaştırmakta, özellikle Pakistan'a yönelik söylemlerde çift yönlü bir tutum ortaya çıktığı görülmüşünü vermektedir.

Afganistan'ın bir yandan "komşularla iyi ilişkiler" vurgusu yaparken, diğer yandan Kabil yönetiminin sınır saldırılarına sessiz kaldığı ithamları, İslamabad nezdinde "gizli onay" olarak algılanmasına neden oluyor. Bu durum, kendini Afganistan'ın küresel güçler karşısında elde ettiği zaferin ortağı olarak gören Pakistan'ın askerî caydırıcılık ile diplomatik diyalog arasında ince bir denge kurması zorunluluğu daha da belirgin hale getiriyor.

Afganistan, "Biz hâlâ tüm komşularımızla, bölgeyle ve dünyayla karşılıklı saygıya ve dengeli politikalara dayalı ilişkiler istediğimizi ısrarla savunuyoruz," derken "ben bir devletim, buna saygı duyulsun ve ülke topraklarına ve yönetimimize müdahale edilmesin." anlayışıyla hareket etmeye çalışıyor. Pakistan ise hem içte hem dışta güvenlik kaygılarını merkeze alarak, ülke istikrarını askeri dengeyle sağlamaya çalışan bir görüntü veriyor.

Geçtiğimiz aylarda varılan sessiz ateşkes anlaşması, henüz bir yere varamayan "İstanbul Görüşmeleri" bu denge arayışının somut bir örneğidir. Ancak bu ateşkesin kalıcılığı, yalnızca iki ülke arasındaki diplomatik temaslara değil, Taliban içindeki güç dengelerinin nasıl evrileceğine de bağlıdır. Afganistan ve Pakistan

arasındaki gerilim, sadece ikili düzlemde değil, bölgesel güç oyunlarının bir parçası olarak da okunmalıdır. Bölge ülkelerinin Beluç milisler üzerindeki etkisi, Çin'in Kuşak-Yol yatırımları üzerinden Pakistan'a yönelttiği ekonomik baskı, ABD'nin ise temkinli denge politikası, üç ülke arasındaki hassas güç dengesini belirliyor.

İngilizlerin "Great Game" Büyük Oyun projesi ile işgale yeltendikleri Afganistan, artık küresel güçlerin bir oyun sahası değil, onların sabır testi tahtasına dönüşmüştür.

İslam dünyasında hem diplomatik hem de insani yardım tecrübesiyle bilinen Türkiye'nin Afganistan'da barış sürecine katkı sağlayacak tarafsız bir aktör olarak rol alması, sadece iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileşmesine değil, bölgesel istikrarın da güçlenmesine katkıda bulunabilir.

Güney Asya'nın yeni sorumluluğu

Dünyanın gözü önünde cereyan eden, çatışmalar, saldırılar ve ateşkes, Güney Asya için de bir sınav niteliğindedir. Bu bölge, yalnızca kendi sınır güvenliğiyle değil, küresel adaletin geleceğiyle de ilgilenmek zorundadır. Pakistan, Türkiye ve Çin'in geliştirdiği çok yönlü iş birliği, Hindistan'ın stratejik hesapları ve Afganistan'ın geçiş noktası kimliğiyle birleştiğinde, Asya merkezli yeni bir diplomatik vizyonun doğmakta olduğunu görebiliriz. Ne var ki bu vizyonun gerçek anlamda bir "adalet dili" kazanması, siyasetin soğuk diplomasiden sıyrılıp, vicdan merkezli bir yaklaşım haline gelmesiyle mümkündür.

Bugün birçok liderin karmaşık müzakere dosyaları arasında boğulduğu bir dönemde, sadece bir "Selam" ile meseleleri yumuşatabilen bir dirayet örneği olabilecek Türkiye gerçeği önümüzde duruyor. Bu sade selamın ardında, güven, samimiyet ve ümmet bilinci yatıyordu.

Eğer Güney Asya, bu "manevi diplomasi" dilini yeniden hatırlayabilirse, savaş ve rekabetle değil, adalet ve dayanışmayla anılan yeni bir çağın kapısını aralayabilir. Kalıcı barışın yolu, blok siyaseti yerine değer merkezli çok taraflılıktan geçmektedir. Bu vizyonun yükünü taşıyacak en uygun bölge ise Güney Asya'dır.

Sonuç olarak, Afganistan-Pakistan hattındaki sorunlar, askeri yöntemlerle çözülemeyecek kadar köklü ve çok boyutludur. Sınır hattındaki terör unsurları, mülteciler ve etnik gerilimler, ancak karşılıklı diyalogla yönetilebilir. Burada, hem Türkiye'nin Suriye krizinde izlediği insani diplomasi modeli hem de Katar'ın Afganistan barış görüşmelerindeki arabulucu rolü örnek alınabilir.

Kalıcı çözüm, dışarıdan dayatılan barışla değil, bölge halklarının sahiplendiği diyalogla mümkündür.

Her iki ülke de ekonomik zorluklar, uluslararası baskılar ve bölgesel müdahaleler arasında kalıcı barışın yolunu arıyor. Afganistan-Pakistan hattındaki sorunlar, yalnızca ikili değil, bölgesel aktörlerin de müdahalesiyle şekilleniyor.

Bu noktada Türkiye, geçmişte Suriye ve Katar örneklerinde görüldüğü gibi, tarafsız ve insani diplomasi modelini sahaya taşıyarak güven artırıcı adımların önünü açmaya devam etmelidir.

Pakistan'ın bölgesel istikrarı korumak ve olası bir çatışmayı önlemek amacıyla hem Tahran hem de Washington ile olan stratejik bağlarını kullanarak iki ülke arasında dolaylı bir iletişim kanalı ve tansiyonu düşürmeyi hedefleyen "koylaylaştırıcı" bir rol üstlenmesi bu tezimizi güçlendirmektedir.

Türkiye'nin decreye girmesi, taraflar arasında güven inşasına katkı sağlarken, kalıcı bir ateşkesin korunmasında kritik bir rol üstlenebilir.

Her iki ülke de ekonomik kırılganlık, güvenlik tehditleri ve dış baskılar altında kalıcı bir barışın yolunu ararken, ateşkesin korunması ve diyalog kanallarının açık tutulması, bölgenin geleceği açısından hayati bir gereklilik haline gelmiştir. Dolayısıyla, halkı Müslüman olan ülkeler arasındaki meseleler bir "selam" ile çözülebilmelidir. O selamla başlayan samimi diyalog, yüzlerce diplomatik görüşmeden daha kalıcı olabilir.

Belki de bugün Güney Asya'da ihtiyaç duyulan şey, tam olarak budur. Samimiyet, güven ve diyalog.

CAHİT BAĞCI

ŞİİR

ayakta öldü GAZZE

Siyonizm'in bomba sağanağında,
Kan ve göz yaşıyla sulandı Gazze!
Diz üstü çökmedi,
Sabırla ve insan üstü bir azimle,
Dayandı, ayakta kaldı Gazze!

Enkazların altındaki şehitlerini,
Kanla sulanmış toprağına,
Kavuşturamadı Gazze!
Açlık, soğuk ve karanlıkta,
Ölümlle oynuyor Gazze!
Ölümü öldürdü Gazze!
Ayakta öldü Gazze!
Yetim kaldı Gazze!

Kahramanca ölümler,
Kahraman doğumlarını müjdeler!
Parlak bir şerefle,
Direndi, ayakta kaldı Gazze!
Kazandı Gazze!

Utandı insanlık!
'Bir sabah gelecek kardan aydınlık' umuduyla insanlığa vicdan,
Suskunluğa karşı bir haykırış,
Bir isyanın kıyamı oldu Gazze!
Kararmış kalplere aydınlık,
Köleşmiş ruhlara umut,
Hürriyet oldu Gazze!

Çekti örtüyü, yırttı maskeleri,
Bozdu dekorları, dağıttı tüm tiyatroları!
Adaletsiz düzenin tüm dişlilerini tek tek kırdı Gazze!
Siyonisti, emperyalisti, korkağı, kaypağı,
Ölçtü, tartı, ayıkladı,
Bir turnusol oldu Gazze!

Bitti mahzunluk!
Dirildi Filistin davası!
Kazandı Zeytin Dağı'nın çocukları!
Kazandı Kudüs!
Sevindi Selahattin Eyyubi!
Savaşın zafer oldu Gazze!

RIZA
YORULMAZ

VEFA
YAZILARI

Bu Dünyadan Bir Ömer Abi Geçti

*İki kapılı handan, su gibi aktı gitti,
Gençliğe rehber oldu, meşale yaktı gitti,
Kitabı ve hocayı bize sevdiren adam,
Ne büyük, ne muhteşem miras bıraktı gitti.*

1991 yılında, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanarak geldiğim İstanbul'da, bir hemşehrimizin yönlendirmesiyle İlim Yayma Cemiyeti'nin yurdunda kaldım. Ömer abiyle yollarımız bu vesileyle keşişti. Ömer abi, bir önceki yılın ortalarında yurda müdür olarak atanmış. Dolayısıyla ilk öğrencileri sayılırdık. Yeni geldiğim İstanbul'a, yeni başladığım okula ve yeni arkadaşlara alışma dönemini Ömer abinin varlığı ve ilgisiyle çabuk atlattım.

İlim Yayma Yurdu, öğrencilere sadece yeme-içme ve barınma imkanı hazırlayan bir yer değildi. Öğrencilerin sosyal, kültürel ve manevi gelişimini artırmayı amaçlayan ve bunun için çabalayan bir okuldu.

Bu maksatla kitap okuma grupları kurularak, başta Sezai Karakoç olmak üzere, Necip Fazıl Kısakürek, İsmet Özel, Kadir Mısıroğlu, Rasim Özdenören, Ersin Nazif Gürdoğan gibi yazarların kitapları, öğrencilere ücretsiz bir şekilde dağıtılırdı. Dağıtılan kitaplar, 15 günde bir müzakere edilir, müzakere sonrası yeni kitap

verilirdi. Müzakereye katılmayan veya kitabı okumayanlara yeniden kitap verilmezdi. O yıllarda yurtda kalan pek çok arkadaşımızın kütüphanelerinde halen bu kitaplar başucundadır. Ve belki de o dönem her birimizin en fazla kitap okuduğu dönemdir.

Ömer abi, kitap müzakerelerinin daha verimli yapılabilmesi için, yurdun bitişiğindeki Ekmekçizade Medresesi'nde atıl vaziyette duran medrese odalarını kullanma açtırdı. Medrese odalarının kullanıma açılması, bizler açısından belki de farkında olmadan İlim Yayma aidiyetinin artmasına, İlim Yayma kültürünün oluşmasına, oturmasına ve yerleşmesine vesile oldu. Çünkü yurdumuzda öğrencilerin birlikte zaman geçirebilecekleri alanlar sınırlıydı.

Medrese odalarının açılmasıyla odalar kitap müzakerelerinin yanı sıra, okullarda yapılan sosyal çalışmaların hazırlıkları, sohbetler, Kuran öğrenimi gibi pek çok faaliyetin yapıldığı işlevsel bir yer haline geldi.

Zamanla da her oda bir fakülteye tahsis edildi.

Diğer taraftan yurda konuşmacılar çağırılır, sohbetler ve konferanslar düzenlenirdi. Bunların başında merhum Kadir Mısıroğlu geliyordu. Hemen her sene bir kez gelen Mısıroğlu geldiğinde yurdun kütüphanesi tıklım tıklım dolar ve neredeyse sabah namazına kadar konuşur, biz de pür dikkat dinlerdik. Yine Abdulmetin Balkanlıoğlu, Mahmut Toptaş, Enver Baytan, Emrullah Hatipoğlu gibi hocalar; Abdurrahman Dilipak, Sadık Albayrak, Yaşar Kaplan, M. Ertuğrul Düzdağ, Ali Bulaç gibi fikir adamları aklımda kalan isimlerdir.

Dönemin Refah Partisi İl Başkanı, Cumhurbaşkanımız Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ı da yurdumuzda dinleme imkânı bulmuştuk.

Bunların yanı sıra, her hafta salı akşamları vakıf genel merkezinde Prof. Dr. Osman Öztürk'ün yakın tarih, siyasi bilinç ve adab-ı muaşeret içerikli sohbetleri olurdu. Bu sohbetler, tam iki saat sürer ve yoğun ilgi görürdü.

Ömer abi, bazı öğrencilerini Laleli'de Sezai Karakoç üstadın sohbetlerine de götürürdü. Esasında Sezai Karakoç Üstad'ın Diriliş ideali, Ömer abi ve O'nun sohbe götürdüğü gençler tarafından sahiplenilmiştir. Hatta kur-

duğu partisinin genel başkanlığını halen Ömer abinin sohbetlere götürdüğü bir arkadaşımız yürütmektedir.

Ömer abi, İstanbul'a yeni gelmiş öğrencilerin İstanbul'un tarihi, manevi, kültürel ve doğal güzelliklerini görmeleri ve daha yakından tanımalarını sağlamak için, gruplar halinde İstanbul gezileri düzenletir, müsait oldukça kendisi de katılırdı. Bu vesileyle her bir öğrenciyi daha yakından tanır, gönlüne dokunurdu.

Bu gezilerde Yuşa Tepesi, Yahya Efendi Dergâhı, Rumelihisarı, İstanbul Boğazı, Eyüp Sultan Camii, Pierre Loti Tepesi, sahabe mezarları gibi yerler ziyaret edilirdi.

Biz kitabı, okumayı, hocaları ve dinlemeyi Ömer abiyle sevdik. Okuduğumuz kitapların, dinlediğimiz hocaların/sohbetlerin bizlerin yetişmesinde büyük tesiri olmuştur. Yani, İlim Yayma Vefa Yurdu, bizler için bir öğrenci yurdu olmanın çok ötesinde bir anlam ifade etmekteydi. Adeta İstanbul'da ikinci bir üniversite okuyorduk. Ve bu üniversitenin diploması, öyle zannediyorum ki, bizler için daha değerliydi.

O yıllarda hemen her sene siyasi seçimler vardı. İstanbul'a gelir gelmez, 20 Ekim 1991'de milletvekili genel seçimleri yapıldı. Ertesi sene 1 Kasım 1992'de Bakırköy'ün bölünmesinden dolayı Bağcılar, Güngören, Bahçelievler ve toplam 7 ilçede ara yerel seçimler yapıldı. 27 Mart 1994'te genel yerel seçimler yapıldı. 24 Aralık 1995'te ise genel milletvekili seçimleri yapıldı.

Bu seçimlerde Ömer abinin de telkin ve teşvikleriyle Refah Partisi'nin seçim çalışmalarında bulunduk. Özellikle Sn. Cumhurbaşkanımızın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiği 1994 seçiminde bütün arkadaşlarımızla birlikte gece gündüz demeden, okula dahi gitmeden yoğun bir şekilde çalışmalara katıldık. Bu çalışmalar, siyasi şuorumuzun ve kimliğimizin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı.

Ömer abi bekarı; evlilik konusu açıldığında ilgili gibi görünürdü ama ben onun evleneceğine hiç ihtimal vermiyordum. Çünkü o, öğrencileriyle, kitaplarıyla dolu bir dünya kurmuştu kendisine, bu dünyasında çok mutluymuş ve bu dünyasını kimseyle paylaşabileceğini düşünmüyordum.

Dört sene kaldığım, son iki senesinde öğrenci temsilciliğini yaptığım İlim Yayma yurdundan ve talebesi ola-

rak yakın çalışma imkânı bulduğum, dolu dolu bir öğrencilik hayatı yaşamama vesile olan Ömer abimden mezuniyet sonrası ayrılmak zorunda kaldım.

Yurttan ayrıldıktan sonra, bir buçuk sene kadar Avclar'da Milli Gençlik Vakfı'nın yurt müdürlüğünü yaptım. Orada, Ömer abiden öğrendiklerimi uygulamaya gayret ettim.

Ama Ömer abiyle olan ilişkimiz yurttan ayrıldıktan sonra da hiç kopmadı. Her yurda uğrayışımızda görüşür, sohbet ederdik. Birkaç yıl daha yurt müdürlüğü yaptıktan sonra, vakıf merkezinde eğitim danışmanı sıfatıyla istihdam edildi.

Ekim 2025'te Süleymaniye yurdunda yapılan Hukukçular Gecesi programına beraber katılmıştık. Vefa'dan Süleymaniye'ye sohbet ederek yürümüş, epeyce hasret gidermiştik. Meğerse bu son yürüyüşümüzümüş. Farkında olmadan vedalaşmışız. Çünkü bir daha karşılaşamadık, görüşemedik.

Ömer abimizi 4 Nisan 2026'da kaybettik. 10 Ocak'ta geçirdiği beyin kanaması üzerine yaklaşık üç aydır yoğun bakımda, şuuru kapalı bir şekilde hastanede tedavi altındaydı. Haberi duyunca, hemen aklıma cenaze programı ve nereye defnedileceği geldi. Birkaç yıl evvel baba-

cığını Karamürsel'e defnetmiştik. Kendisi de oraya mı gidecekti.

Gitmemeliydi, bizden ve buralardan uzaklaşmamalıydı.

Ömrünü vakfettiği yurdun müştemilatında bulunan Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi'nin kible tarafında bulunan mezarlığa, kendi mekânına Vefa Yurduna defnedilmeliydi.

☞

O, Vefalıydı. Vefa; O'na mekan olmuştu, vatan olmuştu, yurt olmuştu.

O, Vefalıydı. Vefa; O'nun şiarıydı.

Bizler de Vefa'lı olduğumuzu göstermeliydik.

Vefa'nın gereği O'nu Vefa'dan ayırmamaktı.

Orada olduğunu bilmeli, gelip gittikçe uğramalı, bir Fatiha okumalıydık. Herkes seferber oldu ve ailesinin de muvafakatıyla gerekli izinler alındı.

Şehzadebaşı Camii'nde kılınan cenaze namazı, uzun yıllar unutulmayacak bir atmosferde gerçekleşti. Yurttan mezun ettiği ve halen okuyan öğrencileri, dostları memleketin dört bir tarafından toplanmışlardı. Sadece İlim Yayma mezunları değil,

refikimiz Fetih Yurdu mezunu arkadaşlarımız, kendisiyle az da olsa merhabası olanlarımız, hatta hiç tanışmayanlar da oradaydı.

Cenazesi de hayatı gibi sade, sivil ve samimiydi.

Cenazesinde toplanan insanların hep beraber "iyi biliriz", "helal olsun" sözleri dillerden değil gönüllerden çıkıyordu.

Namaz ve dua bitip tabuta el atıldığında inanılmaz bir hadiseye şahitlik ettik. Sanki görünmeyen bir hava koridoru açılmış ve melekler taşıyordu tabutu. Adeta uçarak götürüldü kabristana.

Vefa Yurdu seninle güzeldi Ömer abi, yine seninle güzel kalacak inşallah.

Ömer abi nezaket sahibi, nahif birisiydi.

Kendinden küçüklere bile "Bey" diye hitap ederdi.

Kadraj meraklısı değildi, protokolü sevmezdi.

Dünyalıkla işi yoktu.

Uçlarda gezmezdi, vasat iimmeti temsil ederdi.

Balkan muhaciri, Anadolu irfanıyla yoğrulmuş bir İstanbul Beyefendisiydi.

Ehli sünnet akidesine sıkı sıkıya bağlıydı.

İskenderpaşa terbiyesiyle yetişmişti.

Siyasi şuuru sağlam bir Milli Görüşçiydi.

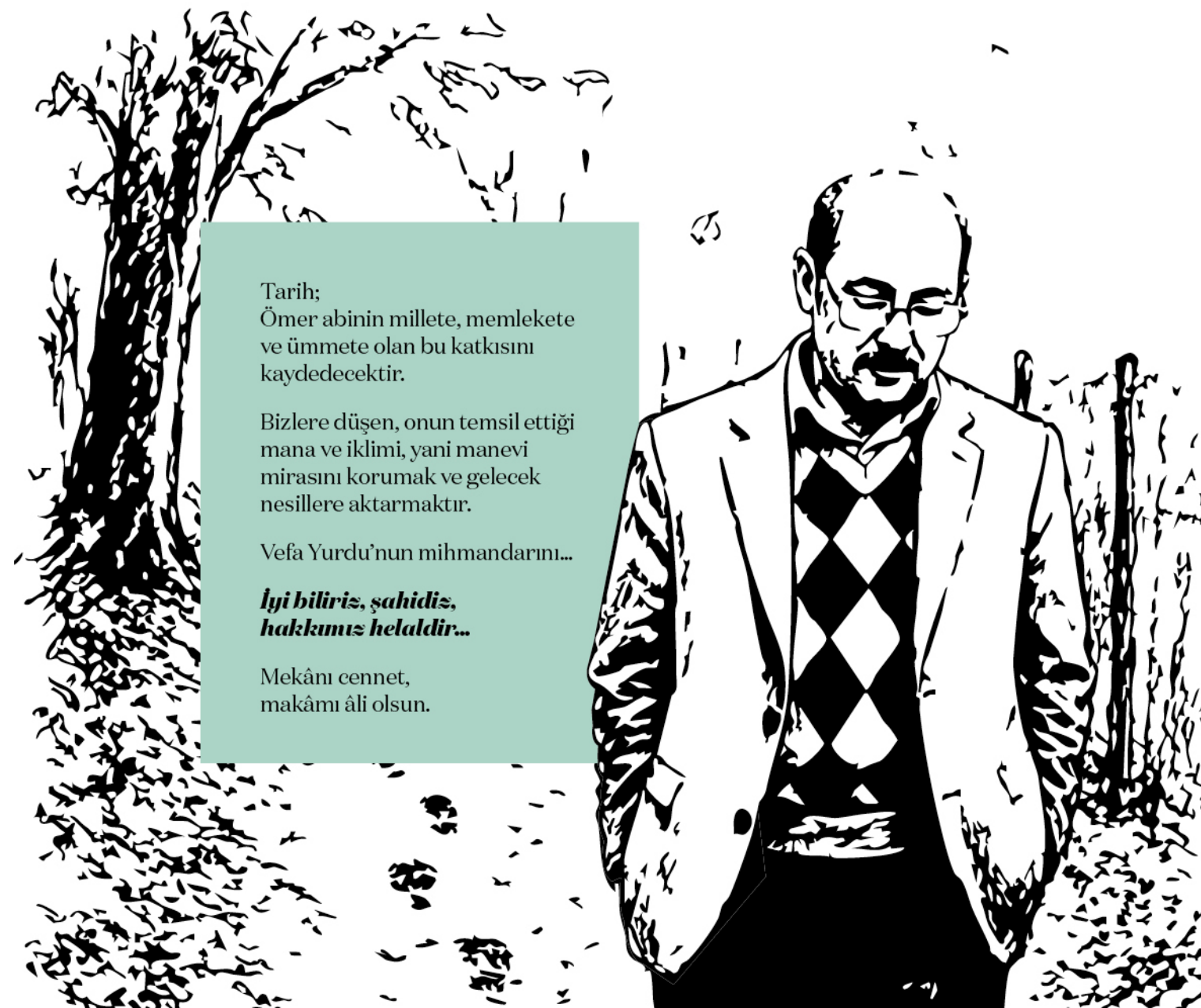
Ömer abinin bu hususiyetleri biz talebelerine de sirayet etmiştir. Bugün; siyasette, bürokraside, akademiye, iş hayatında İlim Yaymalı pek çok arkadaşımız var. Hepsi de liyakat sahibi, emin sıfatını haiz ve başarılı arkadaşlarımızdır.

Bu duruş ve kimlik Ömer abinin bize kazandırdıklarıdır. Bir de Ömer abinin ülkemize ve milletimize kazandırdıkları var.

İlim Yayma Yurdumuz, ülkemizin en seçkin ve saygın yurdudur. Bu yurttan yetişen gençler, ülkemizin dününde söz sahibi olmuştur; bugün söz sahibidir, geleceğinde de söz sahibi olacaktır. Ömer abinin vazife yaptığı yıllarda,

FETÖ hizmet ve cemaat olarak kabul edilmekte, radikalizm prim yapmakta, İran merkezli akımlar cirit atmaktaydı. Bu yapıların en kolay zemin bulacağı kişiler, Anadolu'dan gelmiş, muhafazakâr ailelerin, saf ve temiz çocuklarıdır.

İşte Ömer abi; öğrencileriyle birebir kurduğu gönül köprüleriyle, dokunuşlarıyla, fikir ve gönül dünyamızı besleyen kitaplarla, dinlediğimiz hocalarla saf ve temiz Anadolu çocuklarının sahipsiz kaynaklardan beslenmesini sağlayarak, ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak gençleri bu gibi tehlikeli yapılardan korumuştur.

Tarih;
Ömer abinin millete, memlekete ve ümmete olan bu katkısını kaydedecektir.

Bizlere düşen, onun temsil ettiği mana ve iklimi, yani manevi mirasını korumak ve gelecek nesillere aktarmaktır.

Vefa Yurdu'nun mihmendarını...

**İyi biliriz, şahidiz,
hakkımız helaldir...**

Mekânı cennet,
makâmı âli olsun.

DR. ORHAN BÜYÜK

ŞEHİR
YAZILARI

Edirne

Üzerine

Edirne tarihi çok eskilere dayanan müstesna bir şehir. Tarih sahnesine ilk olarak MÖ 5. yüzyılın ortalarında, Trakların soyundan gelen Odrislerin varlığıyla ortaya çıktığı üzerinde durulur. Daha sonraları bu bölgeye Makedonyalılar hâkim olmuştur. Makedonyalıları buradan uzaklaştıran Romalılar şehirde uzun yıllar hâkimiyet sürdürdü. Romalılar döneminde şehrin ehemmiyeti daha da arttı. MÖ 2. yüzyılda Roma İmparatoru olan II. Hadrianus (117-138) Tunca Nehri kıvrımında yer alan bu kasabanın etrafını surlarla çevirerek "Orestia" isminin yerine kendi isminden mülhem "Hadrianopolis" olarak değiştirdi. Nehirlerin etrafında ve aynı zamanda geçiş güzergâhı üzerinde kurulan şehir zaman zaman istilalara maruz kalmasından dolayı Roma İmparatoru tarafından etrafına kale yapılarak şehir muhafaza edilmeye çalışıldı. 378 yılında Gotlarla yapılan Hadrianopolis savaşında Roma ordusu ağır kayıplar verdi. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması şehre olan akınların daha da artmasına sebep oldu. 582'de Avar, 914 ve 923'te Bulgar akınları burada büyük tahribat oluşturdu.

Osmanlı'nın Edirne'yi fethi 1361 yılında Meriç Nehri'nin taşkın olduğu bir mevsimde Lala Şahin Paşa kumandasındaki ordu tarafından gerçekleştirilmiştir. Şehrin ismi de "Hadrianopolis"ten bozma şehre önceleri "Edrine" denilmiş, sonraki yıllarda ise bu isim "Edirne" olarak günümüze kadar söylenegelmiştir. I. Murad'ın tahta geçmesiyle birlikte bölgedeki Türk hâkimiyeti daha da pekişmiş. Edirne'nin fethi Balkanlar ve Avrupa tarihi için bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Edirne asıl önemini 1402 Ankara savaşından sonra artırmış Süleyman Çelebi, Musa Çelebi ve son olarak Çelebi Mehmed'in devleti toparlayıp Edirne'ye hâkim olmasıyla şehrin önemi daha da artmıştır.

Şehirdeki köklü değişim ve gelişim "ebü'l hayrat" unvanına sahip olan Sultan II. Murad (1421-1451) tarafından gerçekleştirilmiştir. Darü'l Hadis Cami ve Medresesi (1435), Muradiye Cami (1436), Üç Şerefeli Cami ve Medresesi (1438-1447) bu dönemde inşa edilen önemli

eserlerdir. Özellikle Darü'l Hadis Medresesi Osmanlı Devleti'nin Edirne'de kurduğu ve sonraki yıllarda örnek alınan ilk hadis medresesidir. Üç Şerefeli Cami ve medresesi mimari anlayışıyla, medrese düzeni ile alanında pek çok yeniliğe öncülük etmiştir.

Osmanlı hâkimiyetine geçtiği dönemde kale içinde beş on mahalleden ibaret olan şehir kale dışına yayılarak hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Yıldırım'da Gazi Mihal Cami (1422), Saraçhane'de Beylerbeyi Cami (1429), Çakırağa Cami (1453), Debbağhane semtine yakın Şah Melek Cami (1429), Kirişhane'de Mezid Bey (Yeşilce) Cami (1442) bu dönemde şehrin farklı mahallelerinde inşa edilen camiler olmuştur. Buçuktepe mevkiine yakın Şeyh Çelebi, Çokalca Cami, Kıyık'ta Kıyakbaba, Muradiye'de Muradiye Cami ile daha geniş sahalara yayılmıştır.

Burada oluşan geniş mimari anlayış ve zarafet çeşitli mimari tekniklerin uygulan-

dığı, sanatın inceliklerinin ortaya konulduğu ahşap boyama tekniği olan edirnekârî'nin doğmasına sebep olmuştur.

Camilerin, medreselerin, hamamların, çeşmelerin, köprülerin banileri arasında Sultan, Paşa, Bey, Kadı, Çelebi'nin dışında hatunların da olduğu görülmektedir. Çelebi Mehmed'in kızı Ayşe Hatun adına yaptırılan Ayşe Kadın Cami, Fatih Sultan Mehmed'in eşinin adına yaptırdığı ve kabrinin de kible yönünde bulunduğu Sitti Şah Sultan Cami (1482), Selçuk Hatun Cami, İsmihan Sultan Cami, Gülbahar Hatun Cami banileri kadın olan camilerdir.

Yine bünyesinde ilklere kapı aralayan **Edirne Enderun sisteminin ve yeniçeri ocağının** oluştuğu yerdir.

II. Mehmed burada dünyaya gelmiş ve genç yaşta tahta geçtiği şehirde ilk imtihanını

da yeniçerilere karşı vermiş, ilk yeniçeri ayaklanmasına da Edirne sahne olmuştur. O günden günümüze kadar isyanın yapıldığı tepe "Buçuk-tepe" adıyla anılagelmiştir. II. Mehmed babası II. Murad tarafından başlatılan Edirne Sarayı Cediti Amire'nin inşa sahasını ilaveler yaparak genişletmiştir. Edirne sarayı İstanbul'dakinin düzen bakımından bir benzeri olup oradaki bölümlerin eşleri burada da bulunuyordu. Bu saray İstanbul'dakine nazaran daha geniş bir sahaya yayılmıştır. Yine Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde yer alan "Peykler Medresesi" Edirne'de II. Mehmed döneminde inşa edildi. İstanbul'un fetih planları Edirne'den yapıldı. 1453 baharında Osmanlı ordusu Edirne'den hareket etti.

II. Bayezid, Tunca kıyısına 1484-1488 yılları içerisinde cami, tabhane, darüşşifa, medrese ve imareti olan bir şifa ve merhamet külliyesi kurdu. Darüşşifada dertler hafifler, imarette kazanlar kaynar. Garibanların yüzü gülerdi. Yüzyıllar sonra

bile bu yapı, insanı merkeze alan bir medeniyetin nişanesi olarak ayakta. Halen müze olarak faaldir.

Edirne, yalnızca payitahtların gölgesinde kalmış bir şehir değildir; o, bir dehanın en olgun sözünü söylediği yerdir. Osmanlı mimarisinin zirvesi kabul edilen Selimiye Camii, bu şehrin semasında bir taç gibi yükselirken Edirne'yi ebedi kılan asıl mühür hâline gelir.

Bu eser, Mimar Sinan'ın kendi ifadesiyle "ustalık eserim" dediği yapıdır. Sinan, çiraklık ve kalfalık dönemlerinde biriktirdiği tecrübeyi Selimiye'de billurlaştırmış; kubbeyi yere değil, göğe yaslamıştır. Sekiz fil ayağı üzerine oturan ana kubbe, yalnız bir mimari çözüm değil; insanın sınırsızlığa duyduğu arayışın taşlaşmış hâlidir. Selimiye, Edirne'nin yalnız merkezinde değil; hafızasında da yer alır. Şehrin neresinde durulursa durulsun, bakışlar eninde sonunda onun minarelerine takılır. Dört minaresiyle semaya yazılmış bir dua gibi yükselen

camii, Edirne'yi Balkanlar içinde ayrıcalıklı bir menzile dönüştürür. Bu minareler, incelikleriyle olduğu kadar mühendislik maharetiyle de hayranlık uyandırır; her biri, Sinan'ın matematikle estetiği nasıl uzlaştırdığının sessiz birer delilidir.

Selimiye sadece bir ibadet mekânı değildir. O, şehrin ritmini belirleyen bir merkezdir. Sabah ezanı Meriç'e karışır, akşam vakti kubbenin gölgesi çarşılar düşer. Medreseleriyle ilmi, araştırmasıyla ticareti, avlusuyla sosyal hayatı kuşatan Selimiye Külliyesi, Edirne'de mimarinin hayatla nasıl bütünleştiğini gösterir. Sinan'ın Edirne'ye bıraktığı miras Selimiye ile sınırlı değildir. Şehirde onun kaleminden çıkmış köprüler, su yolları ve yapılar; Edirne'nin yalnız görünen yüzünü değil, işleyen damarlarını da şekillendirmiştir. Bu eserler sayesinde Edirne, sadece seyredilen değil, yaşayan bir şehir olmuştur. Böylece vakıf medeniyetinin en güzel mahsulü ortaya çıkmıştır.

17. yüzyılda Edirne yeniden önem kazanmış ve en parlak dönemini geçirmiştir. I. Ahmed başta olmak üzere bazı Osmanlı padişahlarının Edirne'de kalmayı tercih etmeleri şehrin önemini daha da artırmıştır. II. Osman ve IV. Murad da av eğlenceleri nedeniyle Edirne'de kalmıştır. Fakat Edirne'yi asıl

bir devlet merkezi hâline getiren IV. Mehmed olmuştur. IV. Mehmed, Venedik ve Leh seferleri dolayısıyla Edirne'de kaldığı gibi birçok misafiri burada ağırlamış ve şehzadeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnet düğünleriyle kızı Hatice Sultan'ın on sekiz gün süren muhteşem evlenme düğününü Edirne'de gerçekleştirmiştir. II. Ahmed (1691-1695)'in kılıç kuşanma töreni Eski Cami'de yapılmış, saltanatını Edirne'de geçirmiş ve İstanbul'a hiç gitmemiştir.

Bu şehir yalnız taşla değil; gönülle de inşa edilmiştir. Dervişlerin, mutasavvıfların, âlimlerin nefesi Edirne sokaklarında dolaşmıştır. Tekke ve dergâhlar, şehrin ruhunu beslemiş; din, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.

Edirne'nin manevi mimarlarından Hacı Bayram-ı Veli, Fahreddin Acemi, Şeyh Şucaeddin Karamani,

Evliya Kasım Paşa, Hasan Sezai Gülşeni, Celaleddin ve Cemaleddin Çelebiler, Mevlevi şeyhi şair Neşati Edirne'yi manevi olarak imar etmişlerdir. Hoca Sinan, İbn Kemal, Taşköprüzade İsamüddin Ahmed Efendi, Zenbilli Ali Efendi, Kınalı-

zade Ali Efendi, Şeyhülislam Sunullah Efendi Edirne medreselerine eğitim veren ve ilmi hayatı şekillendiren şahsiyetlerdir. Abdurrahman Hibri, Örfi Mahmut Ağa, Ahmed Badi Efendi, Osman Nuri Peremeci, Rifat Osman, Süheyl Ünver, Ratip Kazancıgil gibi müverrihler şehrin izini sürmüşlerdir.

Edirne ticaretle de yaşayan bir şehirdir. Alipaşa, Arasta, Bedesten, Rüstem Paşa, Ekmekçizade Ahmed Paşa Kervansarayları şehrin ticaretinin kalbinin attığı yerlerdir. Camilerin gölgesiyle çarşıların sesi buralarda birbirine karışmıştır. Edirne'de üretilen kumaşlar bu çarşılarda kırmızıya boyanmıştır. Anadolu'ya, Avrupa'ya Edirne'de üretilen çeşitli kumaşlar, işlenmiş hayvan derileri, ayakkabılar, keçeler gönderilmiştir.

Şehirde tarım ve hayvancılık da oldukça gelişmiştir. Geniş üretim sahaları dolayısıyla tahıl üretimi gelişmiş, şehir dışına taşarak İstanbul ve Anadolu'nun et ve pirinç ihtiyacı zaman zaman Rume- li'den temin edilerek Edirne üzerinden İstanbul'a aktarılmıştır. Edirne'nin peyniri, mis meyve sabunu, badem ezmesi ve kurabiyesinin ünü de şehir dışına taşmıştır. Edirne tava ciğeri ise son dönemde yaygınlaşmıştır.

Ne yazık ki 18. yüzyılın başından itibaren Edirne'de işler tersine dönmeye başlamıştır.

1703'te yaşanan Edirne Vak'ası dolayısıyla II. Mustafa'yı tahttan indirerek yerine III. Ahmed geçmiştir. Bu olaydan sonra Osmanlı Padişahları şehirde oturmayı tercih etmemişlerdir.

1745 Edirne yangını, 1752 depremi, 1245 (1829) ve 1877-1878 Rus işgalleri şehirde büyük sıkıntılara ve tahribata sebep olmuştur.

1806'da ikinci bir Edirne Vak'ası meydana geldi. Nizâm-ı Cedîd teşkilâtının kurulması için girişilen faaliyetler, Rumeli âyanının Edirne'de toplanıp hükümet aleyhine harekete geçmesine yol açmış, bu olaylar sırasında şehirdeki bazı hükümet görevlileri öldürülmüştü.

Ateşli uzun menzilli silahların üretilmesi sonucu şehirlerin savunması zor olmaya başlayınca şehrin etrafına tabyalar yapılmaya başlanmış ve şehrin etrafına hâkim tepelere otuzun üzerinde tabya yapıldığı görülmüştür. Günümüzde restore edilerek

müzeyle çevrilen Hıdırlık Tabyası Yıldırım semtinde yer almaktadır.

26 Mart 1913'te Bulgar işgaline, I. Dünya Savaşı sonunda Temmuz 1920'de de Yunan işgaline uğrayarak Osmanlı Devleti hâkimiyetinde iken dört defa işgal edilmiştir. 1922'de kurtarılan Edirne, Lozan Antlaşması ile de Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlara ve Avrupa'ya açılan bir serhad şehri olarak kaldı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemine ait eserleri bünyesinde barındıran Edirne'de sayısını tam olarak belirlemediğimiz cami, mescid, hamam, medrese, mektep, çeşme, sebil ve pek çok eser imar edilmiştir.

1930-1940 yılları arasında Vakıflar idaresi tarafından bazı eserlerin satılması ve bu eserleri alan kişiler tarafından binalar yıktırılarak arsalarına ev yapılması sonucu Edirne'nin vakıf yapılarının büyük kısmı yok olmuştur.

Günümüzde tarihi yapıların gün yüzüne çıkarılması için hummalı bir çalışma yapılmaktadır. Bunların arasında özellikle Milli Saraylar tarafından restorasyon çalışmaları yapılarak yeniden ihya edilen Edirne Sarayı gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Gazi Miha Hamamı, Şeyh Şucaeddin Cami, Evliya Kasım Paşa Cami son olarak tamir edilen yapılar arasında yer almaktadır. Ayrıca tarihi yerleşim yeri içerisinde yer alan tarihi yapılardan bazıları Muradiye Mevlevihanesi, evler ve konaklar da restorasyon aşamasındadır.

Osmanlı döneminde Kaleiçi, Gazi Miha-Yıldırım-Yeni İmaret, Debbağhane, Kıyık, Kirişhane, Yıldırım, Muradiye, Ayşekadın, Karanfiloğlu, Saraçhane gibi semtlerden oluşmuş olan Edirne'de Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve XIX. yüzyılda Bulgarlar ile huzur içerisinde yaşarken özellikle Balkanlarda gelişen milliyetçilik akımlarının etkisi ve yaşadığı işgaller neticesinde şehrin huzuru bozulmuş ve I. Dünya Savaşı öncesi şehirde nüfus gerilemiştir. 20. yüzyıl başlarında 87.000 olan nüfus, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı dönemi ve Yunan işgali sırasında oldukça azalarak 1927'de 34.528'e düşmüştür.

Şehrin eğitim öğretim hayatında önemli bir yere sahip olan Trakya Üniversitesi 1982 yılında kurulmuş olup eğitim sahası pek çok ilçesine yayılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Edirne'ye çeşitli vesilelerle gelmiş; bu serhad şehrinin havasını solumuş, sokaklarında yürümüştür. İsmet İnönü de Sultan Abdülaziz

devrinde açılan Edirne Harbiye'sinden mezun olmuştur. Mehmet Akif Ersoy ve Ömer Seyfettin'in de yolları Edirne'ye düşen, bu şehrin hatırasını taşıyan isimler arasında yer almıştır.

Nefi, Mehmet Akif Ersoy, Arif Nihat Asya, Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar, Uluğ Turanlıoğlu Edirne için şiirler yazmışlardır. Şevket Süreyya Aydemir, Samiha Ayverdi ve Safiye Erol da Edirne'yi unutmamışlardır.

Bugün Edirne, kaybettiklerini arayan bir hafıza gibi yeniden ayağa kalkmaktadır. Saray-ı Cedîd kazılardan yükselir, tabyalar müzeyle dönüşür, camiler yeniden nefes alır.

Rumeli Demiryolu'nun geçtiği güzergahta yer alan Edir-

ne Garı Mimar Kemaleddin tarafından inşa edilir. Lozan mübadelesine konu olan Karaağaç mahallesi yeniden şekillenir.

Şehir merkezinin yoğunluğu arttıkça, Meriç'in öte yakası yeni bir yerleşim alanı olarak dikkat çekmiş; bağlar, bahçeler ve ağaçlık alanlar arasında kurulan bu semt, daha çok sükûnet arayanların mekânı olmuştur. Adını aldığı ağaç gibi, kök salarak büyümüş; gölgesiyle serinlik vermiştir.

Cumhuriyet döneminde Karaağaç, bir sınır semti olmanın vakur yalnızlığıyla yaşamaya devam etmiştir. Lozan sonrası değişen sınırlar, semti Edirne'nin biraz uzağında, biraz da merkezinde bırakmıştır. Bu uzaklık, Karaağaç'a kendi kimliğini kurma imkânı tanımış; geniş caddeleri, tek katlı evleri ve bahçeleriyle ferah bir yerleşim dokusu ortaya çıkmıştır.

Eğitim yapıları, resmî binalar ve üniversite yerleşkesiy-

le Karaağaç, zamanla genç bir nüfusla tanışmış; eskiyle yeninin yan yana durduğu bir semte dönüşmüştür. Bir yanda tren istasyonunun hatırası, diğer yanda öğrencilerin sesi... Karaağaç, geçmişle bugünü aynı sokakta buluşturmayı bilmiştir.

Bugün Karaağaç, Edirne'nin gürültüsünden uzak ama tarihinden kopuk olmayan bir semt olarak varlığını sürdürür. Meriç kıyısında yürüyenler, burada zamanın yavaşladığını hisseder. Karaağaç, Edirne'nin acele etmeyen yüzü; şehrin kendine sakladığı zarif bir köşesidir.

Edirne hâlâ serhaddir; fakat artık kılıçla değil, hatırayla nöbet tutar. Taşında tarih, sularında dua, ufkunda medeniyet vardır.

Her ne kadar Edirne üzerine yazıp çizsek de yine Edirne'yi anlatmada kelimeler kifayetsiz kalır. Merhum Süheyl Ünver'in dediği gibi "Her şey biter, Edirne bitmez"

MEHMET
NEDİM ASLAN

GEZİ
YAZISI

SUDAN:

Osmanlı'nın
Afrika'daki
Son Kalesi

Arapça'da "siyahlar ülkesi" anlamına gelen, kuzeyinde Mısır, kuzey doğusunda Kızıldeniz, doğusunda Etiyopya ve Eritre, güneyinde Güney Sudan, batısında Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad, kuzey batısında ise Libya ile çevrili olan Sudan, Cezayir ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden sonra yüzölçümü bakımından Afrika'nın en büyük üçüncü ülkesidir. Başkent Hartum'da Mavi Nil ve Beyaz Nil'in birleşerek Nil nehrini oluşturduğu Sudan, 50 milyondan fazla nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ilk 10 ülkesi arasında yer almaktadır.

Ekonomisi temelde tarım ve hayvancılığa dayanan Sudan, Güney Sudan'ın 2011 yılında ayrılmasından sonra petrolünün %75'inden mahrum kaldı ve ihracat gelirleri neredeyse %90 azaldı. Sudan, tarım ve hayvancılığın yanı sıra başta altın olmak üzere özellikle madenler açısından da zengin bir ülkedir. Kush krallığı gibi antik medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan ve bilinenin aksine Mısır'dan çok daha fazla piramidin olduğu Sudan, 7. yüzyılda Mısır'ın fethiyle birlikte Müslüman tüccarlar aracılığıyla İslam'ı benimsedi. Sudan'ın Darfur bölgesi ise 13. yüzyılda yine aynı şekilde İslam'ı benimsemiş ve İslam günümüze kadar Sudan'ın asli kimliği olmuştur. Osmanlı hakimiyetine girmeden önce Sudan'da Func ve Darfur sultanlıkları bulunuyordu.

Özdemir Paşa'nın Sevakin Adasını Fethi

Hadım Süleyman Paşa'nın görevlendirdiği, Osmanlı'nın mahiyetine girmiş olan Memlük devletinin komutanlarından Özdemir Paşa, Hint Okyanusu sahillerinde asayiş sağladık-tan sonra, Yemen Beylerbeyi olarak Habeş bölgesinde Portekizli müttefiklerinin yardımıyla Müslümanlara saldıran Habeş Hıristiyanlarına karşı 1540'lı yılların başında sefere çıktı ve bu seferden sonra Sevakin adası Osmanlıların idaresine geçti. Sevakin adasının alınmasıyla Osmanlılar Sudan'a yerleşmeye başladı.

Sevakin ve çevresinin alınmasının ardından Habeş eyaletinin beylerbeyliğine atanan Özdemir Paşa (Özdemir Paşa'nın kabri bugünkü Eritre'nin başkenti Asmara'ya yaklaşık 100 kilometre uzaklıkta bulunan Massava bölgesinde Şeyh Durbuş Mezarlığında) ve sonrasında oğlu Osman Paşa, hem Müslüman Func Krallığı ile hem de Hıristiyan Habeş Krallığı ile farklı zamanlarda savaşlar yaptı. Özdemir Paşa bu dönemde Kızıldeniz'i bir Türk gölü haline getirirken, Afrika'nın içlerine kadar ilerledi.

17. yüzyılın başlarında Osmanlı devleti, yoğun iç ve dış meselelerle uğraştığından **bölgeyi mahalli idarecilere bıraktı.**

Burada bulunan memur ve askerler yerel evliliklerle yeni bir zümre oluşturdu. Sudan'ın tam kontrolü ise Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa döneminde sağlandı.

İngilizlerin Bölgeye Yerleşmesi ve Gordon Paşa'nın Öldürülmesi

1863 yılında Mısır Valisi olan Hidiv İsmail Paşa'nın Avrupalılarla, özellikle İngilizlerle kurmuş olduğu yakın ilişkiler neticesinde Mısır ve Sudan'da bazı görevlere İngilizler atandı. İsmail Paşa'nın Sudan'da idari alanda yapmak istediği reformları yabancıların eliyle ve bir anlamda zorlamayla yapmak istemesi de

tepkilere neden oldu. İngilizlerin 1882 yılında Mısır'ı fiili olarak işgal etmeleri ve Sudan'ı Mısır'dan koparma fikri, Sudan'da isyana sebep oldu. Mehdi Muhammed Ahmet bin Abdullah tarafından başlatılan ve Sudan'ın her tarafına yayılan Mehdi isyanı olarak bilinen hareket, Mısır ve İngiliz kuvvetlerini yendi. Savaş sırasında Hartum'da bulunan İngiliz Gordon Paşa da öldürüldü. Savaşın ardından Mehdi Devletinin kurulmasına rağmen bu devletin ömrü kısa sürdü. Zira İngilizler, Orta Afrika'yı Hind Okyanusuna bağlayan Sudan'ı kontrol etmekten vazgeçemediler ve 1899 yılında Omdurman Savaşı ile Mehdi devletini ortadan kaldırarak Sudan'ı yeniden yönetmeye başladılar. Savaş sırasında ve sonrasında on binlerce Sudanlı İngilizler tarafından katledildi. İngiltere, 1899 yılında imzaladığı bir anlaşma ile Sudan'ı yönetmek için Mısır'ı da ortak etti ve Osmanlı devletinin haklarına darbe vurmuş oldu.

Darfur Sultanlığının Osmanlı'ya Bağlanması

Mehdi devletinin ortadan kaldırılmasından sonra Hartum'dan memleketi Darfur'a geçen ve burada Sultanlığını ilan eden Ali Dinar, İngilizlerin taleplerini geri çevirdi ve Osmanlı Devleti ile iletişime geçerek, Osmanlıların himayesine girmek istedi. İngilizler, Sultan Ali Dinar'ın kendilerine bağlı bir valilik olarak kalmasını talep etmişlerse de Sultan Ali Dinar buna karşı çıktı ve bu şekilde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Orta Afrika'da bağımsız kalabilen tek Müslüman devlet oldu. Bununla birlikte doğuda İngilizlerin, batıda Çad'ı işgal eden Fransızların, güneyde Kongo'yu ele geçiren Belçikalıların ve kuzeyden de Senusilerin arasında sıkışmış olan Sultan Ali Dinar, Hilafet merkezi İstanbul'dan Osmanlı bayrağı talep ederek Osmanlıların himayesine girmek istedi. Sultan Ali Dinar'ın bu talebi hoş karşılanmakla birlikte içerde ve dışarda ya-

şanan problemler nedeniyle bayrak gönderilmese de, bunun yerine bazı hediyeler ile Osmanlı nişanı gönderildi. Osmanlı Devleti buna ek olarak Sultan 2. Abdülhamid'in emriyle Teşkilat-ı Mahsusa aracılığıyla Darfur Sultanlığının İngiliz ve Fransızlara karşı güçlenebilmesi için Libya'daki Senusiler üzerinden destek oldu.

Mısır'ın işgalinden dolayı İngilizlerle arası açılmış olan Sultan 2. Abdülhamid, Güney Asya ve Afrika'daki İngiliz sömürgelerinde yaşayan Müslümanları İngiliz yönetimine karşı örgütlerken, Sultan Ali Dinar'ın Osmanlı himayesine girmek istemesi memnuniyetle karşılandı.

Sultan Ali Dinar'ın Enver Paşa'ya Mektubu

1. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Osmanlı Halifesi'nin cihat çağrısına olumlu cevap veren Sultan Ali Dinar, Enver Paşa'ya gönderdiği cevabi mektubunda şunları yazmıştır: "Halife Hazretleri'ne bunu bildirmek istedim ki, İslam Sultanı Hazretleri ile kâfir ve zındık olan İngilizler ve Fransızlar ve onların müttetikleri arasında bu savaş başlar başlamaz, Allah ve İslam için kâfirle ilişkileri kes-

tim ve onları düşman kabul ederek savaş açtım." Osmanlı'nın Çanakkale ve diğer cephelerde savaşmasından dolayı silah ve lojistik desteğinde bulunamadığı Sultan Ali Dinar, aylarca İngilizlerle savaştı ve Kasım 1916 yılında şehit oldu. Sultan Ali Dinar'ın şehadetiyle Darfur Sultanlığına da son verildi ve İngilizler Sudan'da ancak tam kontrol sağlayabildi. Osmanlı himayesini kabul etmiş olduğu için Darfur bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devletinin Afrika'da kaybettiği son toprağıdır. Osmanlı Halifesine biat ederek himayesine giren Sultan Ali Dinar'ın müze olarak kullanılan El Faşir'deki sarayı, 2016 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı TİKA tarafından restore edilmeye başlanmış ve 2021 yılında Sudanlı makamlara teslim edilmiştir.

İngiltere'nin "İstikrarsızlık Üzerinden İstikrar" Politikası

1956 yılında kazanılan bağımsızlığa kadar İngiliz-Mısır yönetiminde olan ancak temel siyasetini İngilizlerin belirlediği Sudan'da, yine İngilizler tarafından ülkedeki dini ve etnik farklılıklar öne çıkarılarak istikrarsızlık üzerinden bir istikrar politikası yürütüldü. İngiliz sömürge yönetimi Müslüman Kuzeyin Güney Sudan'a geçişini engellemek için oluşturduğu

kapalı alan nedeniyle Kuzey ve Güney arasında neredeyse hiç irtibat olmadı. Zira İngilizler, Müslümanların güneydeki animistlerle irtibat kurarsa onları Müslüman yapacağından endişe ediyordu. Bu yüzden oluşturulan kapalı alan nedeniyle irtibatı kesen İngilizler, güneyde misyonerlere alan açarak animistleri Hristiyanlaştırdı. Böylece Hristiyanlaşmış güneyi kuzeydeki Müslümanlara düşman yapmayı başardı. Bu nedenle; Sudan'ın bugün içinde bulunduğu iç savaşın temelinde 100 yıl önce etnik ve dini farklılıkları öne çıkararak düşmanlaştıran ve oluşan düşmanlıklar üzerinden hakimiyetini sürdüren İngiliz siyasetinin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Güney Sudanlı Liderler İsrail'de Eğitim Gördü

1956 yılına kadar İngiliz-Mısır yönetiminde, gerçekte ise İngiliz sömürgesi olarak kalan Sudan bağımsızlığını kazandıktan sonra bu sefer iç savaş ve darbelerle büyük yaralar aldı.

Misyonerlerin büyük çabalarıyla Hristiyanlaştırdığı güneydeki gruplar ile Sudan devleti arasında 1955 yılından 1972 yılına kadar birinci iç savaş yaşandı. Bu dönemde on binlerce insan

hayatını kaybederken, yüzbinlerce insan da ülke içinde ve dışında mülteci durumuna düştü. Ülke bu dönemde ayrıca birden fazla darbe yaşadı. 1969 yılında Cafer Nimeyri'nin darbeyle başa gelmesinden sonra 1972 yılında iç savaş sona erdi ancak 1983 yılında yeniden patlak veren ve 1985'te Nimeyri'nin darbeyle indirilmesine rağmen devam eden iç savaş, 2005 yılına kadar devam etti. 2005 yılında yapılan anlaşmayla sona eren iç savaşın ardından 2011 yılında yapılan referandumla Güney Sudan bağımsızlığını kazandı. Güney Sudan'ın bağımsızlığını kazanmadan önce Sudan'a karşı verdiği savaşta İsrail, Etiyopya ve diğer bazı çevre ülkelerden destek gördü. Bu dönemde Güney Sudan Kurtuluş Ordusu'ndan bazı liderler İsrail'de askeri eğitim aldı. İsrail sadece Güney Sudanlı liderlere değil, aynı zamanda Darfur ve Kurdufan eyaletlerindeki Sudan hükümetine muhalif diğer bazı liderlere de askeri eğitim verdi.

"Divide and Rule - Böl ve Yönet"

İngiltere'nin 19. yüzyılın sonlarında işgal ederek kurduğu sömürge yönetiminin "divide and rule (böl ve yönet)" politikasının sonucu olarak bağımsızlığından sonra bile bir türlü istikrarı sağlayamayan Sudan'da bugün neler

oluyor? Bu sorunun cevabına referans niteliği taşıyan temel unsurlar ve dinamikler yukarıda açıklanmaya çalışıldı. Bugün yaşananlar temeli yüzyıl önce atılan politikanın yansımaları olarak değerlendirilmeli. Zira, Güney Sudan'da uygulanan politikalar, Batı'daki Darfur ve Kurdufan bölgelerinde de uygulandı. 15 Nisan 2023 yılında başlayan son iç savaş, bu sefer Müslüman Kuzey ile Hristiyan Güney arasında değil, Sudan'ın batısında bulunan Darfur'daki gruplarla merkezi hükümet arasında yaşanıyor. Üçüncü yılına giren bu iç savaş nedeniyle on binlerce insan hayatını kaybederken, milyonlarca Sudanlı ülke içinde ve çevre ülkelerde mülteci durumuna düştü.

Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşların raporlarına göre, son yüzyılın en büyük açlık krizinin yaşandığı Sudan'ın 30 yıllık Ömer Beşir döneminde, uluslararası ambargoya rağmen yaşadığı istikrarı uzun bir süre daha göremeyeceği değerlendiriliyor.

Ömer El Beşir Ve Hasan Turabi İttifakı

BM Dünya Gıda Programı tarafından dünyanın en büyük açlık kriziyle¹ karşı karşıya kaldığı değerlendirilen Sudan'da 30 yıllık El Beşir yönetimi bir anda nasıl kendi beslediği gruplarca yönetimden el çektiler ve 2023'teki iç savaş nasıl başladı? Bunun için 1989 yılına geri gitmeliyiz. 1989 yılında, General Ömer El Beşir komutasındaki Sudan ordusu yönetime el koyup yönetimi ele geçirdikten sonra Ulusal İslami Hareket lideri Hasan Turabi ile ittifak yaptı. Meclis Başkanlığı yapan Turabi, El Beşir iktidarının 10. yılında görevinden uzaklaştırıldı ve ev hapsine alındı. Ülkeyi tek başına yöneten El Beşir, Ortadoğu ve Afrika'da Amerikan müdahalesine karşı durduğu için Washington yönetimi tarafından terörü destekleyen ülkeler arasına alındı. İngiltere, ABD ve İsrail'in El Beşir'e karşı güneydeki Hristiyanları destekleyerek Sudan'da karışıklık² çıkarmasının neticesinde, El Beşir güneyli Hristiyanlarla 2005 yılında anlaşta ve Güney Sudan 2011 yılında anlaşmalı bir şekilde bağımsızlığını ilan etti. Sudan'ın güneyini Sudan'dan koparan Batı ve

İsrail³, Sudan'ın gelir kaynağının büyük bölümünü de elinden almış oldu. Zira petrol yataklarının neredeyse tamamı Güney Sudan'da kaldı.

2011 yılında zengin petrol yataklarının bulunduğu Güney Sudan'ın ayrılmasıyla ambargonun şiddeti daha çok hissedilmeye başlandı ve daha önce sübvans edilen bazı sektörlerde devlet desteği kalktı.

Bunun sonucu olarak halkın refah seviyesi düştü ve ekonomik kriz büyümüş oldu.

Darfur Krizi

El Beşir döneminde ortaya çıkan krizlerden bir diğeri de Darfur krizi oldu. 2003 yılında Darfur'daki kabileler arasında toprak anlaşmazlığı yüzünden çıkan çatışmalarda binlerce insan hayatını kaybederken, yüzbinlerce insan da mülteci durumuna düştü. Darfur'da genelde çobanlar arasında otlaklar yüzünden çıkan kavga bir anda kabileler arasında bü-

yük çatışmalara sebebiyet verirken, bu durum İsrail ve Batılı ülkeler tarafından El Beşir karşıtı ayrılıkçı liderler üzerinden manipüle edildi ve kriz daha da büyüdü. Batılı güçlerin kışkırtmasıyla, aslında birbirinden çok da farklı olmayan Darfur'lu kabileler "Afrikalı" ve "Arap" diye kamplara bölündü ve çatışmaların bu şekilde fitili ateşlenmiş oldu. Bu durum dünya kamuoyunda "Sudanlı Arap aşiretleri Afrikalı kabilelere saldırıyor" şeklinde lanse edildi. Çatışmaların giderek büyüdüğü Darfur'da merkezi hükümet güvenliği sağlamak için yerel milis güçlerinden birlikler kurdu ancak bu milis güçlerinin uyguladığı yöntemler krizi daha da büyüttü.

İsrail'in Darfur'lu

4 Sudan Tribune, Darfur SLM rebel leader confirms visit to Israel, erişim: 8 Nisan 2024, <https://sudantribune.com/article30098/>

5 Sudan Tribune, Sudan, Israel to sign peace agreement under civilian government: Cohen, erişim: 8 Nisan 2024, <https://sudantribune.com/article270340/>

Liderlerle Bağlantısı

Bugün Sudan hükümetine karşı savaşan ancak 2000'li yıllarda Sudan devleti adına kurduğu milis gücüyle Darfur'da asayışı sağlamakla görevlendirilen Muhammed Hamdan Dagalo veyahut bilinen ismiyle Hemetti'nin başında bulunduğu milis güçlerin saldırıları sonucu binlerce insan hayatını kaybederken, yüzbinlerce insan mülteci durumuna düştü.

Darfur'daki insani krizin büyümesinde rol oynayan İsrail ve Batılı ülkeler, ayrılıkçı liderlere silah desteğinde bulundu.

El Beşir karşıtı ayrılıkçı li-

derlerin birçoğu Batılı ülkeler ile İsrail'den destek aldı ve Tel Aviv'de ofis açtı. İsrail'de bir ofisi bulunan Sudan Özgürlük Hareketi liderlerinden Abdulvahid el Nur gibi bazı ayrılıkçı liderler, İsrail ile yakın ilişkilere sahip⁴. 2019 sürecinden sonra Darfur'un bazı eyaletlerinde görev alan Vali ve diğer bazı üst düzey isimler de daha önceden İsrail'de askeri eğitim almıştı. Bunlardan biri de savaş öncesine kadar Kuzey Darfur Valisi olan Nimir Abdurrahman. Çok iyi derecede İbranice bilen Abdurrahman'ın yıllarca karşısında savaştığı ve 2013'te Hızlı Destek Kuvvetleri olarak yapılan milis güçlerin lideri Hemetti'nin İsrail ilişkileri ise MOSSAD üzerinden sürüyor.⁵ İsrail'in Darfur'da birbiriyle çatışan grupların her ikisiyle kurmuş olduğu ilişkiler, bölgedeki istikrarsızlığın neden bu kadar uzun sürdüğünü göstermesi açısından ipucu veriyor.

Yemen Savaşında Başlayan Yakınlık

Ülkedeki farklı etnik gruplardan oluşan kabileleri 30 yıl boyunca nispeten bir arada tutmayı başaran Ömer el Beşir'in kendi sonunu hazırlayan ve Sudan'ı da uzun yıllar süreceği değerlendirildi-

1 World Food Programme, Sudan's war risks creating the world's largest hunger crisis, warns WFP Chief, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.wfp.org/news/sudans-war-risks-creating-worlds-largest-hunger-crisis-warns-wfp-chief>

2 BBC, Why does South Sudan matter so much to the US? erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-34083964>

3 Middle East Monitor, How Israel is sowing the seeds of war in South Sudan, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.middleeastmonitor.com/20190906-how-israel-is-sowing-the-seeds-of-war-in-south-sudan/>

rilen bir kaosa sürükleyen uygulamalarından biri de Yemen'deki savaşa paralı askerler göndermesi oldu. El Beşir, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın Yemen'de Husilere karşı savaşında Hemetti'nin başında bulunduğu Hızlı Destek Kuvvetleri milis güçleriyle destek verdi⁶ ve karşılığında finansal destek aldı. Ancak El Beşir'in bu hamlesi kendi sonunu getirdi. 2018 yılında başkent Hartum'da başlayan ekonomik temelli gösteriler bölgesel ve uluslararası güç-

dam Hüseyin'in ve Libya'da Muammer Kaddafi'nin devrilmesinin hemen ardından yaşanan sevinç gösterilerine benzer sevinç gösterileri yaşandı. Ancak bu sevinç gösterileri kısa sürdü. Amerika, İngiltere, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden oluşan dörtlü mekanizma, apar topar yurt dışından getirilen ve ekonomi uzmanı olduğu belirtilen seküler Abdullah Hamduk'u Başbakan olarak kabul ettirdiler.

İthal Başbakan ve Evrim

lerin manipülasyonu ile El Beşir karşıtı bir hal aldı. Yemen savaşında Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ile yakınlaşan Hemetti ve ordudaki bazı generaller de bu durumdan istifade ederek 11 Nisan 2019 tarihinde El Beşir'i devirdi. El Beşir'in devrilmesiyle Irak'ta Sad-

Teorisi

Hamduk'un ekonomiyi düzelteceği umulurken, ekonomi daha da kötü bir hal aldı. Hamduk'un başarısız ekonomik yönetiminin yanı sıra Sudan eğitim müfredatını sekülerleştirmeye çalışması da tepkilere yol açtı. Hamduk'un okul müfredatını se-

külerleştirmesi için atadığı, uzun yıllar Amerika'da yaşamış olan Omar El Garai⁷, evrim teorisini de müfredatı koydurmaya çalıştı ancak halkın tepkisi sonucu geri adım atarak ülkeden kaçtı. Hamduk'un başarısız ekonomik yönetimi ve bürokrasideki atamalarını bahane eden, ordu ve milis güçlerin liderlerinden oluşan Egemenlik Konseyi bu durumu fırsat bilerek 25 Ekim 2021 tarihinde Hamduk'u da yeni bir darbeye görevden aldı. Ancak, dörtlü mekanizmanın baskısıyla Egemenlik Konseyi, Hamduk'u Kasım 2021 tarihinde yeniden görev ve getirirse de Hamduk 3 Ocak 2022 tarihinde görevinden istifa etti.

Ordu Komutanı Başkan, Milis Lider Başkan Yardımcısı

Hamduk'un istifasının ardından General Abdel Fettah el Burhan'ın Egemenlik Konseyi Başkanı olduğu, Hızlı Destek Kuvvetleri Komutanı Muhammed Hamdan Dagalalo'nun (Hemetti) da yardımcılığı yaptığı Sudan'da Burhan'ın ve Hemetti'nin birbirine güvenmediği sıkça dile getirildi.

Burhan'dan bağımsız olarak Körfez ülkeleri ve Afrika'daki bölge ülkelerini ziyaret eden Hemetti, Sudan'ın devlet başkanı gibi davranırken, bu durum Burhan ve çevresinde de rahatsızlık oluşturdu.

Öte yandan sivil yönetime geçiş hususunda da taraflar arasında anlaşmazlık vardı. Burhan'ın başında bulundu-

ğu ordu, seçimlerin yapıp yönetimin sivillere devrini ve Hemetti'nin başında bulunduğu milis güçlerin lağvedilip orduya entegre edilmesini talep ederken, Darfur'daki altın ve diğer yer altı kaynakları sayesinde büyük bir ekonomik güce sahip olan Hemetti buna karşı çıktı. İlginçtir, ordunun genel seçim talebine, El Beşir ve müttefiki İslamcılar yönetime gelir gerekçesiyle ABD-İngiltere-BAE ve Suudi Arabistan'dan oluşan dörtlü mekanizma da sıcak bakmadı. ABD, İngiltere, BAE ve Su-

udi Arabistan "sivil yönetime geçilsin" derken, seçimsiz bir şekilde Abdullah Hamduk veya benzeri bir ismin atanmasını kastediyordu.

Milis Liderin Darbe Girişimi ve İç Savaş

Hartum'da konuşlandığı yıllar içerisinde siyasi, ekonomik ve askeri olarak daha da büyüyen milis güç HDK'nın lideri Hemetti, Başkan Yardımcısı olduğu Sudan'ın ordusuna karşı 15 Nisan 2023 tarihinde savaş ilan etti. Kuzeyde bulunan Merovi askeri havaalanını kuşatan Hemetti'nin güçleri, başkent Hartum'da ise Genelkurmay Başkanlığı binasını kuşattı. Hartumluların, Darfur'da 2000'li yıllarda büyük katliamlar gerçekleştiren Hemetti ve güçlerinin başkentten temizleneceğine dair iyimser öngörülerini boşa çıkardı. Zira o dönemde Hartum'da hangi Sudanlı ile konuşsanız size "Bir hafta içerisinde bu iş bitecek," diyecek kadar iyimser ve pozitif görüşlere sahipti. İki sene boyunca milis güçleri HDK'nın elinde kalan ve bu süreçte kadınların tecavüze uğradığı, şehrin yağmalandığı Hartum'da yüzbinlerce insan kaçarak mülteci durumuna düştü. Hartum ancak Mayıs 2025 tarihinde HDK'dan temizlenebildi ancak alt yapısı kullanılamaz hale getirilen şehre geri dönüşler henüz istenilen düzeyde değil.

6 The UN Refugee Agency, Sudan's Controversial Rapid Support Forces Bolster Saudi Efforts in Yemen, erişim: 8 Nisan 2024, <https://web.archive.org/web/20230519175910/https://www.refworld.org/docid/5a0d6be54.html>

7 Dabanga Sudan, Development of Sudan's new school curricula halted amid controversy, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.dabanga-sudan.org/en/all-news/article/development-of-sudan-s-new-school-curricula-halted-amid-controversy>

Kuzey Darfur Bölgesinin Düşmesi

HDK güçlerinin egemen olduğu Darfur bölgesinin Kuzey Darfur'un eyaletinin başkenti el Faşir şehri ise iki yıla yakın bir süre devam eden kuşatmanın ardından, 27 Ekim 2025 tarihinde düştü. El Faşir'in düşmesiyle birlikte Darfur bölgesinin tam kontrolünü sağlayan HDK güçleri, şehir ve civarında toplu katliamlar gerçekleştirdi. 110 yıl önce Sultan Ali Dinar'ın halkıyla birlikte İngilizlere karşı savaşırken şehit edildiği el Faşir, bugün yine İngiltere'nin ekonomik ve askeri olarak en büyük ortağı olduğu Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteğiyle HDK güçlerince katliamlara uğruyor.

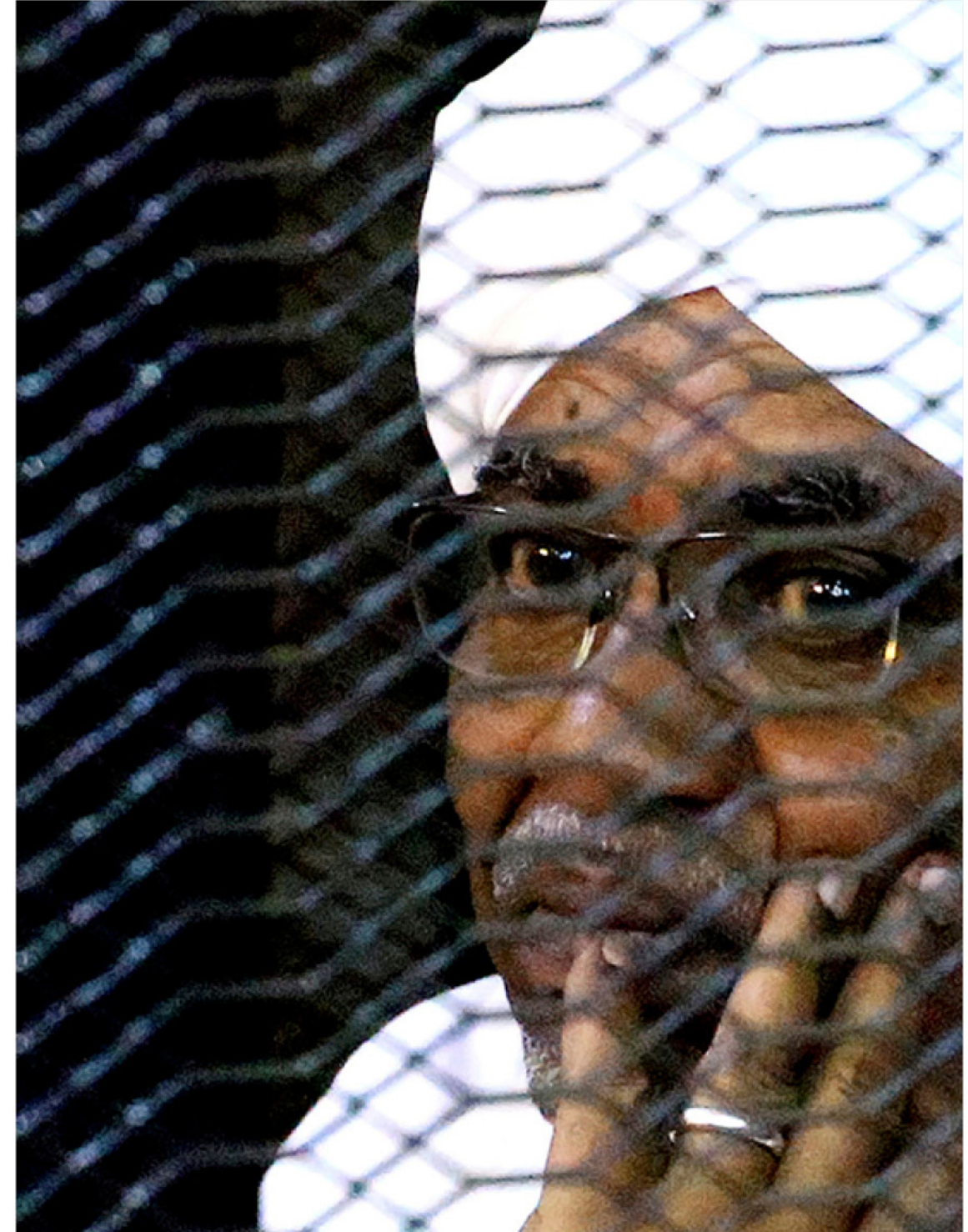

Zengin altın ve diğer madenlere ev sahipliği yapan Darfur, üzerinden yüzyıl geçse de senaryo yazarlarının sadece aktörlerini değiştirdiği bir şekilde kan ve gözyaşı içerisinde bulunuyor.

Birleşik Arap Emirlikleri ve diğer bölge ülkelerinin desteğini alan Hemetti, savaşın başında uluslararası destek alabilmek için "İslamcılar Sudan siyasetinden temizlemek" için savaştığı argümanını ortaya atsa da⁸, hem Darfur bölgesinde hem de başkent Hartum'da milislerinin gerçekleştirdiği yağma ve katliamlar⁹ nedeniyle bu argüman boşa çıktı. Buna rağmen, hem Birleşik Arap Emirlikleri hem de ABD-İsrail'in müttefiki bazı ülkeler Hemetti'ye silah ve lojistik destek sağlayarak Sudan'da savaşın uzamasına ve neticesinde milyonlarca insanın açlıkla karşı karşıya kalmasına sebep oluyor¹⁰. Hemetti'nin yönettiği bazı altın madenlerini işleten Rusya'nın da savaşın ilk yılında Vagner grubu üzerinden Hemetti'ye destek verdiği ifade ediliyor¹¹. Farklı coğrafyalarda birbirleriyle mücadele içerisinde olan küresel ve bölgesel güçlerin Sudan iç savaşında savaş lordu aktörlere yatırımı, ülkenin uzun bir süre daha fazla acı çekeceği anlamına geliyor. Filistin'in Gazze şeridinde yaşanan soykırıma sessiz kalan hatta

destekleyen Batılı ülkeler, aynı şekilde Sudan'da yaşanan katliama da sessiz kalıyor. Savaş lordları üzerinden Sudan'ın zenginliklerini Batı'ya taşıdığı için sessiz kalan Batılı ülkeler ve medyası, milyonlarca insanın mülteci durumuna düştüğü, açlık ve susuzlukla karşı karşıya kaldığı ve katliama uğradığı savaşı "iki generalin savaşı" diye lanse ederek yaşananları dünya kamuoyunun gözünde önemsizleştiriyor. Sudan'ın içerisinde bulunduğu kaosu sona ermesi için taraflara itidal çağrısı yaparak samimi ve iyi niyetli bir politika izleyen Türkiye'den ise, Filistin'in gölgesinde kalan Sudan'ın yakın zamanda istikrara kavuşabilmesini teminen daha fazla çaba beklentisi var. Zira, Türkiye'nin Afrika'daki açılımının başarısı, küresel ve bölgesel diğer güçlerin aksine Sudan ve diğer ülkelerin istikrarında yatıyor. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında İngilizlere karşı savaşan Darfur Sultanı Ali Dinar'ın ülkesi de bizim açımızdan istikrara kavuşmayı çok fazla hak ediyor.

Son olarak; El Beşir'in devrilmesi sırasında gösterilere katılan Hartumlu bir Sudanlı'nın "Ekmek fiyatı arttı diye, el Beşir'i devirdik ama şimdi ne evimiz var ne de ekmeğimiz." sözleri, tıpkı Irak ve Libya'da yaşananları hatırlatıyor.

8 Hemetti demands genuine commitment from Burhan to achieve peace in Sudan, erişim: 8 Nisan 2024, <https://sudantribune.com/article278992/>

9 Al Jazeera, Sudan residents describe raids, evictions by RSF soldiers, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/7/sudan-residents-describe-raids-evictions-by-rsf>

Africa News, Sudan: RSF militiamen accused of widespread looting in Wad Madani, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.africanews.com/2023/12/26/sudan-rsf-militiamen-accused-of-widespread-looting-in-wad-madani/>

10 Foreign Policy, U.S. Sudan Sanctions Won't Work Without the UAE's Help, erişim: 8 Nisan 2024, <https://foreignpolicy.com/2023/09/21/sudan-uae-sanctions-biden-hemeti-rsf/>

11 Al Jazeera, Russian mercenaries in Sudan: What is the Wagner Group's role?, erişim: 8 Nisan 2024, <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/17/what-is-the-wagner-groups-role-in-sudan>

NURETTİN
DURMAN

ŞİİR

daha
ne
olsun

Çık bakalım çıkabilirsen karışık
Dolambaçlı işlerin arasından
Kırdığın cevizleri al göz önüne
Meydan senin desinler amma
Bakmışsın ki meydanda yoksun
Bir yoksulluk yoksunluk çıkmış
Bekliyor kapı önünde seni.

Nesine yanayım nesine
Hüznü püsküllü yurdumun
Bir yol çıkılsa hele dağdan ovaya
Şehre varılsa belli ki sebebi zarif
Hava da güneşli olunca ey ahali
Hep birlikte iyilik olsun diye
Selam sabah şehrin gülistanında.

Ey benim güzel memleketim
Daha ne olsun.

MİRAC ÇÖLGEZER

DENEME

Allah'ın İpine Tutunmak:

davetin üç halkası

İslam, kalpte başlayan ve cemiyete taşan bir rahmet yürüyüşüdür. İman, insanı Allah'a bağlar; davet ise bu bağın kurulması sağlayan köprü görevi görür. Bu köprü kurulamayınca denge bozulur. İrtibat kesilir. Risalet menzile varamaz. Bu bağlamda mümin, yalnızca kendi kurtuluşunu arayan bir yolcu olmaktan ziyade; başkalarına da yol gösteren, yol kuran, yol olandır.

Rabbimiz Âl-i İmrân Suresi'nde şöyle buyurur:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılığa düşmeyin."

Bu ayet, davetin üç ana hatını ihtiva eder: Hakkın emirlerine imtisal (müminlerin Kuran ve sünnet ipine tutunması), müminlerle kenetlenmek (müminlerin birbirine tutunması) ve insanlığa doğru yolu gösterme (başkasına ip uzatma mükellefiyeti).

Allah'ın İpine Sımsıkı Sarılmak: Vahiyle Dirilmek

Allah'ın ipinden maksatın Kur'an ve sünnet olduğunu aktarır müfessirlerimiz. İpe sarılmak bu anlamda, hayatın yönünü vahyin istikametine teslim etmektir. Evvela yönünü bulmaktır. Zira bu iki kaynak insanlığa rota çizer, istikamet tayin

eder. Ayette geçen "i'tisâm" kelimesi ise tutunmak, sarılmak, yapışmak manalarına gelir. Yani olanca gücümüzle vahye bağlanmanın ehemmiyeti vurgulanır. Zira temelde kurtuluş, bununla mümkündür. Vahyin gölgesine sığınmak ve Müslümanca bir hayat yaşamak felahın ve hidayet kapısını aralar.

Başka bir ayette, yine aynı vurgu ile;

وَمَنْ يَعْصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Allah'a i'tisâm eden, mutlaka sıratı müstakim üzeredir" buyrulması da, tam da bu minvaldedir. Yönümüzü hakka dönersek, namazda olduğu kadar, hayatın tüm hengamesi içinde de kiblemiz vahiy olursa, sıratı müstakim üzere olduğumuza kanaat getirebiliriz.

Davet çalışmaları da böyledir. İnsanlığın ihyası için yola çıkma iddiasında olup nefisini ihmal edenlerin kibleleri şaşmaya mahkumdur. Gayeye kenetlenemeyenler, servet, şehvet, şöhret gibi imtihan turnikelerinden geçemezler. Kuran'da buyrulduğu üzere;

اتَّبِعُوا النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَسْوُونَ أَنْفُسَكُمْ

İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz yoksa?"

Davetle mükellef kılınan güzide nesle, ilk terbiye gece ibadetiyleydi. Nitekim Müzzemmil Sûresi ilk inen sûrelerdendir ve davet ashabına gece namazını emreder. Bu nesil geceleri Allah ile mana aleminde hallerini ıslah ederken, gündüzleri de madde planında toplumun ıslahı ve felahı için çalışıyorlardı. Demek ki her davetçinin gecesi olmalıdır; tek başına kaldığı, tüm seslerden uzak Rabbinin hitabının sesine kulak verdiği zaman dilimi. Bu ipe tutunmanın ilk mühim evresini teşkil eder.

Geceleri aynı zamanda bir muhasebe vaktidir.

Efendimiz, hesaba çekilmeden evvel, nefislerini hesaba çekin, buyurur. Bu hesaplaşma evvela niyetlerin sorguya çekilmesidir.

Niçin bu çalışmalardayız, bu ipi ne için tutuyoruz? Tashihi niyet olmazsa olmazdır. Nefisleri bütünüyle hesaba çekmek, ona duracağı yeri göstermektir. Dizginlerini ele almaktır, bir hudut tayin etmektir. Hudutsuz, kırmızı çizgisiz çalışmalarımız menzile varmaz ve hakla irtibatımızı kuran ip gevşemeye başlar. İp gevşediye, biz de gevşemeye başlarız. Kırmızı çizgilerimiz de gevşemeye başlar, yavaş yavaş solukla-

sır ve istikameti yitiririz. Zihinlerimizdeki “dur” tabelası yok olur. Zira tashihi niyette ikinci hesaplaşma istikamet üzere olup olmadığımız suali üzerinedir, tuttuğum ip hakikat üzere mi?

Bu halde bağımızı tahkim etmek,

وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Allah'ı çokça anın ki kurtuluşu eresiniz” ayetinde buyrulduğu üzere, evvela tezekkürü çoğaltmaktır. Tezekkür bizi alıp hiraya götürür. Her şeyin başladığı yere. İlk emrin muhtevasına. Zira yolu şaşırınca yapılacak en sağlam iş, geri dönmektir. Yeniden yola koyulmaktır. “Kendinizi unutup musunuz yoksa?” hitabında olduğu üzere, kendini hatırlamaktır. İnsan kendini hatırlayınca, kendini bilince Rabbini bilir ve silkelenerek özünü bulur. Binaenaleyh, daha en başında geceleri imarla başlarsak gündüzlerimiz istikamet bulması kaçınılmaz olacak ve çalışmalarımızdan netice almaya başlayacağız. Nitekim bi'set tamamlandığı sene Vedâ hutbesinde yüz binden fazla sahâbî olduğu rivayet edilir. İpi sağlam tutarsak bu kaçınılmazdır.

Birlikte Tutunmak: Cemaatin İnşası ve Rahmet

Ayetteki ikinci temel vurgu

جَمِيعًا ifadesidir. Topluca, elele vererek manasındadır. Bu hitap, kurtuluşun müşterek bir şuurla mümkün olduğunu bize gösterir. Zira ayetin devamında tefrikaya düşmeyin emri gelmektedir. Râzi ayetin tefsirindeki bu nehiyden yola çıkarak, buradaki “cemian” ifadesinin cemaatle beraber olmaya hamledileceğini belirtir. Bu da Allah'ın ipini topluca sarılmak anlamının, muhtevasında müminlerin birbirlerine de sıkı sıkıya bağlanarak tefrikadan kaçınmaları gerektiğini barındırır.

Rabbimiz Peygamberimizden evvel davet için gönderdiği Peygamberlerin kıssalarını bildirirken, genellikle aynı tertibi takip eder. Önce davetin tebliğini, ardından kavimlerin inkarını ardından da helaktan istisna tutulanları anlatır. Helaktan istisna tutulanlar çoğunlukla şu ifadeyle bildirilir;

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ

Peygamberi ve beraberindekileri kurtardık.” İstisna tutulanlar ve kurtulanlar Peygamberle beraber olanlardır. Bu kurtulma yani necat bulma, dünyada helaktan, ahiretten azaptan olmak üzere iki türdür. Ayetteki ifadenin, “Peygamber ve ona iman edenler” değil “onunla beraber olanlar” şeklinde olması câlibi dikkattir. Peygambere iman etmenin yanı

sıra onunla beraber olunmasına dair yapılan vurgu, salt ferdî imanın ötesinde, bir Müslüman cemaatine yapılmış vurguyu içerir. Aynı davaya inananların aynı safta yer almasının önemi vurgulanır. Vahiy etrafında kenetlenmiş, ayetin ifadesi ile

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ بَنِيَانٌ مَّرْصُوصٌ

örülmüş bir duvar gibi mücadelesini veren; Efendimizin buyurduğu üzere, bir vücudun azaları gibi, birinin acısını diğerinin hissettiği, herkesin kardeşi için yaşadığı, örneği görülmemiş bir topluluğu ifade eder. Bu Allah'ın ipine tutunanların, aynı zamanda birbirlerine tutunması manasına gelir.

Birbirimize sıkı sıkıya tutunmamız ve kenetlenmiş halimiz, ferdî aksaklıklarımızın da perdelenmesini sağlayacaktır. Maneviyat duvarımızda oluşan yarıklar, böylece samanla onarılacaktır.

Nitekim Rabbimiz A'raf Sûresi'nde kavimlerin helakından haber verirken, öncelikle Nuh aleyhiselamı, ardından da Hûd aleyhiselamı anlatır. Hûd Peygamber, Âd kavmine gönderilmiştir.

Fakat önceki kavimler gibi, çoğu iman etmez. Kavim helak olur, Hûd Peygamber ve onunla beraber olanlar necât bulur. Burada diğer kavimlerden farklı olarak inananların kurtuluşu

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا

şeklinde ifade edilir. Bu ifadenin Türkçesi onlara acıdık da kurtardık, şeklindedir. Yani iman ettikten sonra, hakkıyla yaşamamalarına rağmen, sırf Hûd (as) ile beraber oldukları için onlara acıdık da kurtardık demektir. Bu bize, müminlerle beraber olmaya, birbirimize tutunmaya ve birbirimizi tutmaya ne denli ihtimam göstermemiz gerektiğini göstermesi adına önemlidir.

İp Uzatmak: Hayra Davet

Allah'ın ipine sarılan ve kardeşiyle kenetlenen müminin üçüncü mühim vazifesi, tehlikede olanlara ip uzatmaktır. Zira İslam içe kapanık bir din değildir, ip Yahudilerde olduğu gibi yalnızca bize tahsis edilmemiştir. Mümin olarak vazifemiz, dibi görünmeyen kuyuya atlamaya çalışanlara, imanın bahşettiği nurla, yolun sonunu aydınlatarak hakikat ipini uzatmaktır.

Bu daha en başından Rabbimizin

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

Yeryüzünde halife var edeceğim” buyruğu gereğince hilafet sorumluluğunun bir gereğidir. Hilafet kavramı hilafeti suğrâ ve hilafeti kübrâ olmak üzere ikiye ayrılır. Suğrâ olanı kişinin kendine, nefesine hakim olmasını ifade ederken, kübrâ olanı topluma yön vermeyi bildirir. Mümin bu sorumluluk gereği insanlığın saadet için çalışmakla memurdur.

Buna dair en sarih emir, Âl-i İmrân Sûresi'nde geçer. Rabbimiz şöyle buyurur;

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz.”

Ayette zikrolunan “ümme” yukarıda vurgusu yapılan cemaattir.

Ümmet olmadan, kenetlenerek bir araya gelmeden davete kalkışmamız anlamsızdır. İnsanlık içinden çıkarılmış olmaksızın, seçilmiş olmayı gösterir.

Devamındaki emri bil ma'ruf vurgusuyla, şu belirginleşir; seçkin oluşumuz davetçiliğimizdendir. Bu vasfı yitirsek, Hz. Peygamber ümmeti olarak, bizi biz yapan en temel vasfı yitirmiş oluruz. Tefsirlerde bu vurgu, “Allah'a iman edersiniz” kısmının, emri bil ma'ruftan sonra zikredilmesinin hikmeti çerçevesinde zikredilir. Bu emri bir ma'ruf Allah'a imandan önemli olduğu için değil, diğer ümmetlerden farkımızı bildirmek içindir. Dolayısıyla insanlığa kayıtsız kalamayız, yalnız kendimizle alakadar olamayız, Hristiyanlarda olduğu gibi ruhbanca, bir dağın eteğinde, insanlardan izale yaşayamayız. Bu müminliğimizle bağdaşmaz.

Efendimiz bir hadislerinde davetin gerekliliğini şu veciz misalle bildirir;

“Allah'ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşıp ihlâl edenler, bir gemiye binmek üzere kur'a çeken topluluğa benzerler. Onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerleşmişlerdi. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Alt katta oturanlar: Hissemize düşen yerden bir delik açsak, üst katımızda oturanlara eziyet vermemiş oluruz, dediler. Şayet üstte oturanlar, bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bira-

kırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer bunu önlerlerse hem kendileri kurtulur hem de onları kurtarmış olurlar.” (Buhari)

Bu nebevî temsil, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazifesinin hayatiyetini çarpıcı bir surette gözler önüne serer: Geminin altını delmek isteyenler, yaptıklarının yalnızca kendilerini ilgilendirdiğini zannederler; oysa açılacak küçücük bir delik, bütün gemiyi suya gömecek ve içindekileri birlikte helâke sürükleyecektir. Günah ve haksızlık da böyledir; ferdi gibi görünür, fakat neticesi mutlaka ictimaîdir. İşte burada iki tavır belirir: “Beni ilgilendirmez” diyerek susmak yahut müdahale ederek hem kendini hem kardeşini kurtarmak.

Hadisin öğrettiği üzere suskunluk tarafsızlık değil, çoğu zaman helâke ortaklığıdır; zira toplum bir bütündür ve bir yerde açılan gedik zamanla herkesi içine çeker. Ne var ki bu müdahale kuru bir yasaklamadan öte, bir kurtarma operasyonudur; gemiyi delmek isteyenleri engelleyenler aslında onu da boğulmaktan kurtarmış olurlar. Böylece hilâfet sorumluluğu daha da berraklaşır:

“**Yeryüzünde halife olmak, yalnızca kendi takvasını korumak değil, içinde yaşadığı geminin selametini de gözetmektir. Manevî bünyede açılan yarıklara kayıtsız kalmak bu şuurla bağdaşmaz.**

Mümin; Allah'ın ipine sarılan, kardeşile kenetlenen ve gerektiğinde tehlikeye doğru uzanıp hakikat ipini atan kimsedir. Çünkü kurtuluş, sadece kendini değil, başkasını da düşünmekle mümkündür; gemi birlikte korunursa birlikte selâmete erilir.

Netice itibarıyla Allah'ın ipine tutunmak bir istikamet beyanıdır. Bu istikamet, ferdi takva ile dindarlık üretirken; aynı zamanda cemaat bilinci, sorumluluk şuuru ve insanlığa karşı ahlâkî müdahale cesareti doğurur. Vahye yaslanan bir davet istikamet bulur; cemaat şuuru taşıyan bir iman güçlenir; başkasına uzanan bir hakikat canlılığını korur.

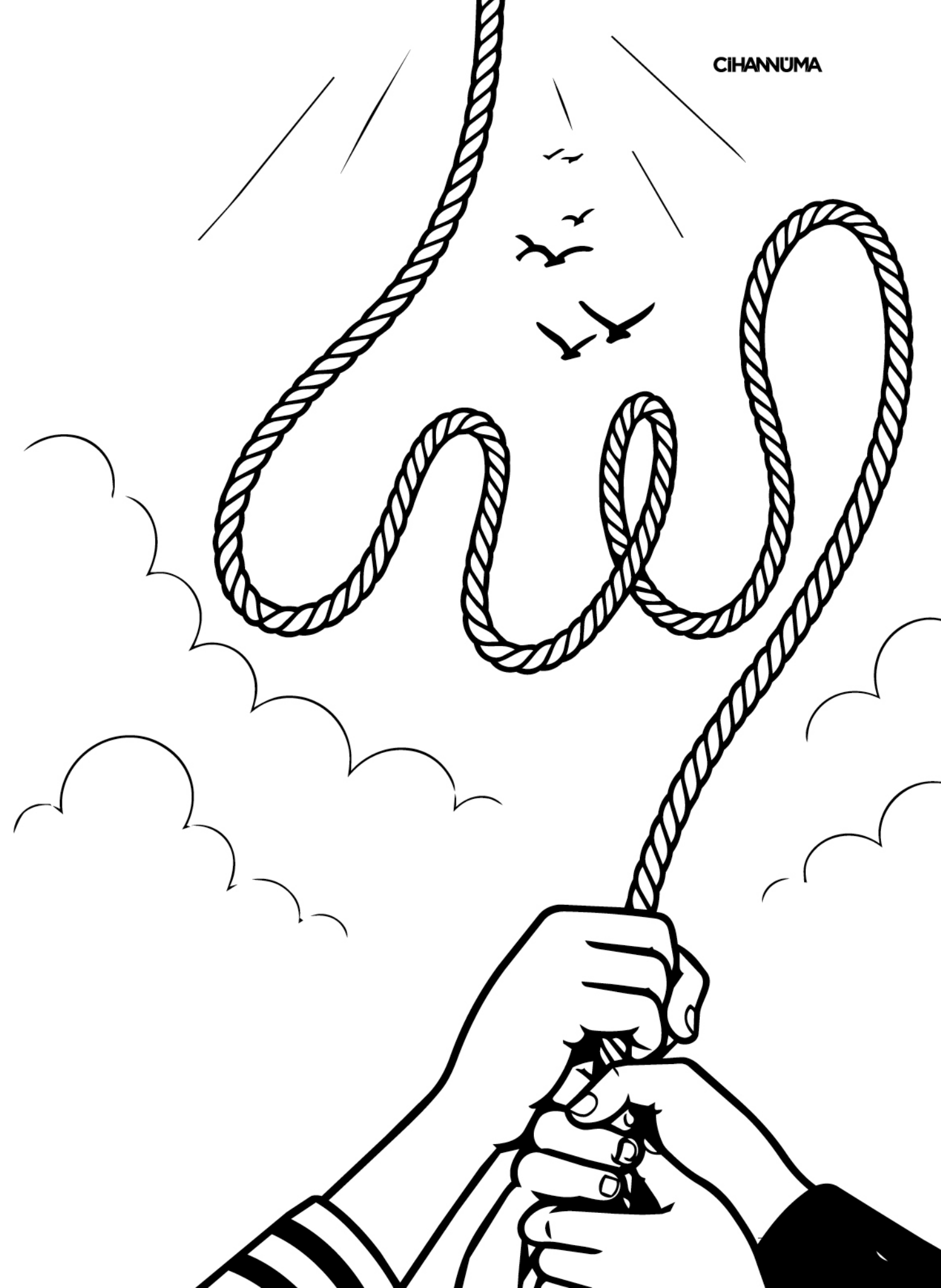
Bugün asıl mesele, ipin elimizde olup olmaması ve onu ne kadar sıkı tuttuğumuzdur. İp gevşediğinde fert de cemiyet de gevşer ve fesat yayılır. İstikamet zedelendiğinde kalpler de kurumlar da yönünü kaybeder. Bunun içindir ki her davetçi önce

kendi kalbinde bağı tahkim etmeli, sonra safını sağlamlaştırılmalı, ardından hakikat ipini hikmetle uzatmalıdır.

Kurtuluş müşterek bir inşadır.

“**Allah'ın ipine samsıkı sarılanlar, birbirine kenetlenenler ve insanlığı selamete çağırınlar için vaat edilen felah, bu bütünlük içinde tecelli eder.**

Gemi birlikte korunur, birlikte sahile ulaşır; ip birlikte tutulur, birlikte kurtuluşa erilir.

PROF. DR.
ABDULVAHAP
ÖZSOY

SORUŞ
TURMA

Cihannüma Teorik Soruşturamalar ve
Öngörüler Dosyası 1

GAZZE RAPORU:

Öngörüler,
Teklifler ve
Çözümler

Gazze'de yaşamayı imkânsız hâle getiren abluka ve saldırılar, 7 Ekim 2023 sonrasında eşi benzeri görülmemiş bir insani krize yol açmıştır. Bu kriz yalnızca kitlesel can kayıpları ve altyapının tahribatıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda uluslararası hukuk düzeninin ve insan haklarını korumakla yükümlü kuruluşların etkinliği konusunda derin şüpheler doğurmuştur. Ekonomik kuşatma, sistemli yerleşim stratejileri, kitlesel yerinden edilmeler ve uluslararası hukukun sistematik ihlali şeklinde işleyen bu süreç bölgeyi yalnızca bir çatışma alanı değil; aynı zamanda küresel güç mücadelelerinin yaşandığı, güç dengelerinin daha da sertleştiği ve ümmetin birlik kapasitesinin sınırdığı tarihsel bir dönemeç ve alan haline getirmiştir. İsrail'in işgal ve baskı politikaları, uluslararası aktörlerin desteğiyle, salt askerî operasyonlarla açıklanamayacak, çok katmanlı bir sürece dönüşmüştür.

Türkiye açısından mesele, yalnızca dış politikada ele alınacak bir dosya değil; aynı zamanda Ümmet-i Muhammed'in kırılğan dengelerinin doğrudan yansıdığı, toplumun gündelik yaşamını etkileyen çok boyutlu somut bir hakikattir.

Raporun Amacı ve Temel Yaklaşımı

Biz de bu hakikat gereğince ülkemiz, yakın coğrafyamız, Ümmet-i Muhammed ve insanlık olarak Gazze'de yaşanan işgal ve soykırım sebebiyle, en açık etkisini yakın coğrafyamızda ve günlük yaşantımızda gördüğümüz kritik bir süreçten geçtiğimiz farkındayız. Şüphesiz bu sürecin kısa ve uzun vadede hayatımızın farklı alanlarını etkileyecek sonuçları olacağını biliyoruz. Bu açıdan süreci bizi hem karşı karşıya bıraktığı meseleler bağlamında hem de zihniyet ve onlarla beraber yürüyen uzun erimli pratikler açısından analiz etmek gerektiğini düşünüyoruz. Bundan dolayı *Gazze Dosyası: Teorik Soruşturamalar ve Öngörüler Dosyası* ile Türkiye'de böyle bir etkinliği inşa etme noktasında öncü rol alması gereken hocalarımızın, bu süreci değerlendirme hususunda katkı vermelerini planladık. *Gazze Dosyası*, içinden geçtiğimiz süreçle ilgili yalnızca güncel politik gelişmeler bağlamında değil; aynı zamanda eğitim, siyaset, felsefe, psikoloji, antropoloji, fizik, yapay-zeka, teknoloji, bilişim, kültür, sanat, medya, iletişim, mimari, veri bilimleri, yönetim, uluslararası hukuk, sosyoloji, dünya tarihi, sivil toplum gibi alanlar etrafında, yukarıda belirttiğimiz vizyona uygun şekilde

yapılmış değerlendirmelerin yer alacağı bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. Neticede dosya çalışmamızda tarih, düşünce, siyonizm, siyaset ve uluslararası ilişkiler, hukuk, eğitim ve yükseköğretim, medya ve iletişim, kültür ve sanat, bilim, teknoloji ve mühendislik, insani ve iktisadi yardımlar, sivil toplum kuruluşları ve sağlık olmak üzere 13 disiplinde toplam 45 metin kaleme alınmıştır. Mezkur metinler ve değerlendirmeler kaynak ittihaz edilerek ve Gazze'nin geçtiği süreç dikkate alınarak elinizde tuttuğunuz *Gazze Raporu: Öngörüler, Teklifler ve Çözümler* çalışması hazırlanmıştır. Ümit ediyoruz ki dosya sayesinde ileri müzakereler tetiklenecek, nitelikli ve derinlikli bir tartışma ortamı içerisinde çözüm önerilerinin kısa, orta ve uzun vadeli hayata geçirildiği bir aşamaya geçilmiş olacaktır.

Durum Tespitleri

Gazze'de yaşanan insani tablo, sadece bir çatışmanın ya da savaşın değil; onlarca yıldır süren işgal, kuşatma ve sistematik bir yok etme politikasının en ağır sonucudur. 7 Ekim 2023'ten bu yana süren saldırılarda 70 bine yakın kişi şehit olmuş, 170 binden fazla kişi yaralanmış, on binlerce bina tamamen yıkılmıştır. Bu rakamlar, sadece birer istatistik değil, her

biri ardında acı dolu hikâyeler, yitirilen hayatlar, çaresiz aileler barındırmaktadır.

İsrail'in uyguladığı kuşatma politikası, bölgenin sağlık hizmetini ve sağlık eğitim altyapısını ciddi biçimde tahrip etmiştir.

Ayrıca tıp ve sağlık profesyonelleri teorik ve uygulamalı eğitimleri, devam eden şiddet ve yıkım nedeniyle ciddi şekilde kesintiye uğratmıştır. Öğrencilerin %71'i saldırılar nedeniyle yerinden edilmiş ve evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu öğrencilerin birçoğu şu anda naylon çadırlardan oluşan geçici barınaklarda yaşamaktadır. Bu durum ders kitaplarına, elektronik kaynaklara, uygulama alanlarına ve çalışma materyallerine erişimi son derece güçleştirmektedir. Hastanelerin ve sağlık kurumlarının hedef alınmasıyla hayati tehlike altında sürdürülen klinik eğitimler, oluşan yıkım nedeniyle uygulama ortamlarının yetersizliği, özellikle çatışma bölgelerinde sağlık profesyonellerinin hedef alınması nedeniyle ciddi akademik kadro kaybı, ruhsal ve duygusal yıpranma ve stres sağlık alanındaki eğitimi sürdürülemez hale getirmiştir. Ayrıca, öğrencilerin

%60'ı evlerini kaybetmiş, %59'u gelir kaynaklarını yitirmiştir. Süregelen sivil katliamlar nedeniyle ne kadar öğrencinin şehit olduğu veya yaralandığı tam olarak bilinmemektedir.

“

İsrail'in uyguladığı kuşatma diğer taraftan Gazze halkını açlık ve hastalıklarla baş başa bırakmıştır. Gıda, ilaç ve yakıtın bölgeye girişine yönelik kısıtlamalar, Gazze'deki sağlık sistemini çökme noktasına getirmiştir.

UNICEF ve Dünya Gıda Programı verilerine göre, Gazze'de 1 milyondan fazla kişi kitlesel açlık krizini yaşarken, soykırım silahı olarak kullanılan “aç bırakma” nedeniyle 154'ü çocuk olmak üzere yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Birçok hastane, bombardımanlarla yıkılmış ve yıkılmayanlar ise yakıt yetersizliği sebebiyle hizmet veremez hale gelmiştir. Bölgede doktorlar ve sağlık çalışanları temel tıbbi malzemeler olmadan yaralıları tedavi etmeye çalışmaktadır.

Bu süreçte uluslararası toplumdaki tepkiler, çoğunlukla kınama düzeyinde kalmıştır. Uluslararası yargı organlarına (örneğin Gü-

ney Afrika'nın başvurusuyla Uluslararası Adalet Divanı'na, BM Genel Kurulu'nun talebiyle alınan danışma görüşlerine, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin çıkardığı tutuklama emirlerine) başvurulmasına rağmen, İsrail bunların hiçbirini ciddiye almamıştır. Dahası, ABD, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin personeline ve mahkemeye yardım eden sivil toplum kuruluşlarına yaptırım uygulayarak hukukun üstünlüğü ilkesini baltalamıştır. Hatta BM Genel Kurulu, İsrail'e yönelik ablukanın sona erdirilmesi ve insani yardım koridorlarının açılması yönünde defalarca çağrıda bulunmuş ancak İsrail bu çağrılarının hiçbirine uymamıştır. Diğer devletler de bu hukuki girişimlere karşı kayda değer bir tepki göstermemiş, uygulanan yaptırımlar sınırlı ve etkisiz kalmıştır.

Aylar süren bombardımanların ve ağır insani krizin ardından, İsrail ile Hamas arasında bir ateşkes anlaşmasının duyurulması, bölgede uzun süredir beklenen bir nefes alma imkanını meydana getirmiştir. Ateşkes sürecinde bölgeye sınırlı insani yardım geçişlerine izin verilmesi planlanmaktadır. Ancak bu gelişmenin Gazze halkı için gerçek bir rahatlama anlamına gelmesi isteniyorsa, kısa sürede adil, kalıcı ve sürdürülebilir bir ateşkesin sağlanması; ablu-

kanın tamamen kaldırılması ve insani yardıma engelsiz erişimin garanti altına alınması gerekmektedir. Zira geçici ateşkesler, geçmişte olduğu gibi, yalnızca yıkımın yeniden başlamasına kısa bir ara anlamına gelme tehlikesi barındırmaktadır.

Gazze'de gerçek bir ateşkesin sağlanmasının temel koşulu ise, adalet ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanmasına bağlıdır. Bu doğrultuda Netanyahu hükümeti ve askeri yetkililer tarafından işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar uluslararası hukuk çerçevesinde yargılanmalıdır.

“

Geçmişte Bosna'da, Ruanda'da, Sudan'da olduğu gibi, adaletin gecikmesinin yeni trajedilere zemin hazırladığı unutulmamalıdır. Gazze'deki soykırımın faileri de hesap vermelidir.

Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle; “Ne yaparsanız yapın soykırımı unutmayın. Çünkü unutilan soykırım tekrarlanır.”

Devletler kısa vadede yalnızca insani yardım çağrularıyla yetinmemeli, orta ve uzun vadede somut siyasi ve ekonomik yaptırımlarla

harekete geçmelidir. İsrail'e silah ambargosu uygulanmalı, askeri ve ekonomik iş birlikleri askıya alınmalı, savaş ekonomisini besleyen tüm ticari ilişkiler durdurulmalıdır. İnsan haklarını savunduğunu iddia eden hiçbir ülke, çocukların öldürüldüğü, hastanelerin hedef alındığı bir rejimle iş birliği yapmamalıdır.

Aynı zamanda sivil toplum, medya ve uluslararası kuruluşlar da üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. İnsani yardımların engelsiz biçimde Gazze'ye ulaşabilmesi için sınır geçişleri ve deniz yolları tamamen açılmalı, yardım kuruluşlarının güvenliği garanti altına alınmalıdır. Gazze'ye ulaşmak için deniz yoluyla yola çıkan *Küresel Sumud Filosu* gibi sivil girişimler, uluslararası hukuka uygun barışçıl eylemler olarak desteklenmeli; bu çabaların

engellenmesi kabul edilmemelidir. Gazze Vicdan Mahkemesi (Gaza Tribunal) gibi sivil yargılamalar ulusal ve uluslararası düzeydeki mahkemelerce devam ettirilmelidir.

“

Unutulmamalıdır ki Gazze meselesi, bölgesel bir sorun değil küresel bir vicdan testidir. Bugün Gazze'de yaşananlar, insan hakları, uluslararası hukuk ve adalet kavramlarının dünya nezdinde ne kadar geçerli olduğunun dramatik bir göstergesidir.

Gazze halkı, yıkımın ortasında bile direncini, onurunu ve insanlığını korumaya devam etmektedir. Onların bu onurlu direnişi, dünyanın

sessizliğine karşı bir çağrıdır. Bugün tüm dünya artık bu çağrıya kulak vermek, İsrail'in işlediği insanlık suçlarına sessizliğiyle ortak olmaktan vazgeçmek zorundadır. Çünkü Gazze'deki adaletsizlik, yalnızca Filistinlilerin değil tüm insanlığın vicdanına yöneltilmiş bir tehdittir.

Bu tehdit ortamında İslam'ın insanlığa vadettiği şey, sadece ümmetinin belli bir parçasının haklarını korumak değil; dünyanın neresinde olursa olsun tüm insanlığı bu tür belalardan korumak ve kurtarmaktır. Bu bağlamda Ümmet-i Muhammed'in öncelikle bir ve beraber hareket ettiklerinde bunun mümkün olduğuna inanması ve inancı uğruna mücadelesini net bir şekilde sürdürmesi gerekmektedir.

DOÇ. DR.
YAŞAR KAHRAMAN

SORUŞ
TURMA

Cihannüma Teorik Soruşturmalar ve
Öngörüler Dosyası 2

SURIYE RAPORU:

Öngörüler,
Teklifler ve
Çözümler

Suriye ile Türkiye arasında son yıllarda yaşanan gelişmeler iki ülkeyi şüphesiz yeni bir dönemin eşiğine getirmiştir. Bu eşikte birlikte gerçekleştirilen devrim süreci iki ülkenin dini, siyasi, iktisadi, coğrafi, kültürel, toplumsal, askeri ve güvenlik itibarıyla bölgesel ve küresel yapıda kader ortaklığını, tarihte olduğu gibi bugün de, daha da perçinlemiştir. Bu kapsamda

Suriye ile aramızda var olan kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi, sınırların hem gönüllerde hem de fiiliyatta kaldırılması ve İslam coğrafyasının ortak değerler etrafında birleşmesi, tarihi ve ahlaki bir vecibe olarak siyasetten bürokrasiye akademiden sivil topluma tüm Türkiye Müslümanlarının omuslarındadır.

Bu yüzdendir ki Türkiye açısından Suriye meselesi, yalnızca dış politikada ele alınacak bir dosya değil; aynı zamanda Ümmet-i Muhammed'in kırılğan dengelerinin doğrudan yansıdığı, toplumun gündelik yaşamını etkileyen çok boyutlu somut bir hakikattir.

Biz de bu hakikat gereğince ülkemiz, yakın coğrafyamız ve Ümmet-i Muhammed olarak Suriye'de yaşanan devrim sebebiyle, en açık etkisini yakın coğrafyamızda ve günlük yaşantımızda gördüğümüz kritik bir süreçten geçtiğimiz farkındayız. Şüphesiz bu sürecin kısa, orta ve uzun vadede hayatımızın farklı alanlarını etkileyecek sonuçları olacağını biliyoruz. Bu açıdan süreci, bizi hem karşı karşıya bıraktığı meseleler bağlamında hem de zihniyet ve onlarla beraber yürüyen uzun erimli pratikler açısından analiz etmek gerektiğini düşündük. Buradan hareketle Türkiye'de böyle bir etkinliği inşa etme noktasında öncü rol alması gereken hocalarımızın, bu süreci değerlendirme hususunda katkı vermelerini planladık. Ekim ve Aralık 2026 tarihlerinde iki ekip olarak Suriye'de üst düzey devlet yetkilileri, yerel yöne-

ticiler, parti yetkilileri, sivil toplum kuruluşları, üniversite mensupları, gazeteciler ile görüşmeler yaptık ve saha araştırmasında bulunduk. Nihayetinde Suriye'nin içinden geçtiği süreç dikkate alınarak *Suriye Raporu: Öngörüler, Teklifler ve Çözümler* çalışmasını hazırladık.

Bu rapor, mezkur tarihî ve ahlaki vecibe gereğince tarih, toplum, düşünce, hukuk, siyaset ve uluslararası ilişkiler, eğitim ve yükseköğretim, medya ve iletişim, kültür ve sanat, şehir ve mimari, sağlık, iktisat, insani ve iktisadi yardımlar, bilim, teknoloji ve mühendislik, sivil toplum kuruluşları olmak üzere 2 saha araştırması ve 15 disiplinde toplam 77 metne dayanarak, sürdürülebilir işbirliği için somut adımlar atılması gerektiğini bir kez daha hatırlatmakta, öngörülerini dile getirmekte ve kısa-orta-uzun vadeli çözüm önerilerini sunmaktadır.

Raporun Amacı ve Temel Yaklaşımı

Bu rapor, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşın ve 2024 sonunda yaşanan devrimin ardından ortaya çıkan yeni güç dengeleri, toplumsal ihtiyaçlar ve devlet

inşa sürecini bütüncül bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma; Suriye'nin yalnızca bir kriz sahası değil, yeniden inşa edilmesi gereken çok katmanlı bir toplumsal, siyasi ve ekonomik yapı olduğu kabulü üzerine inşa edilmiştir.

Raporun temel amacı;

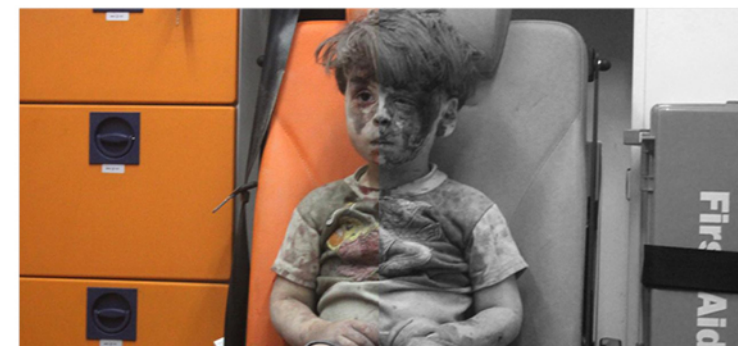
Suriye'nin mevcut durumunu saha gözlemleri, kurumsal veriler ve tarihsel süreklilik çerçevesinde ortaya koymak,

Karşı karşıya olunan temel riskleri ve kırılğanlık alanlarını tespit etmek,

Kısa, orta ve uzun vadede istikrar, bütünlük ve meşruiyet üretebilecek politika setlerini karar alıcıların değerlendirmesine sunmaktır.

Bu bağlamda rapor, Suriye meselesini yalnızca güvenlik merkezli ya da insani yardım odaklı dar bir çerçevede ele almamakta; toplum, devlet kapasitesi, siyasi temsil, ekonomik sürdürülebilirlik ve bölgesel denge başlıklarını birbirinden kopuk değil, birbirini doğrudan etkileyen alanlar olarak değerlendirmektedir.

Raporun temel yaklaşımı, sahada karşılığı olmayan çözümlerin kalıcı istikrar üretmeyeceği; güvenlik, ekonomi ve hukuk alanlarında atılacak adımların adalet duygusunu beslemediği ve hakkaniyet algısını güçlendirmedeği sürece sürdürülebilir olamayacağı varsayımına dayanmaktadır.

Çalışma, Suriye'deki yeniden yapılanma sürecini yalnızca fiziksel altyapının onarımı olarak değil;

Toplumsal güvenin yeniden tesisi,

Travma ve kolektif hafızanın onarımı,

Adil siyasal düzenin inşası,

Üretim temelli ve bağımlılık üretmeyen ekonomik kalkınma boyutlarıyla ele almaktadır.

Bu rapor aynı zamanda, Türkiye'nin Suriye ile olan çok boyutlu ilişkisini yalnızca güvenlik veya göç başlığına indirgemeyen; diplomatik, kurumsal, ekonomik ve toplumsal kapasitesini dikkate alan bir yaklaşımı benimsemektedir. Türkiye'nin sahada edindiği tecrübenin,

Suriye'nin yeniden inşa sürecinde kolaylaştırıcı, dengeleyici ve çok taraflı iş birliklerini güçlendiren bir rol üstlenebileceği değerlendirilmesi, raporun temel referans noktalarından biridir.

Son olarak bu rapor; kısa vadeli taktik kazanımların ötesinde, Suriye'nin üniter yapısını koruyan, toplumsal birlik ve beraberliği güçlendiren ve bölgesel istikrarı destekleyen bir gelecek perspektifinin inşa edilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Raporun tamamı, bu stratejik hedef doğrultusunda gerçekçi, uygulanabilir ve sahaya dayalı politika önerileri geliştirmek üzere hazırlanmıştır.

2. Durum Tespitleri

2.1. Devrimin Enformasyonu ve Meşruiyetinin Yaygınlaştırılması

Suriye Devrimi, İslami hassasiyetleri gözetilen ve Baas rejiminin baskıcı, otoriter ve antidemokratik yapısına karşı gelişen bir halk hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Rejimin uyguladığı sistematik şiddet, Suriye halkını meşru müdafaa çerçevesinde silahlı mücadeleye yöneltmiştir.

Devrimin seyrinde 2015 yılı kritik bir kırılma noktası olmuş; devrimci grupların Ceyşu'l-Fetih çatısı altında birleşmesiyle İdlib'in fethi gerçekleştirilmiştir. Bunu takiben Türkiye'nin desteğiyle icra edilen Fırat Kalkanı (2016), Zeytin Dalı (2018) ve Barış Pınarı (2019) harekâtları, Suriye'nin kuzeyinde yaklaşık 5.000 km²'lik güvenli bir alanın oluşmasına imkân tanımış; yerel yönetimler, eğitim ve sağlık altyapısı tesis edilmiş, bu sayede yüz binlerce sivilin geri dönüşü sağlanmıştır. Bu süreç, muhalefetin kurumsal kapasitesini ve devrimin toplumsal meşruiyetini güçlendirmiştir.

2019 sonrası dönemde rejim, Rusya ve İran desteğiyle muhalefeti daraltmaya çalışmış; ancak Bahar Kalkanı Harekâtı (2020) İdlib'in düşmesini engelleyerek devrimin tamamen bastırılmasının önüne geçmiştir. Bu müdahale, muhalif varlığın korunmasında stratejik bir eşik oluşturmuştur.

2013–2020 yılları arasında devrim, askeri mücadeleden kurumsal ve toplumsal bir yapıya evrilmiş; bu dönem bir "eğitim ve olgunlaşma süreci" olarak tanımlanmıştır. 2020 itibarıyla İdlib Kurtuluş Hükümeti'nin kurulmasıyla siyasi ve idari istikrar yeniden tesis edilmiş, ortak bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir.

Bölgesel ve küresel dengelerde yaşanan değişimler (Rusya–Ukrayna savaşı ve İsrail–Hizbullah gerilimi), 2025 yılı itibarıyla devrimin başarıya ulaşması için elverişli bir zemin oluşturmuştur. Bu çerçevede 2025 yılı, devrimin "tahrir ve yönetimi üstlenme" aşamasına geçtiği tarihsel bir eşik olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Toplumsal Yapı

2011 yılında başlayan iç savaş, Suriye'nin toplumsal yapısını ağır biçimde tahrip etmiş; yaklaşık 1 milyon insanın hayatını kaybetmesine, 7 milyondan fazla kişinin ülke içinde yerinden edilmesine ve 6,8 milyon Suriyelinin ülke dışına göç etmesine yol açmıştır. Hayatını kaybedenlerin önemli bir kısmını çocuklar oluştururken, bugün 13 milyon insan, bunların 7,5 milyonu çocuk olmak üzere, acil insani yardıma muhtaç durumdadır. Ülke genelinde sağlık ve eğitim altyapısının en az beşte biri, konut stokunun ise dörtte biri tamamen yıkılmıştır. Muhalif kaynaklara göre yüz binlerce kişi tutuklanmış veya kaybolmuş; rejim hapishanelerinde en az 132 bin kişinin yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Bu insani yıkımın en yakın ve doğrudan tanıklarından biri Türkiye olmuştur.

Savaşın yol açtığı derin toplumsal parçalanma, güven krizini derinleştirmiş; etnik,

mezhepsel ve siyasi farklılıklar yerel düzeyde yeniden bütünleşmeyi zorlaştırmıştır. Buna rağmen, Ahmed Şara liderliğindeki yeni yönetimin askeri kimlikten sivil yönetime geçişi ve uluslararası toplum nezdinde güven veren bir vizyon ortaya koyması, sürecin yönetilebilirliğine dair önemli bir fırsat alanı oluşturmuştur.

Bu süreçte Türkiye'nin siyasi desteği, tecrübesi ve kurumsal birikimi belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak PYD kontrolündeki kamplar üzerinden yeni terör yapılanmaları oluşturma çabaları, toplumsal bütünlüğü hedef alan kalıcı risklerin devam ettiğini göstermektedir.

Suriye toplumunun yaklaşık %85'i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışına mensup olup, devrimle birlikte uzun yıllar süren baskı döneminin

2.3. Siyasi İstikrar, Güvenlik, Ülkenin Üniter Yapısının Tesisi ve Savunma

Suriye, uzun süren iç savaşın ardından devlet kapasitesini ve siyasi otoritesini yeniden inşa etmeye çalıştığı kritik bir geçiş döneminden geçmektedir. Bu sürecin en temel meselesi, ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi ve iç savaşla derinleşen siyasi-idari dağınıklığın ortadan kaldırılmasıdır. Şam yönetiminin, yerel unsurları merkeze entegre eden, dış müdahalelerden arındırılmış bir siyasi uzlaşma zemini oluşturamaması durumunda, kalıcı parçalanmışlık ve dışa bağımlı bir yönetim yapısı riski güçlenmektedir.

Şara yönetimi, tam hâkimiyetin sağlanmasının ardından siyasi reformları başlatmayı, yaptırımların kaldırılmasıyla birlikte yeniden imar ve sosyo-ekonomik istikrar sürecini

hedeflemektedir. Ancak İsrail'in müdahaleci hamleleri ile güneyde Dürziler ve kuzeydoğuda PYD/PKK'nın konumu, ülkenin üniter yapısının tesisi önünde ciddi belirsizlikler oluşturmaktadır. Güvenlik ortamının tam olarak sağlanamaması, şehirlerin yeniden inşası ve yatırım süreçlerinin önündeki en önemli engel olarak öne çıkmaktadır.

Geçici Anayasa Bildirgesi'nde devletin üniter yapısı, başkentinin Şam olduğu ve ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkelerinin vurgulanması, özellikle YPG/SDG yapılanmasının reddi açısından önemli bir hukuki çerçeveyi sunmaktadır. Bununla birlikte, Esad rejiminin ardında

bıraktığı kurumsal çöküş; yolsuzluk, kayıt kaybı, kurumsal hafıza erozyonu ve bürokratik belirsizlikler şeklinde yeni yönetimin önüne ciddi yapısal sorunlar çıkarılmaktadır.

Yeni yönetimin otoriter yapıdan katılımcı yönetime hızlı geçişi, yeterli nitelikli ve tecrübeli kadro altyapısının henüz oluşturulamaması en kırılgan alanlardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle, yurtdışındaki Suriyelilerin geri dönüşünün teşvik edilmesi hem insan kaynağı açığını kapatmak hem de demografik dengeyi yeniden tesis etmek açısından stratejik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu zorluklara rağmen, Ahmet Şara yönetiminin toplumun geniş kesimlerinden aldığı destek ve Suriye halkının üretken toplumsal yapısı, yeniden yapılanma ve istikrar sürecinin en önemli meşruiyet ve dayanıklılık kaynakları arasında yer almaktadır.

2.4. Beledi Hizmetler

2011 yılında başlayan çatışmalar, Suriye'nin altyapı sistemlerini büyük ölçüde tahrip etmiş; su, elektrik, sağlık, eğitim ve ulaşım başta olmak üzere temel kamu hizmetlerinde ciddi ve kalıcı aksamalara yol açmıştır. Elektrik üretim ve dağıtım altyapısındaki ağır hasar nedeniyle ülke genelinde enerji arzı sürekliliğini yitirmiş, birçok bölgede günlük elektrik kesintileri 20 saati aşmıştır. Su

ve kanalizasyon sistemlerindeki yıkım ise halk sağlığı ve yaşam koşullarını doğrudan olumsuz etkilemiştir. Ulaşım altyapısının tahrip edilmesi, insani yardım erişimini ve ticari faaliyetleri önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Eğitim ve sağlık sistemleri savaşın en ağır etkilediği alanlar arasında yer almış; okulların büyük bölümü yıkılmış veya işlevsiz hale gelmiş, sağlık hizmetleri ise tesis, personel ve malzeme yetersizlikleri nedeniyle temel düzeyde dahi sürdürülemez hale gelmiştir. Bunun yanında, savaş sürecinde yaşanan mülkiyet kayıpları ve kayıtların tahrip edilmesi, yeniden inşa sürecinde mülkiyet haklarının tespiti ve iadesini kritik bir mesele haline getirmiştir.

Türkiye'nin destek verdiği sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanmasıyla birlikte nüfus hızla artmış; Türkiye devleti ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla bu alanlar yaşanabilir ve ekonomik olarak sürdürülebilir merkezlere dönüştürülmüştür.

Bu tecrübe, yeni Suriye'nin yeniden inşa süreci için uygulanabilir bir model sunmaktadır. Ayrıca, Suudi Arabistan, Katar, Çin ve Avrupa

ülkelerinin Suriye'nin yeniden inşasına yönelik yatırım ve iş birliği arayışları, sürecin uluslararası boyutunun şekillenmeye başladığını göstermektedir.

2.5. Bölgesel ve Küresel Yapı

Suriye'de yaşanan devrim ve rejim değişimi, yalnızca ülkenin iç dinamikleriyle değil; İsrail, ABD, Rusya ve İran'ın şekillendirdiği bölgesel ve küresel güç dengeleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Bu aktörler arasında özellikle İsrail'in üzerinde durmamız uygun olacaktır. Zira İsrail, Suriye'nin uzun süreli istikrarsızlığını kendi güvenliği ve stratejik çıkarları açısından avantajlı görmekte; tam birlik ve beraberliğin yerine kontrollü bir kaosun sürmesini tercih etmektedir. Bu durum, Golan Tepeleri üzerindeki fiili işgalin kalıcılığını ve Suriye'nin askeri-siyasi zayıflığının devamını mümkün kılmaktadır.

Rejimin çökmesi ve yeni bir yönetimin ortaya çıkması, bölgesel dengeleri önemli ölçüde değiştirmiştir.

Yeni yönetimin Türkiye ile yakınlaşma eğilimi, İsrail açısından ciddi bir rahatsızlık kaynağıdır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesi, Türkiye'nin yeniden inşa sürecinde etkin rol üstlenmesini ve bölgesel nüfuzunu artırmasını sağlayabilir. Bu durum, İsrail'in Suriye'deki askeri ve istihbari hareket alanını daraltacak; özellikle hava operasyonları ve İran karşıtı faaliyetlerini sınırlandıracaktır. Aynı zamanda Türkiye'nin Arap dünyasındaki artan diplomatik etkisi, İsrail'in bölgesel yalnızlığını derinleştirme potansiyeli taşımaktadır.

İsrail, Türkiye ile uyumlu ve istikrarlı bir Suriye'nin oluşmasını kendi güvenlik çıkarlarına aykırı görmekte; bu süreci engellemek için diplomatik ve askeri seçenekleri gündemde tutmaktadır.

1967'den bu yana süren Golan işgali ve devrim sonrasında gerçekleştirilen yüzlerce hava saldırısı, İsrail faktörünün Suriye'nin güvenlik algısında neden merkezi bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Yeni Şam yönetimi, yeniden yapılanma sürecine odaklanmak ve iç istikrarı sağlamak istiyorsa, öncelikle İsrail'den gelebilecek tehditleri bertaraf edecek bir güvenlik mimarisi kurmak zorundadır. Bu, doğrudan bir savaş hazırlığı anlamına gelmemekle birlikte, İsrail'in Suriye'nin iç dengelerine müdahale edemeyeceği bir caydırıcılık seviyesine ulaşmak anlamına gelir. İsrail'den emin olamayan bir Suriye, kalıcı istikrar sağlayamaz.

Bununla birlikte İsrail, Suriye'nin istikrar kazanmasını engellemek amacıyla etnik ve mezhepsel fay hatlarını da kullanmaktadır. Dürziler ve PYD üzerinden yürütülen

parçalama girişimleri, Suriye'yi bölmeye ve "Davut Koridoru" olarak adlandırılan jeopolitik hattı oluşturmaya yöneliktir. Bu senaryo, hem Suriye'nin toprak bütünlüğünü hem de Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir. Ayrıca DEAŞ gibi unsurların yeniden devreye sokulmasıyla Suriye'nin sürekli meşgul edilmesi stratejisi de gündemde tutulmaktadır.

Bölgesel denklemde İran da önemli bir aktördür. İran'ın Şii Hilali ve Velayet-i Fakih eksenli yayılma stratejisi, devrimle birlikte Suriye'de önemli ölçüde zayıflatılmıştır. Sahadaki gözlemler, İran ile İsrail arasındaki ilişkinin mutlak bir düşmanlıktan ziyade örtülü bir rekabet niteliği taşıdığını göstermektedir. Her iki aktör de dini söylemleri siyasi ve stratejik hedeflerini örtmek için kullanmakta; ABD ise bu rekabeti Arap dünyasını zayıflatacak şekilde yönlendirmektedir.

2.6. Meclis ve Yeni Anayasa Süreci

Uzun yıllar süren savaş ve ağır yıkımın ardından Suriye'de bir geçiş dönemi öngörülmüş; bu sürecin temel esasları 25 Şubat 2025'te düzenlenen Ulusal Diyalog Konferansı ile belirlenmiştir. Konferansın en önemli çıktılarından biri, geçici bir anayasa bildirgesi hazırlamak

üzere oluşturulan komisyon olmuş; hazırlanan "Suriye Arap Cumhuriyeti Anayasa Bildirgesi" Cumhurbaşkanı Ahmed Şara tarafından 13 Mart 2025'te imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bildirgenin temel amacı, devletin yeniden inşası ve kalıcı bir siyasal düzenin tesis edilmesidir.

Anayasa Bildirgesi kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmekle birlikte, sistemi büyük ölçüde Cumhurbaşkanı merkezli olarak kurgulamıştır. Yasama yetkisini kullanacak Halk Meclisi'nin oluşumunda Cumhurbaşkanı'na belirleyici yetkiler tanınmış; üyelerin üçte ikisi Cumhurbaşkanı tarafından oluşturulan komitelerce, üçte biri ise doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır. Halk Meclisi'nin görev süresi 30

ay olarak belirlenmiş, yeni anayasa kabul edilinceye ve seçimler yapılincaya kadar yasama yetkisinin bu meclis tarafından kullanılacağı hükme bağlanmıştır. Cumhurbaşkanı'na kanun teklifi sunma ve veto yetkileri de tanınmıştır.

Yargı alanında ise yargı bağımsızlığı ilkesi kabul edilmiş ve Yüksek Yargı Konseyi ile yeni bir Anayasa Mahkemesi öngörülmüştür. Ancak bu kurumların oluşumu ve yetkilerine dair ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir. Yeni kurulan Anayasa Mahkemesi'nin yedi üyesinin tamamının Cumhurbaşkanı tarafından atanması, uzun vadede yargı bağımsızlığı ve temel hakların korunması açısından riskler barındırmaktadır.

Anayasa Bildirgesi geçiş dönemini beş yıl ile sınırlandırmış; bu sürenin yeni anayasanın kabulü ve bu anayasa çerçevesinde yapılacak seçimlerle sona ereceğini hükme bağlamıştır.

5 Ekim'de gerçekleştirilen parlamento seçimleriyle yeni meclisin belirlenmesi, Suriye'nin yeni anayasa ve kanunlarını yürürlüğe koymasından kritik bir aşama olarak öne çıkmakta; bu süreç yeni yönetimin önündeki en acil ve öncelikli gündem maddesi olarak değerlendirilmektedir.

2.7. Eğitim Durumu

Suriye'de savaş öncesinde olduğu gibi bugün de genç nüfus oranı oldukça yüksek-

tir. 25 yaş altı nüfus toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır; 0-14 yaş arası yaklaşık 6 milyon, 1-24 yaş arası ise yaklaşık 10 milyon kişi bulunmaktadır. Ancak uzun süren çatışmalar nedeniyle eğitim sisteminin dışına itilen çocuk ve gençlerin sayısı hızla artmıştır. Okul dışında kalanların sayısı 1,5 milyonu aşmış; UNICEF verilerine göre bu sayı yaklaşık 1,75 milyona ulaşmıştır. Ayrıca 1,35 milyon çocuk okul terk riskiyle karşı karşıyadır.

Eğitim altyapısı savaş nedeniyle ağır biçimde tahrip olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre okulların yüzde 53'ü kısmen, yüzde 10'u ise tamamen zarar görmüş; ülke genelinde okulların yalnızca yüzde 57'si eğitim faaliyetlerine devam edebilmektedir. En ağır yıkım Halep, Dera, İdlib, Humus, Deyrizor ve Rakka gibi nüfus yoğunluğu yüksek şehirlerde yaşanmıştır. İdlib gibi yoğun göç alan bölgelerde okullar kapasitesinin çok üzerinde öğrenciyle eğitim vermek zorunda kalırken, bazı bölgelerde ise göç nedeniyle okullar atıl hale gelmiştir. Eğitim alanındaki bu tahribat, beslenme, sağlık, temiz su ve çocuk koruma gibi diğer temel ihtiyaç alanlarını da derin biçimde etkilemektedir.

Akademik insan kaynağı açısından da ciddi bir kayıp söz konusudur. Savaştan önce

8.000'i aşan öğretim görevlisi sayısı yaklaşık 6.000'e düşmüştür.

2011'den bu yana 500-700 arası Suriyeli akademisyen Türkiye'ye gelmiş, bunların 328'ine çalışma izni verilmiştir. Ancak ülke dışına çıkan akademisyenlerin önemli bir bölümü Avrupa ülkelerine yönelmiştir.

YÖK tarafından kurulan başvuru sistemi üzerinden Türkiye'de çalışmak için 1.667 Suriyeli akademisyen başvuruda bulunmuştur. Bu nitelikli insan kaynağı, Suriye'nin yeniden inşasında kritik bir potansiyel oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu beyin gücünü koruyup desteklemesi, hem Suriye'nin geleceği hem de bölgesel entelektüel kapasitenin güçlendirilmesi açısından stratejik önem taşımaktadır

2.8. Ekonomik Anlamda Yapısal Tıkanıklıklar ve Engelleme Faktörleri

Suriye, uzun süren iç savaşın ardından yalnızca çatışma sonrası toparlanma süreciyle değil, aynı zamanda on yılı aşkın süredir küresel sistemden izole edilmiş bir ekonominin kapsamlı yapısal dönüşüm ihtiyacıyla karşı karşıyadır. 2011 öncesinde tarım, imalat ve turizm gibi

reel sektörlere dayalı istikrarlı bir büyüme sergileyen ekonomi; savaş sürecinde üretim altyapısının tahribi, sermaye ve beyin göçü ile kurumsal çözümlere nedeniyle derin bir çöküş yaşamıştır.

Ekonomik yıkımın boyutu, GSYİH'nın yaklaşık 67 milyar dolardan 2024 itibarıyla 20 milyar doların altına gerilemesiyle açık biçimde görülmektedir. Üretim kapasitesindeki kayıp, yüksek enflasyon ve uluslararası yaptırımların yarattığı izolasyon, ülkeyi temel insani ihtiyaçların dahi karşılanamadığı bir noktaya sürüklemiştir.

2024 sonunda siyasi özgürlüğün yeniden kazanılmasıyla birlikte Suriye'nin yeniden inşası, artık kaçınılmaz bir stratejik zorunluluk haline gelmiştir.

Ancak bu süreç yalnızca fiziksel altyapının onarımıyla sınırlı kalmamalı; beşerî sermayenin yeniden inşasını, tarım ve sanayide teknolojik modernizasyonu ve süreci yönetecek şeffaf, hesap verebilir ve dijitalleşmiş bir kamu yönetimi yapısının kurulmasını içermelidir.

Suriye'nin kriz yönetimi aşamasından sürdürülebilir kalkınma evresine geçebilmesi, yapısal sorunların

bütüncül ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, uluslararası yardımların tüketim yerine yüksek çarpan etkisine sahip altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi, yerel üretim kapasitelerinin modernizasyonu ve göç eden nüfusun yetkinliklerine uygun biçimde ekonomik sisteme entegre edilmesi kritik önemdedir. Bu adımlar, Suriye'nin yalnızca savaşın yıkıcı etkilerini telafi etmesini değil, aynı zamanda bölgesel ölçekte istikrarlı ve güvenilir bir ekonomik aktör olarak yeniden konumlanmasını mümkün kılacaktır.

2.9. Suriye'nin Mevcut İktisadi Durumu ve Çıkışları

Suriye, uluslararası finansal sistemden büyük ölçüde dışlanmış durumdadır. SWIFT sisteminden çıkarılması ve Merkez Bankası üzerindeki ağır kısıtlamalar, dış ticaret ve uluslararası para transferlerini fiilen durma noktasına getirmiş; finansal işlemler kayıt dışı, yüksek maliyetli ve güvensiz gayri resmî kanallara kaymıştır. Ülkenin yurt dışındaki varlıklarına erişilememesi, kamu hizmetlerinin finansmanını ve büyük ölçekli altyapı yatırımlarını neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Suriye lirasının yüksek enflasyon sarmalına girmesi yatırımı güvenini tamamen ortadan kaldırmış; yerli sermaye dahi üretimden uzaklaşarak spekülasyon alanlarına yönelmiştir.

2019 tarihli Sezar Yasası, Suriye ile iş yapmak isteyen üçüncü ülke aktörlerini de yaptırım tehdidi altına alarak ülkenin uluslararası izolasyonunu daha da derinleştirmiştir. Uçuş yasakları ve liman kısıtlamaları, ticari hareketliliği sınırlandırmış, ithalat maliyetlerini artırmış ve ihracatı ciddi biçimde engellemiştir.

Enerji krizi, ekonominin potansiyel üretim kapasitesine ulaşmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Elektrik iletim ve dağıtım şebekelerindeki ağır hasar, sanayi ve tarımsal üretimi doğrudan kısıtlamaktadır. Tarım sektörü başta olmak üzere üretim omurgası olan alanlar hem fiziksel hem de beşerî açıdan büyük bir yıkıma uğramıştır. Modern ekipman eksikliği, sertifikalı tohum, gübre ve zirai ilaçlara erişimdeki kısıtlar ve teknik bilgi yetersizliği tarımsal verimliliği ciddi biçimde düşürmektedir. Sulama altyapısının tahribi ve enerji yetersizliği nedeniyle verimli araziler atıl kalmaktadır.

Hayvancılık sektöründe yem maliyetlerinin artması ve veteriner hizmetlerinin çökmesi hayvan varlığının yarı yarıya azalmasına yol açmış; bu durum protein temelli gıda güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir.

Stratejik tarım alanları ve yeraltı kaynaklarının önemli bir bölümünün merkezi yönetimin denetimi dışında, SDG kontrolündeki bölge-

lerde bulunması ise ülkenin enerji ve gıda güvenliği açısından yapısal bir risk oluşturmaktadır.

Mühendis, veteriner ve idari kadroların büyük ölçüde göç etmesi, kurumların yönetim kapasitesini ve kurumsal hafızasını zayıflatmıştır. Ekonomik faaliyetlerin yarıdan fazlasının kayıt dışı olması ve genç işsizliğin %50'yi aşması, uzun vadede toplumsal istikrarı tehdit eden ciddi bir "kayıp nesil" riskini beraberinde getirmektedir.

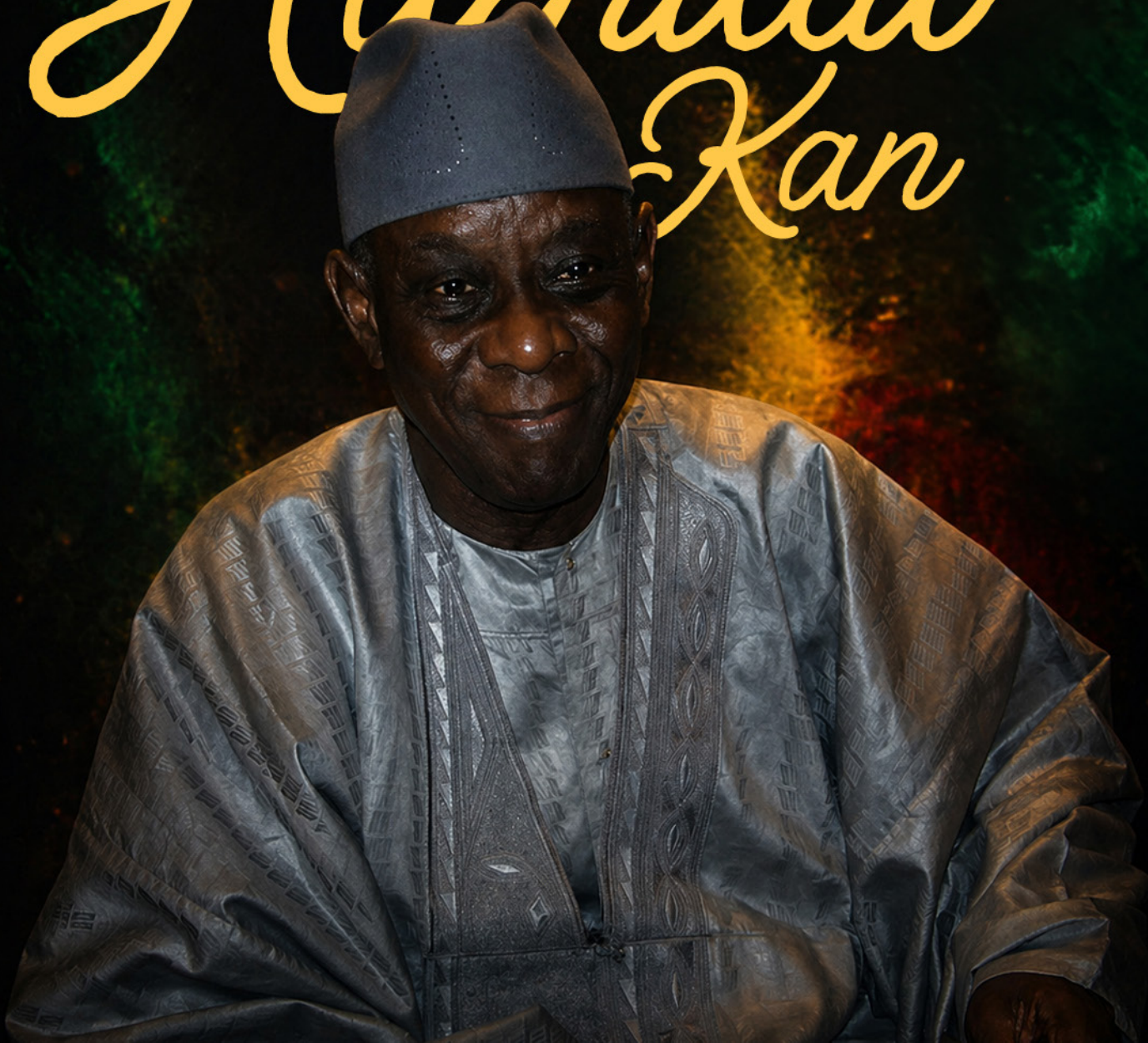

BURAK ÇETİK

PORTRE

AFRİKA'NIN YENİDEN KEŞFİ:

Şeyh Hamidu Kan

Avrupalı ülkeler, 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başlayan sanayi sektörleri için Afrika'yı bir insan ve sermaye kaynağı olarak görmeye başladı. Afrika'yı paylaşarak sömürgeleştirme fikri sürekli gündemlerini meşgul ediyordu. Bu durum zamanla kendi aralarında anlaşmazlıklara yol açınca, 1885 yılında Almanya'nın Berlin şehrinde bir konferans düzenleyerek Afrika'yı paylaştılar. Bu paylaşımında Batı ve Kuzey Afrika, Fransızların idaresine verildi. Böylelikle uzun süreli Fransız hegemonyası başlamış oldu.

1950'li yıllara gelindiğinde Afrika'nın çeşitli bölgelerinde bağımsızlık mücadelesi veren hareketler ortaya çıktı. Yaklaşık on yıllık bir mücadelenin ardından birçok ülke bağımsızlığını ilan ederek Fransız sömürgesinden kurtuldu. Bağımsızlık öncesi ve sonrası Afrikalıların zihin yapısını incelemek önemli bir husustur. Kuşkusuz bu incelemeyi yapabileceğimiz en önemli isimlerden biri, ülkemizde Mahrem Macera kitabıyla tanınan Şeyh Hamidu Kan'dır.

1928 yılında Senegal'in Pöl bölgesinde doğdu. Atalarının Habeşistan'dan Pöl bölgesine gelerek melezleştiği söylenmektedir. Çocukluğu, Müslüman ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir aile ortamında geçti.

Medrese eğitimi tamamladıktan sonra Fransa'ya giderek felsefe eğitimi aldı. Böylece kendi kültürü ile Batı kültürü arasındaki gerilimi doğrudan deneyimleme inkâm buldu. Kimliğinin şekillenmesi sürecinde bu ikilemin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Zira etkisi altında kaldığı yeni kültür, onu kendi geleceğine yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Senegal'in bağımsızlığının ardından diplomat ve UNICEF görevlisi olarak çalıştı. Birkaç dönem bakanlık görevi de üstlenen Şeyh Hamidu Kan, bu süreçte Batılılaşmış Afrikalı elitlerle halk arasındaki uçurumu fark etti. Bu durumun sebebinin bir röportajında şu sözlerle ifade eder:

"Afrika'nın yönetici elitleri olarak, eksikliklerimiz ve başarısızlıklarımızdan yalnızca biz sorumlu değiliz. Sonuçta uzun zamandır Batı'nın egemenliği altında olan bir dünyayla karşı karşıyayız. Ülkelerimizde refah ve zenginlik geliştirmeye yönelik arzularımız ne olursa olsun, Batılı ve küresel ortaklarımız tarafından dayatılan kuralları hesaba katmak zorundayız.

Ancak asıl başarısızlığımız, kimliğimize sadık kalmamış olmamızdır. Dillerimizi yazıya geçirmeli, kaydetmeli ve öğretmeliyiz. Müfredatı değiştirmeli, bildiklerimizi unutmamalıyız. Yeni dünyanın sunduklarından tamamen yüz çevirmemiz gerektiğini söylemiyorum; fakat aynı zamanda kim olduğumuzdan ve değerlerimizden de uzaklaşmamalıyız. Bugünkü elitler ve liderler yarı yabancı hâline gelmiştir. Dilleri ve yönetim biçimleri dışarıdan gelmiştir. Oysa Afrika'da okula gitmemiş nüfus, eğitim almış nüfustan daha fazladır. Bu nedenle halkın anlayabileceği dilleri ve yönetim biçimlerini kullanmalıyız. Aksi hâlde fırsatları kaçıracağız."

Afrika Birliği Hayali

Batılılaşmış elitlerin halkına yabancılaştığına dair farkındalığının ardından, bunun sebepleri ve çözümleri üzerine düşünmeye başladı. Afrika'nın tarih boyunca üç temel yoksunluğa uğradığını ileri sürüyordu: siyasi girişim yoksunluğu, mekânsal hâkimiyet eksikliği ve kültürel yoksunluk. Yıllarca sömürülen ve kendi kaderini tayin hakkı elinden alınan Afrikalılar, dünya siyasetine etki edebilecek bir konumda değildi. Farklı diller konuşuluyor, kıtanın değerli kaynakları yabancı güçlerin tahakkümü altında bulunuyordu. Bu açıdan bakıldı-

ğında, Şeyh Hamidu Kan'ın tespitlerinin oldukça isabetli olduğu söylenebilir.

Kan'a göre bu sorunların çözümü, "Afrika Birliği" çatısı altında kıtanın bütünleşmesiydi. Bu birliğin öncelikle kültürel bir temelde gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Zira tüm çeşitliliğe rağmen Afrikalıların ortak bir ruha sahip olduğuna inanıyordu.

Dünyaya açık ama köklerine bağlı, kendi dillerini konuşan, kültürel zenginliklerini koruyan ve kendi içinde güçlü ekonomik ilişkiler kurabilen bir Afrika hayal ediyordu.

Parçalanmış ve iletişimi zayıf bir Afrika'nın geleceğe dair umut vermediğini düşünüyordu. Ona göre bu durum, gençlerin zamanla hâkim güçlere özenmesine ve kültürel dönüşümün hızlanmasına yol açacaktı.

Nitekim İbn Haldun'un galip-mağlup dikotomisi dikkate alındığında bu görüş daha iyi anlaşılır. İbn Haldun'a göre mağlup olan taraf, zamanla galibin üstünlüğünü içselleştirerek ona benzemeye çalışabilir ve kendi değerlerinden uzaklaşabilir.

Bu durumun farkında olan Şeyh Hamidu Kan, Avrupa'nın kültürel etkisi karşı-

sında Afrika Birliği'nin önemini şu sözlerle dile getirir:

"Afrika'nın çeşitliliğini inkâr edemeyiz. Ancak kıta genelinde derin bir kültürel birlik olduğunu da kabul etmeliyiz. Nelson Mandela hakkında iki kitap okudum: Özgürlüğe Giden Uzun Yol ve bir biyografi. Bu eserlerde anlatılanlar, Senegal Nehri Vadisi'ndeki kendi gerçekliğimle büyük benzerlikler taşıyordu. Aynı örüntü, aynı toplumsal yapı... Bu durum, Afrikalılar arasında temel bir kültürel birliğin varlığına işaret eder. Bu birlik, topluluk yaşamı, dayanışma ve ortak değerler etrafında şe-

killenir. Bugün ise Afrika, dış müdahalelerle parçalanmış bir yapı görünümündedir. Bu nedenle siyasi irademizi ve kültürel kimliğimizi yeniden inşa etmeliyiz. Bunu geçmişe nostaljik bir özlemle değil, ondan ders çıkararak gerçekleştirmeliyiz. Aynı zamanda kıtanın ekonomik ve siyasi birliğini sağlamaya yönelmeliyiz."

Mahrem Macera'nın Hakikati

Şeyh Hamidu Kan, siyasi kimliğinin yanı sıra önemli bir yazardır. Mahrem Macera romanıyla dünya çapında tanınmıştır. Türkiye'de

de ilgi gören eser, farklı dönemlerde çeşitli yayınevleri tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır. Bu roman, bir bakıma Afrika'nın hikâyesini anlatır. Postkolonyal dönemin diğer eserlerinden farklı olarak, Afrika'nın Müslüman kimliğine özel bir vurgu yapar. Eser, zihinsel ve kültürel sömürünün yanı sıra misyonerlik faaliyetleriyle İslam'dan uzaklaştırılmaya yönelik çabalara da bir itiraz niteliği taşır.

Yazar, çeşitli konuşmalarında zihinsel sömürüyü ele alırken, Mahrem Macera romanında bu durumu okura adeta uyarır.

Romanın kahramanı Samba Diallo, sömürgecilik döneminde yetişmiş Müslüman bir Afrikalıdır. Hem kendi inanç dünyası hem de Avrupa kültürü arasında sıkışarak bir kimlik bunalımı yaşar. Bu bunalım, eğitim için Avrupa'ya gittiğinde daha da derinleşir. Felsefe eğitimi sürecinde yaşadığı zihinsel çatışmalar, hamasetten uzak ve derinlikli bir şekilde ele alınır. Eserde, kahramanın hocasıyla yaptığı tartışmalar üzerinden sömürgeci zihniyetle hesaplaşma açıkça görülür.

Şeyh Hamidu Kan'ın hayatı ve mücadelesi dikkate alındığında, Mahrem Macera romanının otobiyografik izler taşıdığı söylenebilir. Bu yönüyle eserin hakikati, büyük ölçüde yazarın kendi hayat tecrübesine dayanmaktadır.

YAKUP GÜLER

KARİKATÜR

CIHANNÜMA

CIHANNÜMA

” *Hız arttıkça*
derinlik kaybolur;
insan tefekkür
edemez hâle
gelir.*

* Prof. Dr. Sadettin Ökten

CIHAN
NÜMA

www.cihannuma.org